

પ્રાસંગિક બે બોલ

સાધકને મોક્ષની સાથે જોડે તેવા યોગ જેને પ્રકૃતિમય અસંખ્ય કહ્યા છે. તેમાં સમતા-સામાયિક યોગ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. તેથી ગમે તે આત્મા વિશુદ્ધ થઈ, પરમાનંદ કે પૂર્ણતા (Perfection) પામી શકે છે. પ્રભુ તેથી જ પૂર્ણતા પામ્યા હતા અને લબ્યા-ત્માઓને પૂર્ણતા પામવાનો તે જ રાજમાર્ગ બતાવી ગયા છે. તેને અનુસરવું જો આપણું કામ છે. વિષય-કષાય ને નિદ્રા-વિકલાદિક પ્રમાદાચરણ તજવાથી જ તે બની શકે છે, અતઃ પ્રમાદાચરણ તજીને સમતા-સામાયિકનો અનુપમ લાભ લેવા સહુ લાઈ જહેનોએ જરૂર લક્ષ રાખવું જોઈએ. બીજા ધર્મ-અભ્યાસકે પ્રભુ-પ્રાર્થના (Prayer) કરતાં જેવો રસ લે છે તેથી ઔષ્ધિક રસ વીતરાગ પ્રભુને હાર્દિક પ્રાર્થના કરનાર લહી આત્મસંતોષ મેળવે એવા બીજા હેતુથી, કંઈક માર્ગદર્શક આ બુકનું નિર્માણ થયું છે. પ્રથમ માર્ગપ્રવેશકને સરલતાથી વસ્તુ-તત્ત્વની સમજ પડે એવા બોધદાયક ૧૦૮ પાઠો કેમસર આપી, સામાયિકનો અધિકાર પૂરો કર્યો છે. તેમાં બાર પાઠ સુધી જીવવિચાર, પછી વીશ પાઠ સુધીમાં જીવ ને પ્રાણનો સંબંધ, પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો, જીવને કર્મ, પુણ્યકર્મ અને પાપકર્મ સંબંધી સમજૂતી સામાન્ય રીતે આપી, તેને લગતી કવિતા ચોળ છે. એકવીશમા પાઠથી પચ્ચીશમા પાઠ સુધીમાં પર-મેશ્વર-તીર્થંકર-અરિહંત પદની સમજૂતી આપી, તેની કવિતા અને પંચપરમેષ્ટીની સાદી સમજ આપવામાં આવી છે. પાઠ છવીશમાંથી બત્રીશમા સુધી નવકાર મંત્ર અને તેમાં વર્ણવેલા પંચપરમેષ્ટીને નમસ્કાર કરવાના હેતુ જણાવી, પાઠ ૩૩-માંથી શુરુ અને તેના ગુણો તથા શુરુસ્થાપના સંબંધી સૂત્રપાઠનો

અર્થ કહી, છેક ૫૯ મા પાઠ સુધી ૩૬ શુણ્ણલંકૃત લાવાચાર્યના અફુલ્લ શુણ્ણની સાદી સમજ લાવવાહી કવિતા સાથે આપી છે. ત્યારબાદ પ્રતિકમ્બ, છ આવશ્યક, પ્રાકૃત ભાષા ને ક્રિયાવિધિ ૬૪ મા પાઠ સુધી આપી, પાંસઠમા પાઠથી એક સો આઠમા પાઠ સુધી સામાયિકને લગતાં બધાં સૂત્રો સાથે તેનું રહસ્ય બહુ સાદી પ્રતિપાદક શૈલીથી સમજાવવામાં આવ્યું છે. અત્યાર- સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલ સામાયિકાદિકનાં પુસ્તકો કરતાં આમાં બતાવેલી રચનાશૈલી બારીકીથી અવલોકન કરનારાઓને ઠીક માર્ગદર્શક લાગશે. તેથી જ સહૃદય તત્ત્વચિન્તનો ઉક્ત સઘળા પાઠો શાંતિથી વાંચી, એનું રહસ્ય જાતે સમજી લઈ, બીજા બાળ છવોને ધીમેધીમે સમજાવી, ખરે માર્ગે દોરે એવી ઉમેદ રાખું છું. છેવટે સામાયિક લેવા-પારવાની વિધિ જાતાવી, દેવ દર્શન ને ચૈત્યવંદનની વિધિ-મર્યાદા સાથે તેનો સંક્ષિપ્ત સાર પૃષ્ઠ ૧૦૦ થી પ્રસ્તાવના રૂપે આપી, તેનાં ઉપયોગી સૂત્રો સમજાવી સાથે પૃષ્ઠ ૧૨૬ સુધીમાં આપ્યા છે. પછી બીજા ભાગમાં કંઠાગ્ર કરવા યોગ્ય ચોવીશે પ્રભુનાં ચૈત્યવંદનો, સ્તુતિઓ ને સ્તવનોનો સંગ્રહ કરી, ખાસ ઉપયોગી સજ્જાત-પદો ઉમેરી, પુસ્તક પૂરું કર્યું છે. આ પુસ્તક ખાસ અધ્યાસકોને તથા બીજા ખપી છવોને પણ ઉપયોગી થશે. આમાંનું રહસ્ય વાંચી-વિચારી સુંઝી ભાઈબહેનો ચાલુ રૂઢીમાં સુધારો કરી સામાયિક ને ચૈત્યવંદનાદિક લાવ-ક્રિયાનો જાતે આદર કરી, બીજા અજાણ ભાઈબહેનોને પ્રેમ-વાત્સલ્યથી ખરા માર્ગે દોરશે તો મારો પ્રયાસ લેખે થયો ખાનોશ. સ. ક. વિ.

પ્રથમાદ્યતિમાં પ્રારંભમાં આપેલા સદ્ગુણાનુરાગીના ૪ લેખો આ છુકમાં પ્રાંતે આપ્યા છે.

સદ્ગુણાનુરાગી મુનિરાજ શ્રીકર્પૂરવિજયજી

જન્મ સંવત ૧૯૨૫

દીક્ષા સં. ૧૯૪૭

સ્વર્ગવાસ સં. ૧૯૯૩

વૈશાખ શુદ્ધ ૬

આસો વદિ ૮

શ્રી મહોદય પ્રેસ-ભાવનગર.

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રવેશક જ્ઞાન માળા

પાઠ ૧ લો

જીવ

ગુરુજી—હોકરાઓ! આજે હું તમને કાંઈક ધર્મ સંબંધી બોધ
આપવાનો છું.

શિષ્ય—વારુ ગુરુજી! પણ તે પહેલાં એક વાતનો ખુલાસો
કરશો?

ગુરુજી—હા, એવી કઈ વાત છે?

શિષ્ય—નાત તો એ કે-આપણે ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ,
ખોલીએ છીએ, ખેંચીએ છીએ, ભાંડીએ છીએ તે શા
કારણથી?

ગુરુજી—આપણા શરીરમાં જીવ છે તેથી તે બધું કરી શકીએ છીએ.

શિષ્ય—જીવ તો આપણા દેખવામાં આવતો નથી.

ગુરુજી—જીવ એ નરી આંખે દેખી શકાય તેવી વસ્તુ નથી.

શિષ્ય—ત્યારે જીવને-આપણે કેવી રીતે જાણી શકીએ?

ગુરુજી—જીવ જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. જ્યારે તમને વિશેષ
જ્ઞાન થશે ત્યારે તમે જીવને જાણી શકશો.

શિષ્ય—વારુ ગુરુજી ! જેમ આપણા શરીરમાં જીવ છે, તેમ જે કોઈ હાલતાંચાલતાં જણાય તે સર્વેમાં જીવ છે ?

ગુરુજી—હા, જે હાલતાંચાલતાં જણાય છે તેમાં તો જીવ છે જ, પણ કેટલાંક હાલતાંચાલતાં નથી તેમાં પણ જીવ છે તે હું તમને હવે પછીના પાઠોમાં સમજાવીશ.

પાઠ ૨ જે

ત્રસ અને સ્થાવર જીવ

હાલતાંચાલતાં જીવો જેવાં કે ગાય, ભેંસ, હાથી, ઘોડા, બળદ, ઉંટ, કુતરા, ગિલાડી વિગેરે સર્વ પશુઓના શરીરમાં જીવ છે.

વળી પોપટ, કબુતર, ચક્રા, કાગડા, સમજી, વાગોળ, આમચીડીઆ વિગેરે સર્વ પક્ષીઓનાં શરીરમાં પણ જીવ છે.

વળી સાપ, અજગર, નોળીઆ, ઉંદર, ખીસકોલી, ચંદનઘો વિગેરેમાં પણ જીવ છે.

તેમજ પાણીમાં રહેનારા જેવાં કે—માછલાં, મગરમચ્છ, કાચળા વિગેરેના શરીરમાં પણ જીવ છે અને તે પાણીમાં રહેનારા જીવો જળચર જીવો કહેવાય છે.

નાના શરીરવાળા જંતુઓ જેવાં કે કાનખજૂરા, ભમરા, માંખી, મંકાડા, કીડી, જીં, ડાંસ, મચ્છર, જળો, પૂરા, અળ-સીયા વિગેરેમાં પણ જીવ છે. આરાંશ કે જેઓનું શરીર ચાલે છે, દોડે છે, વળી જેઓ તાપના કારણથી કે ભય અથવા ત્રાસના કારણથી એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ પોતાની મેળે જઈ શકે છે એવા સર્વે શરીરવાળા જીવો છે.

ઉપરના સર્વે શરીરવાળા જીવો ત્રસ જીવો કહેવાય છે.

વળી એવા શરીરવાળા પણ જીવ છે કે જેઓ ચાલવું, જીઠવું, બેસવું, દોડવું વિગેરે કંઈ પણ કામ પોતાની મેળે કરી શકતા નથી. આવા શરીરવાળા જીવો સ્થાવર જીવ કહેવાય છે.

પાઠ ૩ નો

સ્થાવર જીવ

સ્થાવર જીવો પાંચ જાતના છે:—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ. આ પાંચે જાતના જીવો સ્થાવર જીવ કહેવાય છે.

વનસ્પતિ જીવ છે એમ સૌ કોઈ કળૂલ કરે છે, તેમજ પૃથ્વી પણ જીવ છે એમ હાલના શોધક વિદ્વાનોને શોધ કરતાં માલૂમ પડ્યું છે; પરંતુ પાણી, અગ્નિ અને વાયુ એ પોતે જીવ છે એવી તેઓને હજી ખબર પડી નથી; પણ જૈનશાસ્ત્રમાં આ પાંચે જાતના સ્થાવર જીવ છે એવું સિદ્ધ કરેલ છે.

દેટલાક વર્ષો પહેલાં જનાવરોમાં અને ચોરાં વર્ષ અગાઉ વનસ્પતિમાં જીવ છે એવું મનાતું નહીં, પરંતુ હાલ તે સર્વેમાં જીવો છે એમ મનાય છે, તો જેમ જેમ જીવનશાસ્ત્રની શોધમાં વધારો થશે, તેમ તેમ પાણી, અગ્નિ અને વાયુ પણ સજીવ છે એવો જ જૈનશાસ્ત્રમાં બોધ છે તે ખરો જ છે, એવી બીજાઓને પણ ધીમે ધીમે ખાતરી થશે.

શિષ્ય—શુભ જી સાહેબ ! ત્યારે તો જૈનધર્મના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવું જ જોઈએ, કારણ કે જ્યાંસુધી આ દુનિયામાં જેમ પોતાના શરીરમાં જીવ છે તેમ બીજા કંઈ કંઈ જાતનાં શરીરોમાં જીવ છે તેની સમજ પડી નથી ત્યાંસુધી ખરી રીતે જીવની દયા કરવામાં ખામી રહે છે અને તેથી આપણે આપણા આત્માનું (જીવનું) હિત કરી શકતા નથી.

૧ ગુરુજી—આ રીતે તમને જીવ-સંબંધી જ્ઞાન શીખવાની
લાગણી છે તો તમે થોડા વખતમાં સારી રીતનું
જ્ઞાન મેળવી શકશો.

પાઠ ૪ થો

પ્રાણ

શિષ્ય—ગુરુજી ! કોઈ પણ શરીરમાં જીવ છે તે કેવી રીતે
જાણી શકીએ ?

ગુરુજી—છોકરાઓ ! જે જે શરીરમાં પ્રાણ હોય છે તે તે
શરીરમાં જીવ હોય છે.

શિષ્ય—ગુરુજી ! પ્રાણ એ શું વસ્તુ છે ?

ગુરુજી—જે વડે જીવ શરીરમાં રહી શકે તથા જે વડે જીવ
સર્વ કામ કરી શકે તે પ્રાણ કહેવાય.

શિષ્ય—ત્યારે શું એમ સમજવું કે જે શરીરમાં પ્રાણ હોય
છે તે શરીરમાં જીવ હોય છે, અને જેમાં પ્રાણ ન
હોય તેમાં જીવ પણ ન હોય ?

ગુરુજી—હા, એમજ છે. જીવ પ્રાણ વિના શરીરમાં રહી
શકતો જ નથી.

શિષ્ય—પ્રાણ એટલે જેને આપણે આસોષવાસ કહીએ છીએ
તે જ કે જીવનું કાંઈ છે ?

ગુરુજી—પ્રાણ એટલે માત્ર આસોષવાસ જ નહીં પણ જેમ
આસોષવાસ પ્રાણ કહેવાય છે, તેમ જીવન પણ પ્રાણ
ગણાય છે.

શિષ્ય—ત્યારે પ્રાણ દેટલા હશે વારુ ?

ગુરુજી—પ્રાણના દશ પ્રકાર છે, એટલે કે દશ વસ્તુઓની પ્રાણ રહેવામાં આવે છે.

શિષ્ય—એ દશ પ્રાણ તે કયા કયા છે ?

ગુરુજી—પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ બળ, આસોન્દ્રવાસ એ દશ પ્રાણ છે.

પાઠ ૫ મો

પ્રાણ

(ચોપાઠ.)

પ્રાણથકી જીવ જીવન થાય, તે જીવના દશ પ્રાણ ગણાય;
ઇન્દ્રિય પાંચ ત્રણ બળ બળ, આસોન્દ્રવાસ આગુધ્ય પ્રમાણ.
સઘળાં હામ કરે જીવ કાય, જો દશ પ્રાણતણું બળ હોય;
પ્રાણબળે જીવ પૂર્ણ ગણાય, એવો પ્રાણતણો મહિમાય.

પાઠ ૬ હો

દશ પ્રાણ

હોકરાઓ ! આજે તમને દશ પ્રાણ સંબંધી વિશેષ સમજણ આપવાની છે. તેમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ જે વડે બીજને ચઢકી શકીએ છીએ તે શરીર ઇન્દ્રિય છે.

૨ જે વડે વસ્તુને ચાખી શકીએ છીએ તે રસના ઇન્દ્રિય છે.

૩ જે વડે વસ્તુ સુંઘી શકીએ છીએ તે ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય છે.

૪ જે વડે કાંઈ પણ દેખી શકીએ છીએ તે ચક્ષુ ઇન્દ્રિય છે.

૫ જે વડે શબ્દ સાંભળી શકીએ છીએ તે શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય છે.

ઉપરની પાંચે ઇન્દ્રિયોને રહેવાના ઠેકાણા નીચે પ્રમાણે છે.

શરીર ઇન્દ્રિય આખા શરીરની ચામડીમાં રહે છે, રસના ઇન્દ્રિય જીભમાં રહે છે, દ્રાણુ ઇન્દ્રિય નાકમાં રહે છે, ચક્ષુ ઇન્દ્રિય આંખમાં રહે છે, શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય કાનમાં રહે છે.

(ત્રણ બળ નીચે પ્રમાણે છે.)

૬ જેથી આપણે વિચાર કરી શકીએ છીએ તે મનબળ છે

૭ જેથી આપણે બોલી શકીએ છીએ તે વચનબળ છે.

૮ જેથી આપણે જીઠવું, બેસવું, લેવું, મૂકવું વિગેરે કામ કરી શકીએ છીએ તે શરીરબળ છે.

(શ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષ્ય તે નીચે પ્રમાણે છે.)

૯ જે શક્તિવડે જીવ શરીરમાં વાયુ ઢાંખલ કરે, સ્થિર કરે તથા શરીરમાંથી વાયુને બહાર કાઢે તે શ્વાસોચ્છવાસ છે.

૧૦ જે વડે જીવ શરીરની સાથે અમુક કાળ સુધી જાંધનમાં રહે તે આયુષ્ય છે.

પાઠ ૭ મો

દશ પ્રાણુ

(દોહા.)

શરીરેન્દ્રિય તે ચામડી, રસનેન્દ્રિય તે જીભ;
દ્રાણુન્દ્રિય તે નાસિકા, સર્વ પ્રાણીમાં લીધ. ૧

ચક્ષુન્દ્રિય તે આંખ છે, શ્રોત્રેન્દ્રિય તે કાન;
અ પચેન્દ્રિયથી મળે, સર્વ વસ્તુનું જ્ઞાન. ૨

મન બળ પામી માનવી, શકે વિચારી આપ;
વચનબળે વદવાતણી, શક્તિ ધરે અમાપ. ૩ .

જીઠે બેસે આપથી, શરીરબળની સાથ;
ત્રણે બળથી પૂર્ણ તે, હોય પ્રાણનો નાથ. ૪

જે વાયુ વયુમાં ધરે, રાખે કાઢે બહાર;
 શ્વાસોચ્છ્વાસની શક્તિ તે, બહો પ્રાણધાર. ૫
 દહુબંધનમાં જે વસે, પ્રાણી કાળ પ્રમાણ;
 આયુષ્ય તેને બહુતું, જે છે દશમે પ્રાણ. ૬

પાઠ ૮ મો

પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો

માતાપિતાના સંયોગથી ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો પાંચ ઇન્દ્રિય-
 વાળા જીવ છે. પશુ અને પક્ષીઓ તથા જળચરો પણ પાંચ
 ઇન્દ્રિયવાળા જીવ છે.

અત્યંત દુઃખ ભોગવનારા જીવો જેઓ નારકી કહેવાય છે
 તેઓને પણ પાંચ ઇન્દ્રિય છે; તેમજ અત્યંત સુખ ભોગવનારા
 જીવો જેઓ દેવતા કહેવાય છે તેઓને પણ પાંચ ઇન્દ્રિય છે.
 પશુ પક્ષીઓ તિર્યંચ કહેવાય છે.

આ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને દશ પ્રાણ હોય છે. વળી પાંચ
 ઇન્દ્રિયવાળા બીજા જીવ પણ છે, તેઓને દશથી ઓછા પ્રાણ
 હોય છે. એવા જીવો સંજોગે સમજાણુ જીવો સંજોગે બારીક
 સમજણુ આપતી વખતે આપીશ.

પાઠ ૯ મો

ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો

ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પણ તિર્યંચ કહેવાય છે.

“ નીચેના જીવો ચાર ઇન્દ્રિયવાળા છે. ”

૧ પુષ્પમાંથી ગંધ લેનારા	ભમરા
૨ ઘોડાના તબેલા વિશેષમાં ઉત્પન્ન થનારી ...	બગીચા

૩ છાણમાં ઉત્પન્ન થનારા ઝેરી	વિંછી
૪ ખેતરમાં ધાન્યને ખાઈ જનારા	તીડ
૫ ક્રીચડથી ઉપજનારા	મચ્છરો
૬ દીવામાં પડનારા	પતંગ
૭ ગંદકીમાં ઉપજનારા	ડાંસ

એ પ્રમાણેના જીવો તથા માખી, મધમાખી, કંસારી, ભમરીઓ, ખડમાંકડી અને કરોળીયા એવી જાતના ધીન્ન ઘણા જીવો ચાર ઇન્દ્રિયવાળા છે.

ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને નીચે મુજબ આઠ પ્રાણ હોય છે.

૧ શરીર, ૨ જીભ, ૩ નાસિકા, ૪ ચક્ષુ, ૫ વચન-બળ, ૬ શરીરબળ, ૭ આસોસ્થવાસ, ૮ આયુષ્ય.

પાઠ ૧૦ મો

ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો

ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પણ તિર્યચ કહેવાય છે.

“નીચેના જીવો ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છે.”

૧ કાનમાં પેમી જનારા	કાનખજૂરા
૨ ખીછાનામાં ઉપજનારા	માંકડ
૩ માણસના માથામાં ઉપજનારી	જૂ
૪ શરીરના મેલમાં ઉપજનારી...	લીંબ
૫ મીઠાઈ, ગળપણ વિગેરે ખાનારી રાતી, કાળી...	કીડી
૬ જાડના થડ વિગેરેમાં ઉપજનારા	મંકાડા
૭ ધાન્યમાં ઉપજનારી	એળ

એ પ્રમાણેના જીવો તથા ઘીમેલ, સાવા, ધનેડીયા, ગંગોડા વિગેરે ઘણી જાતના ધીન્ન જીવો પણ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છે.

(ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને સાત પ્રાણ હોય છે તેનાં નામ.)

૧ શરીર, ૨ જીભ, ૩ નાસિકા, ૪ વચનબળ, ૫ શરીરબળ, ૬ શ્વાસોચ્છવાસ, ૭ આયુષ્ય.

પાઠ ૧૧ મો

બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો

• બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પણ તિર્થંચ કહેવાય છે.

“ નીચેના જીવો બે ઇન્દ્રિયવાળા છે.”

૧ ખરાળ લોહી ચુસનારી	જળો
૨ વરસાદમાં ઉપજનારા	અળસીઆ
૩ વાસી અને જોડા અણ જળમાં ઉપજનારા ...	લાળીયા
૪ પેટમાં ઉપજનારા	કરમીયા
૫ પાણીમાં ઉપજનારા	પૂરા
૬ સમુદ્રમાં ઉપજનારા	શંખ
૭ પેટમાં ઉપજનારા મોટા	ગડોળા

બે પ્રમાણેના જીવો, તથા કોડા, રચંદન, રમેહરિ, રહરસ વિગેરે જીવો ધણી જાતના જીવો બે ઇન્દ્રિયવાળા છે.

(બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને છ પ્રાણ હોય છે તેનાં નામ.)

૧ શરીર, ૨ જીભ, ૩ વચનબળ, ૪ શરીરબળ, ૫ શ્વાસોચ્છવાસ. ૬ આયુષ્ય.

• ૧ સાધુજી સ્થાપનામાં રાખે છે તે જીવવાળા હોય ત્યારે.

૨ લાકડામાં ઉપજનારા કીડા. (ધૂણો)

૩ ગુદાના ભાગમાં-ઉત્પન્ન થનારા કીડા.

પાઠ ૧૨ મો

એક ઇદ્રિયવાળા જીવો

(એક ઇદ્રિયવાળા જીવો પણ તિર્યંચ કહેવાય છે.)

એક ઇદ્રિયવાળા જીવ સંબંધી સમજણ બહુજ બારીક છે, તેથી તે થોડું શિખવ્યા પછી આપીશ. હાલ તો તેના નામ યાદ રાખો.

“ નીચેના જીવો એક ઇદ્રિયવાળા છે. ”

૧ કાચી માટી, પથ્થર, મીઠું વિગેરે	પૃથ્વીકાય
૨ પાણી તે	અપ્કાય
૩ અગ્નિ તે	તેજકાય
૪ પવન તે	વાયુકાય
૫ જાડપાન તે	વનસ્પતિકાય

(એક ઇદ્રિયવાળા જીવને ચાર પ્રાણ હોય છે.)

૧ શરીર ઇદ્રિય, ૨ શરીરબળ, ૩ શ્વાસોચ્છવાસ, ૪ આયુષ્ય.

પાઠ ૧૩ મો

જીવ અને પ્રાણનો સંબંધ

જીવ અને પ્રાણને બહુજ ગાઢો સંબંધ છે. જેને આપણે કોઈ પણ જીવનું મરણ કહીએ છીએ તે મરણ પ્રાણ જીવથી જુદા પડે ત્યારે જ થાય છે.

શિષ્ય—ગુરુજી ! મનુષ્ય મરણ પામે છે તેમ છતાં તેના શરીરમાં આપણે પાંચ ઇદ્રિયો તો દેખીએ છીએ.

ગુરુજી—તમે જે દેખો છો તે ઇદ્રિયો નથી. તે તો ઇદ્રિયોને રહેવાના ઠેકાણાં છે; ઇદ્રિયો તો દેખવામાં આવતી જ નથી. જેમકે કોઈ માણસ બહેરો હોય તેને કાન તો હોય

છે; પરંતુ કાનમાં સાંભળવાની શક્તિ જે ઓ-જ્ઞાનથી છે તે રાગથી અથવા બીજા કારણથી આવરણ પામી હોના છે કે નાશ પામી ગઈ હોય છે તેથી તે સાંભળી શકતો નથી. તેથી રીતે મનુષ્ય મરણ પામે છે તે જ વળતે ઇન્દ્રિયો પણ નાશ પામે છે અને તેથી તે પોત-પોતાના કામ કરતી બંધ પડે છે.

પાઠ ૧૪ મો

પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો

(ઇન્દ્રિયોથી જે જે જાણી શકાય તે તે તેના વિષયો કહેવાય છે.)

“ પાંચ ઇન્દ્રિયોના સર્વ મળી ત્રેવીસ વિષયો છે. ”

૧ જ્યારે શરીરને કોઈ પણ પદાર્થ ટાઢો કે ભીનો, હળવો કે
 • સ્પર્શ-ઇન્દ્રિયના } ભારે, સુંવાળો કે ખડખડો અને લૂખો કે ચોપ-
 ૮ વિષય. } કેલો લાગે ત્યારે શરીર ઇન્દ્રિય છે એમ સમજવું.

૨ જ્યારે જીભને કોઈ પણ પદાર્થ ખાટો, કડવો, તીખો,
 રસ-ઇન્દ્રિયના } મીઠો કે કપાયલો લાગે ત્યારે જીભમાં રસ-ઇન્દ્રિય
 ૫ વિષય. } છે એમ સમજવું.

૩ જ્યારે નાકને કોઈ પણ પદાર્થની સારી ગંધ કે ખરાબ
 ઘ્રાણ-ઇન્દ્રિયના } ગંધ આવે ત્યારે નાકમાં ઘ્રાણ-ઇન્દ્રિય છે એમ
 ૨ વિષય } સમજવું.

૪ જ્યારે આંખને કોઈ પણ પદાર્થ ધોળો, પીળો, રાતો,
 ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના } કાળો કે લીલો દેખાય ત્યારે આંખમાં ચક્ષુ-ઇન્દ્રિય
 ૫ વિષય. } છે એમ સમજવું.

૫ જ્યારે કાનને મનુષ્યના બોલવાનો કે પદાર્થનો કે મનુષ્ય
 શ્રોત્ર-ઇન્દ્રિયના } અને પદાર્થના સંબંધનો અવાજ સંભળાય
 ૩ વિષય. } ત્યારે કાનમાં શ્રોત્ર-ઇન્દ્રિય છે એમ સમજવું.

માત્રના બોલવાનો શબ્દ તે.
 વસ્તુને જડવસ્તુ અથડાતાં નીકળતો અવાજ તે
 ડી અને જડ બેઠિના સંબંધે અવાજ નીકળે
 તે. જેમકે મનુષ્યો-જડ વાણી વગાડે છે
 તેનો શબ્દ નીકળે તે.

પાઠ ૧૫ મો

જીવ અને કર્મ

હોકરાઓ ! તમને જીવ અને પ્રાણ સંબંધી થોડી સમજણ
 આપી, હવે જીવ અને કર્મ સંબંધી સમજણ આપીશ.

કર્મ એવો શબ્દ તમે સાંભળ્યો છે ?

શિષ્ય—હા, કર્મ એ શબ્દ તો સાંભળ્યો છે, પણ એ 'શું'
 છે તે બાબત નથી.

ગુરુજી—જીવથી જે કરાય તે કર્મ.

શિષ્ય—વારુ ગુરુજી ! પણ જીવથી કરાય એટલે શું ?

ગુરુજી—જીવ મનવડે વિચાર કરે, વાણીથી બોલે અને શરીર-
 વડે કામ કરે તે સર્વે જીવથી કરાય છે. એ પ્રમાણે
 'જીવથી જે જે કરાય છે તેનું' ભવિષ્યમાં જીવને જે ફળ
 આપે છે તે કર્મ છે.

શિષ્ય—ત્યારે શું જીવથી કરાયેલાં કામ અને કર્મ એ જુદી
 જુદી વસ્તુ છે ?

ગુરુજી—હા, તેમજ છે.

શિષ્ય—ત્યારે જીવના કામને તો આપણે દેખી શકીએ કે જાણી
 શકીએ છીએ, તેમ કર્મને દેખી કે જાણી કેમ શકતા નથી ?

ગુરુજી—જેમ જીવ આંખથી દેખી શકાતો નથી પણ જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે, તેમ કર્મ પણ આંખથી દેખી શકાતા નથી પણ જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે.

પાઠ ૧૬ મો

કર્મ

(દોહા.)

મન વથ કાયાએ કરી, જે જે જીવથી થાય;
કર્મ કહે છે તેહને, જેથી જીવ બંધાય. ૧
શુભ કર્મો સારાં વડે, અશુભ નઠારે હોય;
તે માટે શુભ કર્મમાં, ચલ કરો સૌ કોય. ૨

પાઠ ૧૭ મો

પુણ્યકર્મ

પુણ્ય બંધાવાના મૂળ ૬ (નવ) કારણો છે.

૮ કર્મના ધણા પ્રકાર છે. જીવની સાથે કર્મનો જે સંબંધ થયા છે, તેમાં સારાં કર્મ તે પુણ્યકર્મ કહેવાય છે.

પુણ્યકર્મ મુખ્યત્વે કરી નીચેના કામો કરવાથી બંધાય છે.

૧ ભૂખ્યાં પ્રાણીને (પ્રેમવડે) અન્ન આપવાથી.

૨ તરસ્યા પ્રાણીને પાણી આપવાથી.

૩ આશ્રય વગરનાને સ્થાન આપવાથી.

૪ જિછાના વગરનાને જિછાનું આપવાથી.

૫ દહીંને ઝોસડ આપી, વ્યધિ ટાળવાથી.

૬ દુઃખી પ્રાણીના દુઃખ મટાડવા માટે સારો વિચાર કરવાથી.

૭ દુઃખી પ્રાણીના દુઃખ દૂર થવા માટે સારું બોલવાથી.

૮ દુઃખી પ્રાણીના દુઃખ મટાડવા માટે શરીરની મદદ આપવાથી.
૯ વસ્ત્ર વિનાના પ્રાણીને વસ્ત્ર આપવાથી.

એવી રીતે બીજાં પણ વિશેષ કારણોથી પુણ્યકર્મ બંધાય છે, તેની વિસ્તારથી સમજ ધીમે ધીમે આપવામાં આવશે. સાધુ-સંતોને એ બધું પૂજ્યભાવથી વિનયબદ્ધમાનપૂર્વક આપવું ઘટે છે, તેથી સવિશેષ પુણ્ય બંધાય છે. પુણ્યકર્મથી જીવને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

પાઠ ૧૮ મો

પુણ્યકર્મ વિષે

(ચોપાઈ)

સારા વિચારે મનમાં થાય, સત્યપણે નિત્ય વાણી વદાય;
ભૂખ્યાને ભોજન અપાય, તદ્વસ્થા જનને પાણી પાય. ૧
નિરાશ્રયને આપે સ્થાન, વસ્ત્ર સહિતને વસ્ત્રનું, દાન;
ભૂમિ પડયાણું દેખી અંગ, આપે બિછાણું રાખી ઉમંગ. ૨
દર્દીના દુઃખ દેખ્યા ન જાય, ઔષધ આપી દૂર કરાય;
પરદુઃખ દેખી આપ દુભાય, તે દૂર કરવા સત્વર ધાય. ૩
જીવદયાને દિલમાં વાસ, સમતાકેરે નિત્ય પ્રકાશ;
ધર્મ વિષે જો પૂરણ પ્રીત, એ પુણ્ય કર્મતણી છે રીત. ૪

પાઠ ૧૯ મો

પાપકર્મ

જે સારાં કર્મ તે પુણ્યકર્મ કહેવાય છે,
તેમ નકારાં કર્મ તે પાપકર્મ કહેવાય છે.

“ નીચે જણાવેલ કાર્યો કરવાથી પાપકર્મ બંધાય છે.”

૧ કોઈ પણ જીવને મારી નાંખવાથી અથવા દુઃખ દેવાથી.

૨ કોઈ પણ પ્રકારે ગુહું બોલવાથી.

૩ પારકી કાંઈ પણ વસ્તુ ખરાબ દાનતથી છૂપી રીતે લઈ લેવાથી એટલે ચોરી કરવાથી.

૪ કોઈ પણ પુરુષ અથવા સ્ત્રીએ મૈથુન સેવવાથી.

૫ અનીતિથી પૈસા વિગેરેનો સંગ્રહ કરવાથી.

૬ કલેશ કંકાસ કરવાથી. ૭ જૂઠાં આળ મૂકવાથી.

૮ નિંદા કરવાથી. ૯ ચાડી ખાવાથી. ૧૦ જીગર રમવાથી.

એ પ્રમાણે પાપકર્મ બંધાય તેવાં ઘણાં કાર્યો છે, તેનો વિસ્તારથી બાધ ધીમે ધીમે મળતો જશે.

પાપકર્મથી પ્રાણી દુઃખ ભોગવે છે, તેથી પાપકર્મ ન બંધાય તેવાં કાર્યો કરવાં.

પાઠ ૨૦ મેા

પાપકર્મ વિષે

(જીજ્ઞાસી હંદ.)

નકારા વિચારેા સદા ચિત્ત ધારે, મૃષાવાદ બોલે ગમે તે પ્રકારે;
ખૂરી દાનતે પારકી ચીજ લેવા, ધરાવે હરામીપણે નીચ હેવા. ૧
અનીતિ કરી સંગ્રહે દ્રવ્ય પોતે, જૂલે છિદ્ર છાનાં જુઠાં આળ ગોતે;
કરી કલેશ કંકાસ નિંદા દુખાવે, બની ચાડીયા ફંકમાંહે ફસાવે. ૨
જીગરે રમે ભોગવે અન્ય નારી, રીખાવી કરે જીવહિંસા જ ભારી;
અધર્મ બની ધર્મનો દંભ રાખે, પ્રભુ સર્વ તે પાપના કર્મ ભાખે. ૩

પાઠ ૨૧ મેા

પરમેશ્વર

પુણ્યકર્મથી સુખ મળે છે અને પાપકર્મથી દુઃખ મળે છે. એ વચનો મારા પોતાના નથી, તે વચનો પરમેશ્વરના છે.

શિષ્ય—વારુ ગુરુજી ! પરમેશ્વર કોણ છે ? જેણે આ જગતને
જનાવ્યું તે પરમેશ્વરના એ વચનો છે ?

ગુરુજી—પરમેશ્વરે જગતને જનાવ્યું જ નથી. જગત તો અનાદિ
કાળથી છે એટલે કે તે હમેશાં છે જ. આ જગત જનાવ્યું
જની શકે એવું જ નથી, તે સંજ્ઞાથી જ્ઞાન ઘણું શિખવ્યા
પછી આપીશ અને ત્યારે જ તમે સમજી શકશો.

પરમેશ્વર એટલે મોટો ઇશ્વર, જેનામાં એશ્વર્ય હોય તે ઇશ્વર
કહેવાય. પરમેશ્વરમાં જ્ઞાનરૂપી મોટું એશ્વર્ય છે તેથી તે પરમેશ્વર
છે. પરમેશ્વરના ઘીન અનેક નામ છે. જેમકે જિનેશ્વર, અરિહંત,
તીર્થંકર ઇત્યાદિ.

શિષ્ય—જિનેશ્વર એટલે શું ?

ગુરુજી—રાગ અને દ્વેષને જે છોડે તે જિન કહેવાય, તેના જે
ઇશ્વર (સ્વામી) તે જિનેશ્વર છે.

શિષ્ય—રાગ અને દ્વેષ એ શું છે ?

ગુરુજી—કોઈ પણ પ્રાણી અથવા પદાર્થ ઉપર પ્રીતિ કરવી એટલે
કે તેનાથી રાજી થવું તે રાગ છે અને કોઈ પણ પદાર્થ
કે પ્રાણી ઉપર નારાજ થવું તે દ્વેષ છે.

ખાઠ-૨૨ મો

તીર્થંકર

તીર્થંતું સ્થાપન કરનાર તે તીર્થંકર કહેવાય છે. તીર્થ શબ્દના
એક કરતાં વધારે અર્થ છે, પરંતુ તીર્થંકર શબ્દમાં તીર્થ એટલે
ચાર પ્રકારના મનુષ્યનો સમુદાય, જેને સંઘ કહેવામાં આવે છે તે.

ચાર પ્રકારના મનુષ્યો તે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા
છે. તેમાં સાધુ અને શ્રાવક તે પુરુષવર્ગ છે તથા સાધ્વી અને
શ્રાવિકા તે સ્ત્રીવર્ગ છે.

શિષ્ય—મનુષ્યના સંજ્ઞામાં ચાર પ્રકારના સંઘનું જીવન સ્થાપન કરવાનું શું કારણ છે ?

ગુરુજી—મનુષ્યના સમુદાયમાં પણ અનેક તરેહના જીવ હોય છે, તેમાં ઘણાં મનુષ્ય તો સંસારમાં શરીર સંજ્ઞાથી, ધન સંજ્ઞાથી, સ્ત્રી સંજ્ઞાથી કે પુત્ર સંજ્ઞાથી સુખના ઇચ્છનારા હોય છે, તેથી જ મનુષ્યો પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા હોય છે તે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા કહેવાય છે. તેઓના આત્માનું કલ્યાણ કરવા વાસ્તે તીર્થંકર આ ચાર પ્રકારના સંઘનું સ્થાપન કરે છે.

શિષ્ય—આત્માનું કલ્યાણ તે શું ?

ગુરુજી—જેથી આત્માને સંસારમાં જન્મ-મરણ ન કરવાં પડે એવી આત્માની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી તે આત્મકલ્યાણ છે.

પાઠ ૨૩ મો

અરિહંત

કર્મરૂપ અરિ એટલે શત્રુ તેને હંત એટલે હણનાર તે અરિહંત કહેવાય છે.

શિષ્ય—વારુ ગુરુજી ! કર્મરૂપ શત્રુને હણનાર તે અરિહંત, તેમાં માઠાં કર્મને હણે તે તો વાસ્તવિક છે, પરંતુ સારાં કર્મ જે પુણ્ય કર્મ છે તેને હણવાનું શું કારણ છે ?

ગુરુજી—સારાં કર્મથી પણ જન્મ-મરણ રહેતાં આત્માને સંસારમાં જન્મ-મરણ કરવાં પડે છે, વળી જન્મ-મરણના દુઃખ તે મોટા દુઃખ છે; તેથી જન્મ-મરણના મોટા દુઃખનો નાશ કરવા સારાં કર્મનો પણ નાશ કરવો પડે છે.

શિષ્ય—સારાં અને માઠાં તમામ કર્મોના નાશ કરવાથી આત્માને શું લાભ થાય ?

ગુરુજી—સર્વ કર્મોના નાશ કરવાથી આત્મા તે પરમાત્મા થાય અને તે સિદ્ધ પરમાત્મા કહેવાય. તેના મુળનો પાર નથી.

શિષ્ય—ગુરુજી ! આપે કહ્યા તેવા અરિહંત, તીર્થંકર હાલ તો આપણે દેખતા નથી, તો તેવા થઈ ગયા હશે તેની શી ખાત્રી ?

ગુરુજી—તે જાળતની ખાત્રી તેમના ઉપદેશોનાં સાચો જે સિદ્ધાંત અથવા આગમ કહેવાય છે, તેનાથી થઈ શકે છે.

પાઠ ૨૪ મો

પરમેશ્વર

(ચોપાઇ.)

પરમેશ્વર ઐશ્વર્યના ઠામ, શ્રી અરિહંત જિનેશ્વર નામ;
સંધ તીરથને સ્થાપે જોહ, તીર્થંકર કહેવાયે તેહ. ૧
તે પ્રભુ પૂર્ણ કૃપાના ધામ, નાથ નિરંજન તે નિષ્કામ;
રાગ દ્વેષ ધરે નહીં આપ, ધારે સદ્ગુણ સર્વ અમાપ. ૨
પૂર્ણાનંદથી નિત્ય વિલાસ, કેવળજ્ઞાને જગત પ્રકાશ;
નિર્મળ આત્મતણા તે રૂપ, સમતા રસના સાગર ભૂપ. ૩
એ છે સર્વ દેવાધિદેવ, કરવી તેની નિત્યે સેવ;
શ્રી જિનવરતું પૂજન થાય, તેથી સધળાં કર્મ અપાય. ૪

પાઠ ૨૫ મો

પંચપરમેષ્ઠી

સર્વ આત્માઓમાં પાંચ પ્રકારના આત્માઓ પરમ પૂજ્ય છે, તેથી તે પાંચ પ્રકારના આત્માઓ પંચપરમેષ્ઠી કહેવાય છે.

પંચપરમેષ્ઠીમાં પ્રથમ અરિહંત પરમાત્મા છે અને ણીજ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા છે.

અરિહંતને અણાવે ચારે પ્રકારના સંઘને અરિહંતે કરેલા ઉપદેશ પ્રમાણે બોધ આપનારા તથા શુદ્ધ આચાર પોતે પાળનારા અને ણીજને શુદ્ધ આચાર પાળવાનો ઉપદેશ આપનારા એવા ત્રીજા પરમેષ્ઠી તે બાપ આચાર્ય છે.

અરિહંતના ઉપદેશરૂપ સિદ્ધાંતોનો-શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરનારા અને પોતાની સમીપે અભ્યાસ કરવા સારુ આવનારાને શિખવનારા એવા એવા પરમેષ્ઠી તે ઉપાધ્યાય છે.

પોતાના આત્માને કર્મરહિત કરવા સારુ સંસારનો ત્યાગ કરી માત્ર મોક્ષ પામવાના સાધનોમાં જ નિરંતર ઉદ્યમ કરનારા એવા પાંચમા પરમેષ્ઠી તે સાધુ છે.

એ પાંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવાથી સર્વ પાપનો સર્વથા નાશ થાય છે અને આત્મા નિર્ભળ થાય છે, તે પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર આ પ્રમાણે કરવો.

પાઠ ૨૬ મો

પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારસ્તુત્ર

વાક્યાર્થ-સુવાર્થ

- ૧ નમો અરિહંતાણુઃ—અરિહંત(પરમાત્માઓ)ને નમસ્કાર થાઓ.
- ૨ નમો સિદ્ધાણુઃ—સિદ્ધ(પરમાત્માઓ)ને નમસ્કાર થાઓ.
- ૩ નમો આચરિયાણુઃ—આચાર્ય(મહારાજાઓ)ને નમસ્કાર થાઓ.
- ૪ નમો ઉવજાયાણુઃ—ઉપાધ્યાય(મહારાજાઓ)ને નમસ્કાર થાઓ.

૫ નમો લોચે સંવસાહુણઃ—લોકને વિષે સર્વ સાધુ
(મહારાજ)ઓને નમસ્કાર થાઓ.

૬ ઓસો પંચ નમુકારોઃ—એ પાંચ (પરમેષી પદોને)
નમસ્કાર.

૭ સંવપાવપણાસણોઃ—સર્વ પાપનો સર્વથા નાશ
કરનાર છે.

૮ મંગલાણ ચ સંવેસિઃ—સર્વ મંગલોમાં, (વળી) તે
૯ પદમ હૃવર્ધ મંગલઃ—પ્રથમ (સુખ્ય) મંગલ છે.

પાઠ ૨૭ મો

મંત્ર.

ગુરુજી—છોકરાઓ ! આ પંચપરમેષી નમસ્કાર જે તમે આગલા
પાઠમાં શિષ્ય તો મહામંત્ર છે. તે મહામંત્રનો પાઠ
તમારે દરરોજ સવારમાં બિઠીને કરવો.

શિષ્ય—ગુરુજી ! મંત્ર એ શું છે ? અને પંચપરમેષી નમસ્કાર
મંત્રથી આપણને શું લાભ થાય ?

ગુરુજી—શબ્દોના સ્મરણ વા ઉચ્ચારમાં રહેલી શુભ શક્તિ તે
મંત્ર છે. જેમ સર્પ અને વીંછીના મંત્રથી તે મંત્રને
જાણનાર સર્પ અને વીંછીના ઝેરને દૂર કરી શકે છે
તેમ આ મંત્રને જાણનાર પાપરૂપ ઝેરને દૂર કરી શકે છે.

શિષ્ય—જેમ સર્પ અને વીંછીના મંત્રને જાણનારને ઝેર-ઉતારતાં
તથા મનુષ્યને સાજો કરતાં દેખીએ છીએ તેમ આ
મંત્રથી માણસને પાપરૂપ ઝેર વગરનો થતાં દેખાતા
નથી. તેનું શું કારણ ?

ગુરુજી—પાપરૂપ ઝેર સ્પર્ષ અને વીંછીના ડંખના ઝેર જેવું નથી તેથી તેને ચક્રતાં કે નાશ પામતાં આપણે દેખી શકતા નથી. તે માત્ર જ્ઞાનથી જ બાણી શકાય તેવું છે, તેથી જ્યારે તમને વિશેષ જ્ઞાન થશે ત્યારે તમે પોતે જ બાણી શકશો કે તે મંત્રથી પાપરૂપ ઝેર નાશ પામે છે. તે મહામંત્ર તમારે ગુરુ પાસે લણવો. ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે લણવાથી તે મહામંત્ર ફળ આપે છે.

પાઠ ૨૮ મો

પંચપરમેષ્ઠી વિષે પ્રશ્નોત્તર. (ભાગ ૧ લો.)

જ્ઞાનચંદ્ર—ભાઈ વિનયચંદ્ર! હાલમાં પાઠશાળામાં શું અભ્યાસ ચાલે છે ?

વિનયચંદ્ર—ગુરુજી! ગઈ કાલે જ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર સંગ્રહી જ્ઞાનનો અભ્યાસ પૂરો થયો છે.

જ્ઞાનચંદ્ર—પંચપરમેષ્ઠીમાં કેને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે ?

વિનયચંદ્ર—બે પ્રકારના દેવને અને ત્રણ પ્રકારના ગુરુને.

જ્ઞાનચંદ્ર—બે પ્રકારના દેવ અને ત્રણ પ્રકારના ગુરુના નામે ખાસો

વિનયચંદ્ર—બે પ્રકારના દેવ તે—અરિહંત અને સિદ્ધ અને ત્રણ પ્રકારના ગુરુ તે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. એ પાંચને નમસ્કાર કરવો તે પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કર્યો કહેવાય.

જ્ઞાનચંદ્ર—પંચપરમેષ્ઠીનો શબ્દાર્થ કરી બતાવો.

વિનયચંદ્ર—પાંચને સંસ્કૃતમાં પંચ કહે છે અને પરમ તથા ઇંદ્રિય એ બે શબ્દ મળી પરમેષ્ઠી શબ્દ ઉત્પન્ન થયો છે.

પરંમ એટલે ઉત્કૃષ્ટ પદ-સ્થાનમાં, ઇષ્ટિનુ એટલે રહેનારને
સંસ્કૃત ભાષામાં પરમેષી કહે છે.

જ્ઞાનચંદ્ર—નમસ્કાર કેમ કરાય ?

વિનયચંદ્ર—મનથી નમ્ર ને વિશુદ્ધ થઈ, વચનથી “ નમસ્કાર
ધાઓ ” એમ બોલી અને શરીરથી બે હાથ જોડી, બે
હાથજુલો (ગોહલજુલો) ભૂમિએ પડી, મસ્તક ભૂમિએ
અડકે સ્વામીની નમાવીએ. આ ત્રણે એક સાથે (વિચેકથી)
કરીએ ત્યારે આપણે નમસ્કાર કર્યો કહેવાય.

પાઠ ૨૬ મો

પંચપરમેષી વિષે પ્રશ્નોત્તર. (ભાગ ૨ જો.)

જ્ઞાનચંદ્ર—પંચપરમેષી નમસ્કારને નવકાર કહે છે તેનું શું કારણ ?

વિનયચંદ્ર—નમસ્કાર શબ્દ માટે સંસ્કૃત ભાષામાં નમસ્
અથવા નમઃ એવો શબ્દ થાય છે અને પ્રાકૃત ભાષામાં
નમો અથવા ધૂમો એવા દૂહા શબ્દો છે. નમસ્કાર
શબ્દનું પ્રાકૃતમાં નમુક્કાર એવું રૂપ થાય છે અને
ભાષામાં તેને નવકાર પણ કહે છે

જ્ઞાનચંદ્ર—પંચપરમેષીને નમસ્કાર કરનારો શું લાભ થાય છે ?

વિનયચંદ્ર—એવું પાપનો અપૂર્ણ નાશ થાય છે.

જ્ઞાનચંદ્ર—એ નવકાર મંત્રનો (નમસ્કારનો) કેવો મહિમા છે ?

વિનયચંદ્ર—જનનમાં એટલો મંગલિક મનાય છે તેમાં મનથી
ઉગમ મંગલિક એ નવકારમંત્ર છે, કેમકે જે વસ્તુ સ્વીત
મંત્રાથી ન મળે, તે આ નમસ્કારરૂપી મંત્રથી મળે છે

અને સર્વે જ્ઞાતના રોગ, શોક, દુઃખ કે પાડા જે હાથ ત
એનું શુદ્ધ ભાવે સ્મરણ કરવાથી દૂર થાય છે. દુઃકામાં
ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખ પણ તેથી પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાનચંદ્ર—એ નવકારમંત્ર ક્યારે જોલાય છે ?

વિનયચંદ્ર—મુખ્ય તો દરેક ધર્મક્રિયાની શરૂઆતમાં એ મહા-
મંત્ર મંગલિક અર્થે જોલાય છે, પણ ઉત્તમ મનુષ્યો
તો ખેસતાં અગર ઊઠતાં, ચાલતાં તથા કાંઈ કામકાજ
કરતાં, રાત્રે અગર દિવસે, દરેક વખતે અને સર્વ
સ્થળે આ નવકાર મંત્રનું મનમાં ધ્યાન ધર્યા કરે છે અને
તે કરવા યોગ્ય છે.

પાઠ ૩૦ મો

પંચપરમેષ્ઠી વિષે પ્રશ્નોત્તર. (ભાગ ૩ જો.)

જ્ઞાનચંદ્ર—ભાઈ વિનયચંદ્ર ! અર્હત એટલે (કર્મરૂપ) શત્રુને
હણનાર એવો અર્થ કહ્યો છે પણ તેનો બીજો અર્થ
તમારી જાણમાં છે ?

વિનયચંદ્ર—બીજો અર્થ મારા જ્ઞાણવામાં નથી.

જ્ઞાનચંદ્ર—તો હું કહું છું તે તમે સાંભળો. જે કોઈ ભાગ્યશાળી
માણસ ધણી રૂંઠાં કામે કરે અને તમામ પાપથી દૂર થઈ
પરમ પવિત્ર યાત્રાને ઉત્તમમાં ઉત્તમ જ્ઞાન પાનીને
એવી યોગ્યતા મેળવે કે તેને તમામ દેવતાઓના ઉપરી
જે ઈંદ્રો તે પણ પગે પડે તે અર્હત કહેવાય; અર્હત
એટલે યોગ્ય, લાયક, પૂજ્ય, ઈંદ્રોને પણ પૂજવા લાયક.

વિનયચંદ્ર—અર્હત વિષે તો હું સમજ્યો પણ સિદ્ધ વિષે મને
સારી રીતે સમજાવશો !

—હા, જે મનુષ્યો પાપનો વિનાશ કરી, રાગદ્વેષને દૂર
 કરી સઘળાં કર્મોને શુદ્ધ ધ્યાનવડે બાળી નાખી, જન્મ-
 મરણના ફેરામાંથી હમેશને માટે છૂટી, પરમ પવિત્ર
 આત્મભાવમાં રહી, જ્ઞાન, દર્શન, યુગ ને વીર્યમાં રમણ
 કરતા મહામંગળરૂપ મોક્ષ-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે તે મહા
 ઉત્તમ જીવો “ સિદ્ધ ” અથવા સિદ્ધ પરમાત્મા કહે-
 વાય છે. પછી તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી હોય, જૈન હોય કે
 બોજા ધર્મવાળા હોય, મુનિના વેષમાં હોય કે ગૃહસ્થના
 વેષમાં હોય, છતાં જે રાગદ્વેષને પૂરતી રીતે જીતીને
 સમભાવ એટલે શત્રુ અને મિત્ર પર સરખાં જ પરિણામ
 રાખી શકે તે અવશ્ય સિદ્ધ થવાને યોગ્ય ॥ એમ
 જૈનશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

પાઠ ૩૧ મો

પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવાનો હેતુ. (ભાગ ૧ લો)

પ્રથમ અહિંત પરમાત્માને વિધિપૂર્વક નમસ્કાર કરવાનો
 હેતુ એવો છે. આ જન્મમરણરૂપી મહાગહન વનમાં બટ-
 કવાનું મટી જઈ, મહાઆનંદરૂપ મોક્ષનગરનો માર્ગ હાથ લાગે,
 એટલે આપણા ધાતીકર્મને ક્ષય કરવાનો માર્ગ મળે તેમજ
 આત્મહિત કરવાના જે જે રસ્તા બતાવ્યા છે તે ઉપર પ્રીતિ થાય
 અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવાના સહવિચારો થાય, તેમ તેવાં
 સાધનો મળતાં રહે અને છેવટે તેવું પદ પ્રાપ્ત કરવા આપણો
 આત્મા શક્તિવાન થાય; કારણ કે જે મોક્ષમાર્ગનો શુદ્ધ રસ્તો છે-
 તેને દેખાડવારૂપ પરમોપકારીપણું તેને વિષે છે તેથી તે અહિં-
 હિંત પરમાત્મા નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

બીજા સિદ્ધ પરમાત્માને નમસ્કાર કરવાનો હેતુ એવો છે કે આપણા સઘળાં કર્મ બળી જઈ, આપણા આત્મામાં જે જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને વીર્યની મહાશક્તિ-સત્તા છે તે પ્રગટી નીકળે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય; કારણ કે તેવી જ રીતે જે જે આત્માઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે એટલે મોક્ષમાં જ્યોતિમય, નિરંજન, નિરાકાર-રૂપે બિરાજી રહેલા છે તેવા પરમાત્માઓને નમસ્કાર કરતાં તેઓની મોક્ષ આપણાં પણ સઘળાં કર્મોનો નાશ થઈ જાય અને અંતે તેવું પદ પ્રાપ્ત કરવા આપણો આત્મા શક્તિવાન થાય.

પાઠ ૩૨ મો

પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવાનો હેતુ. (ભાગ ૨ નો)

ત્રીજા આચાર્ય પદને નમસ્કાર કરવાનો હેતુ એવો છે કે જેમ આચાર્યમહારાજ પોતે શુદ્ધ આચાર પાળે છે અને પોતાના આચારવડે કર્મરૂપી મેલથી શુદ્ધ થતા બ્રહ્મ છે તેમ તેને નમસ્કાર કરતાં શુભ્રના અનુમોદનવડે આપણામાં પણ શુદ્ધ આચાર ઉત્પન્ન થાય, જેથી આપણા આત્માની ઊંચી સ્થિતિ કરવામાં તેવા સદાચાર આધારરૂપ થઈ પડે, તથા કઠોર પરિણામ જતાં રહી સરલ પરિણામ થાય અને જિનશાસનને અનુકૂળ જે જે શુભ આચરણ હોય તે આપણામાં પ્રગટ થાય જેથી આપણો આત્મા ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચવા શક્તિવાન થાય.

ચોથા ઉપાધ્યાય પદને નમસ્કાર કરવાનો હેતુ એવો છે કે જેમ ઉપાધ્યાય પોતે આત્મહિતનું શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને બીજા આત્માઓને તેવું શુદ્ધ જ્ઞાન આપવાની શક્તિ ધરાવે છે અને એ રીતે પરોપકાર કરવાથી પોતાના આત્માનો ઉપકાર કરી છેવટે ઉચ્ચપદને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ આપણને પણ તેઓને યોગ્ય

વિધિએ નમન-કરતાં ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવવામાં સુગમતા થઈ પડે છે અને છેવટે આપણે તેવું શુદ્ધ જ્ઞાન મેળવી બીજાને ઉપકાર કરવા શક્તિમાન થઈએ છીએ, તે શુદ્ધ જ્ઞાન બીજાને સમજાવી શકીએ તેવી શક્તિ આપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને છેવટે આપણે આત્મા પણ નિર્મળ થાય છે.

પાંચમા સાધુ પદને નમસ્કાર કરવાનો. હેતુ એવો છે કે આપણે ઘણા કાળથી આ દુનિયામાં પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં મૂર્છિત થઈ, તથા તેમાં ગાઢ મોહ પામી જન્મ-મરણના ફેરા ફર્યા જ કરીએ છીએ, તો જે સાધુ આ અસાર સંસાર ઉપરથી મોહ ઉતારી, વૈરાગ્ય પામી મન, વચન અને કાયાથી પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરનારા સાધનોમાં જ ઉદ્યમવાળા રહે છે તેવાને નમસ્કાર કરવાથી આપણે પણ આ દુનિયાની ખોટી મોહિનીથી વૈરાગ્ય પામી મૂર્છા ઉતારી, આત્મસાધન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરીએ.

આ પંચપરમેષ્ઠી મહાપુરુષોને નમસ્કાર કરતાં તેમના ઉચ્ચ ગુણો તરફ આપણું લક્ષ્ય જોવાય છે ને તે ગુણો મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે અને એમ થયું એટલે પાપ ઉપર તિરસ્કાર આવતાં આપણા તમામ પાપનો નાશ કરી શકાય છે.

✓ પાઠ ૩૩ મે

ગુરુ અને તેના ગુણો

નમસ્કાર મંત્રમાં ત્રીજા પદથી આચાર્યોને નમસ્કાર કરાય છે આચાર્ય એટલે ઉત્તમ ધર્મગુરુ.

જેન ધર્મમાં એવું કહ્યું છે કે બનતાં સુધી તમામ ધર્મક્રિય ગુરુની સમક્ષ કરવી જોઈએ; પણ કદાચ ગુરુ દૂર હોય તો તેમન સ્મરણ માટે આપણી સામે બાજેડ ઉપર પુસ્તક, પોથી, ગુરુની

છળિ કે નવકારવાળી વિગેરે પવિત્ર વસ્તુ રાખી, તેમાં શુરુમહા-
રાજની ભાવનાથી શુરુની સ્થાપના કરવી; પછી તેમની સમક્ષ
સઘળી ધર્મક્રિયા કરવી.

આમ કરવાથી શુરુનો વિનય અને શુરુની સાક્ષી એ બે સચ-
વાય છે. માટે નીચેના શુણ્વોળા શુરુમહારાજની સ્થાપના
કરવી. જેઓ:—

(૫) પાંચે ઇંદ્રિયોને વશ રાખે.

(૬) નવ પાઠવડે શિયળ-સદાચારનું પાલન-રંદાણુ કરે.

(૪) ચાર જાતના કપાયને દૂર કરે.

(૫) પાંચે મહાવ્રત પાળવામાં સાવધાનતા રાખે.

(૫) પાંચ પ્રકારના આચાર પાળે.

(૫) પાંચ સમિતિ સાચવીને જ્યજ્ઞાપૂર્વક કામ કરે.

(૩) ત્રણ શુભિ સાચવી પોતાના આત્મધ્યાનમાં રહે.

આ પ્રમાણેના છત્રીશ (૩૬) શુણ્વ સંહિત હોય તેને
આચાર્યમહારાજ કહીએ.

પાઠ ૩૪ મો.

શુરુસ્થાપના (સૂત્રપાઠ) વાક્યાર્થ સાથે.

પંચિદ્રિય સંવરણો—પાંચ ઇંદ્રિયોને: રોકનાર.

તહ નવવિહ બંધાયેશુત્તિધરો—તથા નવ પ્રકારે પ્રદ-
યર્થની શુભિને ધારણુ કરનાર.

ચત્તિવિહ કસાયશુક્લો—ચાર પ્રકારના કપાયથી શુક્લ.

ઇચ્છા અદ્વારસણુષ્ટિ સંજ્ઞતો—આ અદ્વાર ગુણોએ સંજુક્ત (૧)

પંચ મહાવ્યવસ્થા—પાંચ મહાવ્રતે યુક્ત.

પંચાવહાયારપાલણસમયો—પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને સમર્થ.

પંચ સમિત્યો તિગુત્તો—પાંચ સમિતિ યુક્ત (અને) અને ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત.

છત્તીસ ગુણો ગુરુ મજ્ઞ—(એ) છત્તીસ ગુણો (યુક્ત) મારા ગુરુ છે. (૨)

ગુરુ સ્થાપના કરતી વખતે પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારને પાઠ બોલીને ગુરુસ્થાપનાનો ઉપર જણાવેલો સૂત્રપાઠ બોલવો.

પાઠ ૩૫ મો

પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિકાર

ગુરુસ્થાપનાના પાઠમાં ગુરુનાં છત્તીસ ગુણોનું વર્ણન કરેલું છે, તેમાં પાંચ ઇન્દ્રિયોને શેકનાર. તે ૩૫ પાંચ ગુણો પ્રથમ કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

પાંચ ઇન્દ્રિયોના જે ત્રેવીશ વિષયો છે, તેના બસો બાવન (૨૫૨) વિકાર થાય છે. એટલે કે તે બસો બાવન પ્રકારે લોગવાય છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

૧ સ્પર્શ ઇન્દ્રિય, જે ત્વચા ઇન્દ્રિય તેના આઠ વિષયોના છન્નુ (૮૬) વિકાર થાય છે.

૨ રસ ઇન્દ્રિય, તેના પાંચ વિષયોના બોતેર (૭૨) વિકાર થાય છે.

૩ દ્રાણ ઇન્દ્રિય, તેના પાંચ વિષયના બાર (૧૨) વિકાર થાય છે.

૪ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય, તેના પાંચ વિષયના સાઠ (૬૦) વિકાર થાય છે.

૫ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય, તેના ત્રણ વિષયના બાર (૧૨) વિકાર થાય છે.

આ ખસો ખાવન વિકારની સમજણુ ધીમે ધીમે આપવામાં આવશે, ખસો ખાવન વિકારમાંથી કેટલાએક સારા (પસંદ પડે તેવા) વિકાર છે અને કેટલાએક નહારા (ન ગમે તેવા) વિકાર છે. તેમાં જે સારા વિકાર છે તેના ઉપર રાગ કરે નહીં અને નહારા વિકાર છે તેના ઉપર દ્વેષ કરે નહીં. એવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયાને શાકવારૂપ પાંચ શુભુ જેમાં છે એવા તે શુભ છે.

પાઠ ૩૬ મો

પાંચ ઇન્દ્રિયના ૨૩ વિષયોના ૨૫૨ વિકાર વિધે.

મનહર હંદ.

સ્પર્શના વિષય આઠ, છન્દુ છે વિકાર તેના,
રસના વિષય પાંચ, ઘોંતેર વિકાર છે;
ધ્રાણુના છે બે વિષય, ખાર છે વિકાર તેના,
ચક્ષુના વિષય પાંચ, સાઠ તે વિકાર છે. ૧

ત્રિ વિષય અવણુના, તેના છે વિકાર ખાર,
મળી ખસો ખાવન તે, વિકાર ગણાય છે;
ત્રેવીશ વિષયતણુ, ભોગવાય તે વિકાર,
તેમાં કષ્ટક સારા ને, નહારા તે મનાય છે. ૨

સારા પર રાગ ને, નહારા પર દ્વેષ નહીં,
સમલાવ સમતાથી, સરવમાં ધારે છે;
ઉપયોગ ધરી ઉપકાર ઉપદેશ થકી,
કરી જિનશાસનનો, હિંમોત વધારે છે. ૩

નિજ મન વશ કરી, દુરગુણ પરદરી,
 ઇન્દ્રિયનિરોધ કરી, સંયમ નિભાવે છે;
 એવા અવિકારી ભારી, અખંધિત વ્રત ધારી,
 પાંચ ગુણવાન ગુરુ, નિત્ય મન ભાવે છે. ૪

પાઠ ૩૭ મો

✓ પ્રજ્ઞાચર્યની નવ ગુણિ. ભાગ ૧ લો.

સ્ત્રી-પુરુષના શરીરનો સંબંધ તે મૈથુન છે. તેવી મૈથુન-વૃત્તિનો જે ત્યાગ કે અભાવ તે પ્રજ્ઞાચર્ય છે. તે પ્રજ્ઞાચર્યનું રક્ષણ કરવા સારુ પરમાત્માએ નવ ગુણિ કહેલી છે. નવ ગુણિને પ્રજ્ઞાચર્યરૂપ વૃક્ષનું ઉત્તમ પ્રકારે રક્ષણ કરવા સારુ નવ પ્રકારની વાડ પણ કહેવાય છે.

નવ વાડનાં નામ.

૧ વસતિ—પ્રજ્ઞાચર્ય ધારણ કરનાર મહાત્મા, સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસક જ્યાં રહેતાં હોય ત્યાં વાસ કરે નહિ.

સ્ત્રી જે પ્રકારની છે : દેવાંગના તથા મનુષ્યણી. તેના વળી જે જે લોક છે. એક મૂળ સ્ત્રી અને બીજી સ્ત્રીની મૂર્તિ. આનો વાસ જ્યાં હોય ત્યાં પ્રજ્ઞાચારી વાસ કરે નહીં કેમકે તે વિકાર ઉપજવાના હેતુરૂપ છે. વળી પશુમાં ગાય, બકરી, ઘોડી, ગધેડી, પાડી વિગેરેને જ્યાં રાખવામાં આવતાં હોય ત્યાં પણ રહે નહીં. વળી નપુંસક તે તો સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની સાથે મૈથુન સેવવાનો અભિલાષી હોવાથી જ્યાં તેની વસતિ હોય

ત્યાં પણ વાસ કરે નહીં. આવા પ્રકારની વસતિમાં રહેવાથી-તેઓના મૈથુન વિકારની ચેષ્ટા દેખવાથી પ્રજ્ઞ-ચારીના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેવી વસતિમાં વાસ ન કરવો તે પહેલી પ્રજ્ઞાચર્યની શુભિ છે.

૨ કથા—પ્રજ્ઞાચારીએ કેવળ એકલી સ્ત્રીઓને જ કે એક સ્ત્રીને ધર્મનો ઉપદેશ પણ કરવો નહીં. સ્ત્રીની સાથે કથા કરવી અથવા સ્ત્રીકથા કરવી તે વિકારનું કારણ છે. વળી પ્રજ્ઞાચારીએ કામવિલાસના શ્રંથો પણ વાંચવા નહીં કારણ કે તેવા શ્રંથો વાંચવાથી મન વિકારવાળું થાય છે, તેથી સ્ત્રીકથા ન કરવી તે પ્રજ્ઞાચર્યની બીજી શુભિ છે.

પાઠ ૩૮ મો

પ્રજ્ઞાચર્યની નવ શુભિ. ભાગ ૨ જો.

૩ આસન—પ્રજ્ઞાચારીએ સ્ત્રીઓની સાથે એક આસન ઉપર બેસવું નહીં, તેમજ જ્યાં સ્ત્રી બેઠી હોય તે આસન ઉપર બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) સુધી બેસવું નહીં. તેવું આસન સ્ત્રીઓનું સ્મરણ થવાનું અને તેથી વિકાર ઉપજવાનું કારણ છે. તેથી તેવા આસનનો ત્યાગ તે પ્રજ્ઞાચર્યની ત્રીજી શુભિ છે.

૪ ઇન્દ્રિયનિરીક્ષણ—પ્રજ્ઞાચારીએ સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ તાકી તાકીને એકાગ્રતાથી જોવાં કે નિરખવાં નહીં, કારણ કે તેનાં અંગોપાંગને તાકીતાકીને સરાગપણે જોવાથી કામવિકારની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી તેવી રીતે સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ ન જોવાં તે પ્રજ્ઞાચર્યની ચોથી શુભિ છે.

૫ કુડ્યાંતર—જે ભીંત, કનાત કે ગાટાને આંતરે સ્ત્રી પુરુષ સૂતાં હોય કે મૈથુન સેવતાં હોય ત્યાં પ્રજ્ઞચારીએ રહેવું નહીં. તેથી કુડ્યાંતર નિવાસ ન કરવો તે પ્રજ્ઞચર્યની પાંચમી ગુણિ છે.

૬ પૂર્વકીડા સ્મરણ—પોતે ગ્રહસ્થાવસ્થામાં મૈથુનકીડા જે પ્રકારે કરી હોય તેનું સ્મરણ પ્રજ્ઞચારીએ કરવું નહીં, કારણ કે તેવા સ્મરણથી પ્રજ્ઞચર્યમાં ભંગ થવાનો મંભવ છે, તેથી તેવી કીડા ન સંભારવી તે પ્રજ્ઞચર્યની છઠી ગુણિ છે.

પાઠ ૩૬ મેા

પ્રજ્ઞચર્યની નવ ગુણિ. (ભાગ ૩ જો.)

૭ પ્રણીતલોજન—ધી, દ્રઘ, દહીં વિગેરે ચીકાશર્વાળા પદાર્થો નવા મીઠાશવાળા પદાર્થો જેથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે તેવા પદાર્થો પ્રજ્ઞચારીએ ખાવા નહીં, કારણ કે તેથી કામવિકારની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેવા વિકારી પદાર્થોના ત્યાગ તે પ્રજ્ઞચર્યની સાતમી ગુણિ છે.

૮ અતિમાત્રાહાર—લૂખો ખોરાક પણ અતિશય ખાવો નહીં, કારણ કે અધિક ખાવાથી પણ વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી પ્રમાણથી અધિક લૂખો ખોરાક પણ ખાવાનો ત્યાગ તે પ્રજ્ઞચર્યની આઠમી ગુણિ છે.

૯ વિભૂષા—પ્રજ્ઞચારીએ સ્નાન, વિવેચન, પુરુષ, અત્તર વિગેરે સુંગરના કારણો નેવવા નહીં, કારણ કે તેવાં કારણોથી પ્રજ્ઞચર્યમાં હાનિ થાય છે તેથી તેવી વિભૂષાનો ત્યાગ કરવો તે પ્રજ્ઞચર્યની નવમી ગુણિ છે.

ઉપર પ્રમાણે નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુણિને ધારણ કરવા
નવ ગુણ ગુરુમાં હોય છે.

પાઠ ૪૦ મો

બ્રહ્મચર્યની નવ વાડે વિષે

(જુજંગી છંદ)

ખીલ્યું ધર્મ ઉદ્યાનમાં વૃક્ષ વર્ય,
સદા જાણ્યું એક તે બ્રહ્મચર્ય;
નવે ગુણિની વાડ તેને બચાવા,
રથે સયમી ધર્મ પૂરો નિભાવા. ૧

પશુ નારીઓ કલીબ જ્યાં નિત્ય રે' છે,
હુનિ વાસ ત્યાં નહિ કદાપિ કરે છે;
કરે નહિ કથા મુંદરી સાથ હેતે,
ન વાંચે વિકારોત્તણા અથ પ્રીતે. ૨

શ્રીઓ સાથ નહિ આસને એક બેસે,
વિચારે સદા તે વિકારી વિશેષ;
નહીં નીરજે નારીનાં અંગ સારાં,
બને તેથી કામી ' વિકારો નકારાં. ૩

બને ભીંતને આંતરે જ્યાં વિલાસ,
કરે નહિ યુનિ ત્યાં જરાએ નિવાસ;
કરી પૂર્વ જે કામક્રીડા રસેથી,
સ્મરે નહિ ઋષિ ચિત્તમાં તે ગિષેથી. ૪

ન ખાચે કદી સિન્ધુ ઉન્માદકારી,
પદાર્થો અને જે થકી વીર્ય સારી;
અહિ નહિ અતિ રૂક્ષ આહાર સારે,
અતિ વીર્યને જે વંધુમાં વધારે. ૫

મુવસો મુગધી ગણીને નકારા,
ધરે દાપ તે પુદ્ગળોના અપારા;
ને ધારે મુનિ અંગ શૃંગાર સારા,
કરે ભ્રષ્ટ આશિષને તે નકારા. ૬

નવે ગુપ્તિઓએ ધરી ધર્મસાધી,
ગુરુ ગાજતા તે ગુણોને ગજાવી;
બની ભક્ત તેના ભક્તી ભક્તિ બાવો,
ગુરુના ગુણી ગીતને નિત્ય ગાવો. ૭

✓ પાઠ ૪૧ મો : ચાર કપાય

✓ કપાય શબ્દમાં કપ એટલે સંસાર અને આય એટલે લાભ
અર્થાત્ જે સંસારનો લાભ અપાવે તે કપાય કહેવાય છે.
સારાંશ કે જે સેવવાથી સંસારમાં વારંવાર જન્મ મરણ કરવા
પડે તે કપાય.

“ કપાયના ચાર પ્રકાર છે ”

૧ ક્રોધ કપાય—ક્રોધ પણ મનુષ્ય અથવા પદાર્થની સાથે એવી
રીતનો સંબંધ થાય કે જેથી તેના ઉપર તપવાનું યા
લાલચોલ થવાનું બને. (ગુસ્સો કરવો તે)

૨ માન કપાય—પોતાની ગડાઈ કરવી યા અભિમાન કરવું. તેમાં જે પ્રકારના શુભ તથા શક્તિ પોતામાં હોય તેનાં વળાણ કરવાં-કસાવવાં તે મદ છે અને જે શુભ અથવા શક્તિ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ ન હોય તેનાં વળાણ કરવાં કે કસાવવાં તે માન છે.

૩ માયા કપાય—કપટવૃત્તિ એટલે કે શુભ રીતે પોતાના સ્વાર્થનાં કામો સાધવાની વૃત્તિ. પોતાના અંતઃકરણમાં જુદું હોય તેમ છતાં મોટે મીઠું બોલી કસાવવું તેવી કપટક્રિયા.

૪ લોભ કપાય—સામાજિક સર્વ પ્રકારના પદાર્થો સંચક કરવાની, મેળવવાની તથા તેમાં આસક્તિ રખાવનારી વૃત્તિ.

આ ચાર કપાયથી તે ગુરુ મૂકાયેલા હોય છે અને તે ચાર કપાય જેનાથી દૂર થાય તેવા ચાર શુભ તે ગુરુમાં પ્રગટ થાય છે. તે ચાર શુભ-ક્ષમા, નિરભિમાનપણું, સરળતા ને સંતોષ.

૫૦૪ મો

પાંચ મહાવ્રત ભાગ ૧ લો

અહિંસા—પ્રથમ મહાવ્રત

પાંચ મહાવ્રતમાં અહિંસા એ પહેલું મહાવ્રત છે. પ્રમાદના રણધી ત્રસ અથવા સ્થાવર જીવોનો જે નાશ કરવો તે હિંસા કહેવાય અને તે હિંસાથી નિવર્તવું તે અહિંસા કહેવાય.

“ નીચેના આઠ અરણ્યોથી જે હિંસા થાય તે પ્રમાદથી થતી હિંસા સમજવી. ”

૧ સંશય—જેમકે કોઈ પણ વસ્તુમાં જીવ ઉત્પન્ન થયા હશે કે નહીં એવી પોતાને શંકા પડ્યા છતાં તે વસ્તુ વાપરવી.

૨ વિપર્યય—કંદમૂળ જે અનંત જીવનું દળ છે, તથા પકાવેલું માંસ જે ત્રસ જીવમય છે, તેમ છતાં તેમાં જીવ હોય જ નહીં એવી માન્યતા કરી તે વસ્તુ વાપરવી.

૩ રાગ—પોતાના શરીર ઉપર મમતા થવાથી વ્યાધિને પ્રસંગે પણ જીવવાળા પદાર્થો વાપરવા.

૪ દ્વેષ—ખીજાની સાથે પ્રતિકૂળતા થવાથી તેના જીવને વિનાશ કરવો.

૫ વિસ્મૃતિ—અનુક વસ્તુ નિજી જ હતી તે સજીવ થઈ છે એવું પોતાને જાણપણું થયા છતાં તે ભૂલી જઈ તે વસ્તુ વાપરવી.

૬ મનની અસ્વસ્થતા—ધેલછા થવાથી જીવહિંસા થાય તે.

૭ શરીરની અસ્વસ્થતા—નિદ્રામાં કે તંદ્રામાં પ્રમાદ્યા વિના શરીરને ફેરવવાથી જીવહિંસા થાય તે.

૮ અનાદર—બેદરકારીથી વચાદિ પડિસેહતાં જીવહિંસા થાય તે

ઉપરના કોઈ પણ કારણથી મન, વચન, કાયાવટે પોતે જીવહિંસા કરે નહીં, ખીજા પાસે કરાવે નહીં અને જીવહિંસા કરનારની અનુમોદના કરે નહીં એવા તે ગુરુ છે.

પાંચ મહાવ્રત લાગ ર જો

સત્ય—ખીજી મહાવ્રત

“ પાંચ મહાવ્રતમાં સત્ય તે ખીજી મહાવ્રત છે. ” જે વચન પ્રિય હોય તથા જે વચન પથ્ય એટલે હિતકારી હોય અને જે વચન તથ્ય એટલે ખરેખરું હોય તેવું વચન ખોલવું તે સત્ય વચન કહેવાય છે.

પ્રિય વચન સાંભળતાં જ મીઠું લાગે છે અને પથ્ય વચન ભવિષ્યમાં કહેનારને વા સાંભળનારને હિતકારી થાય છે તેથી તેવા વચન સિવાય વ્યવહારની અપેક્ષાએ ખરેખરું હોય છતાં પણ તે વચન જો અપ્રિય કે અહિતકારી હોય તો તે સત્ય વ્રતવાળો ખોલે નહીં.

જેમકે કોઈ ચારને કહેવું કે “ તું ચાર છે ” કોઈ વ્યભિચારીને કહેવું કે “ તું વ્યભિચારી છે ” અથવા કોઈ કોઢીઆને કહેવું કે “ તું કોઢીઓ છે ” આ વચનો સત્ય હોવા છતાં સાંભળનારને તે અપ્રિય લાગવાથી માઠાં પરિણામ આવે છે; તેથી તેવાં સત્ય વચન પણ સત્ય ન સમજવાં.

વળી કોઈ શિકારી શિકાર કરવા વનમાં જાય છે, તે પૂછે કે ‘ તમે આ વનમાં હરણો જોયાં છે ? ’ તેના જવાબમાં “ આ વનમાં હરણો જોયાં છે ” એમ કહેવાથી તે પ્રાણીઓનો શિકાર થાય છે, તેથી તે અહિતકારી વચન સત્ય હોવા છતાં તેવું વચન સત્ય ન સમજવું.

ઉપર પ્રમાણેનું કોઈ પણ અસત્ય વચન પોતે ખોલે નહીં, ખીજા પાસે ખોલાવે નહીં અને તેવા ખોલનારની અનુમોદના કરે નહીં એવા તે શુરુ છે.

પાઠ ૪૪ મો

પાંચ મહાવ્રત ભાગ ૩ જો

અસ્તેય—અદત્ત તત્ત્વવારૂપ ત્રીજું મહાવ્રત

પાંચ મહાવ્રતમાં અસ્તેય વા અદત્તનો ત્યાગ તે ત્રીજું મહાવ્રત છે.

ધાસના તરણલા જેવી વસ્તુ પણ જીજ્ઞાની માલેકીની જે હોય તે તેની પરવાનગી સિવાય ન લેવી તે અસ્તેય વા અદત્તવિરમણ વ્રત કહેવાય.

ધન તે મનુષ્યના ઝહારના પ્રાણ છે અને તે અંતરંગ પ્રાણના આધારરૂપ છે, તેથી અનીતિથી પારકાના ધનનું હરણ કરનાર મનુષ્ય પ્રકાશંતરે તે મનુષ્યના પ્રાણનો નાશ કરે છે એમ સમજવું.

અદત્તના ત્યાગરૂપ વ્રતના ચાર લેઠ છે તે નીચે પ્રમાણે—

૧ સ્વામીઅદત્ત—કોઈ પરચર, કાષ્ટ કે તૃણ જેવી વસ્તુ પણ તેના માલીકે નહીં આપ્યા છતાં લેવી તે.

૨ જીવઅદત્ત—જીવના સ્વામીએ આપેલ હોય છતાં જીવે પોતે ન આપેલ હોય તે. જેમકે દીક્ષા પરિણામ વિનાના પુત્રને તેની ઇચ્છાવગર તેના માતાપિતા ગુરુને આપે તે; અથવા કોઈ વનસ્પતિકામ જેવી સજીવ વસ્તુ તેના માલીકે વગર સમજ્યે સાધુને આપી હોય તે.

૩ ગુરુઅદત્ત—ગુરુની આજ્ઞા સિવાય શિષ્યે પોતે આણેલી વસ્તુ પણ વાપરવી તે.

૪ તીર્થંકરઅદત્ત—વસ્તુના સ્વામીએ આપેલી હોય પરંતુ તીર્થંકર મહારાજે જેને દોષવાળી કહેલી હોય તેવી વસ્તુ લેવી તે.

ઉપર પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રકારે અસ્તેય વ્રતનો લંગ થાય તેવી વસ્તુ પોતે લે નહીં, બીજા પાસે લેવરાવે નહીં અને તેવા લેનારની અતુભોદના કરે નહીં એવા તે ગુરુ છે.

પાઠ ૪૫ મો

પાંચ મહાવ્રત ભાગ ૪ થો

બ્રહ્મચર્ય

બ્રહ્મચર્યવ્રત તે પાંચ મહાવ્રતમાં ચોથું વ્રત છે. તેનું બીજું નામ મૈથુનવિરમણ વ્રત છે.

વૈક્રિયશરીરસંગ્રામી એટલે દેવશરીરસંગ્રામી અને ઔદારિક શરીર સંગ્રામી એટલે મનુષ્ય અને તિર્યચના શરીર સંગ્રામી મૈથુનનો જે ત્યાગ તે બ્રહ્મચર્ય વ્રત કહેવાય છે.

બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરનારાએ અદાર પ્રકારથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તે અદાર પ્રકારનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી વૈક્રિય શરીર સંગ્રામી મૈથુન કરે નહીં.
- ૨ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી ઔદારિક શરીર સંગ્રામી મૈથુન કરે નહીં.
- ૩ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી વૈક્રિય શરીર સંગ્રામી મૈથુન કરાવે નહીં.
- ૪ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી ઔદારિક શરીર સંગ્રામી મૈથુન કરાવે નહીં.

પે મનથી, વચનથી તથા કાયાથી વૈક્રિય શરીર સંબંધી મૈથુન કરનારની અનુમોદના કરે નહીં.

૬ મનથી, વચનથી તથા કાયાથી ઔદારિક શરીર સંબંધી મૈથુન કરનારની અનુમોદના કરે નહીં.

આ પ્રમાણે મનથી, વચનથી, કાયાથી જુદા જુદાં છ જોડ ગણુતાં ૧૮ પ્રકાર થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે ચોતે મૈથુન કરે નહીં, જોજા પાસે મૈથુન કરાવે નહીં અને તેવા મૈથુન કરનારની અનુમોદના કરે નહીં એવા અતુર્થ મતધારી તે શુરુ છે.

પાઠ ૪૬ મો

પાંચ મહાવ્રત ભાગ ૫ મો

અપરિશ્વર

પાંચ મહાવ્રતમાં અપરિશ્વરવ્રત તે પાંચમું વ્રત છે. સર્વ પદાર્થોમાં જે મૂર્છાનો ત્યાગ એટલે મોહનો ત્યાગ કરવો તે અપરિશ્વરવ્રત કહેવાય. પદાર્થો પોતાની પાસે ન હોય છતાં મોહને લીધે ચિત્તની અસ્થિરતા રહે છે.

પદાર્થો સંબંધી સર્વ ભાવો એટલે સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ ક્ષેત્ર, સર્વ કાળ અને સર્વ ભાવ સમજવા. માત્ર ધનનો ત્યાગ કરવાથી અપરિશ્વર વ્રત કહેવાય નહીં, પરંતુ ધનના ત્યાગની સાથે સર્વ પદાર્થો ઉપરની મૂર્છાનો ત્યાગ સર્વ ભાવોથી થાય ત્યારે જ અપરિશ્વર વ્રત કહેવાય. જ્યાંસુધી સર્વ પદાર્થો ઉપરથી મોહનો ત્યાગ થતો નથી ત્યાંસુધી આત્માને શાંતસુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. દ્રષ્ટાંત કે-જેમ કોઈ લિખારી પાસે કાંઈ પણ વસ્તુ નથી, છતાં સર્વ

વસ્તુ મેળવવાની તેને ઇચ્છા હોવાથી તેના મનમાં કલેશ રહ્યા કરે છે અને તેથી તેને શાંતસુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. તેજ કારણથી તેની પાસે કાંઈ પણ વસ્તુ નહીં છતાં તે અપરિશ્રદ્ધી કહેવાય નહીં. વળી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને જ્ઞાવની સામગ્રી વિદ્યમાન છતાં તૃષ્ણા વિનાના મનવાળાને ચિત્તની સ્થિરતા હોવાથી શાંતસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેજ હેતુને લીધે માત્ર ધર્મના ઉપકરણોને રાખનારા અને શરીર તથા ઉપકરણોમાં પણ મગતા રહિત એવા સાધુઓને જ અપરિશ્રદ્ધત હોય છે.

જેમ ઘોડાને ઘણાં આભૂષણો પહેરાવેલાં હોય તો પણ તેમાં જેમ તેનું નિઃસ્પૃહીપણું છે, તેમ ધર્મના ઉપકરણોવાળા પરંતુ તેના પર મૂર્છા વિનાના એવા મુનિને નિઃસ્પૃહીપણું છે, તેથી તેવી રીતે ધર્મના ઉપકરણો રાખનારા મુનિને પરિશ્રદ્ધપણાનો દોષ નથી.

ઉપર પ્રમાણે પોતે પરિશ્રદ્ધ રાખે નહીં, બીજા પાસે રખાવે નહીં અને પરિશ્રદ્ધ રાખનારની અતુમોહના કરે નહીં એવા તે શુરુ છે.

પાઠ ૪૭ મો

ચાર કપાય લવયે

(સર્વેયા એકત્રીશા)

કષ એટલે સંસારતણા જે આય-લાભને આપે જોહું,
ચાર કપાય કહ્યા જિનરાજે જન્મ-મરણના કારણ જોહું;
શખતણા જે મર્મ વિચારે કર્મ વિદ્યારે ધરી ઉગ્રાસ,
તે શુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હર્ષ ધરી હરવા ભવવાસ. ૧

કોઈ કપાય કરે નહીં ક્યારે તથે નહીં તલમાત્ર લગાર,
શાંત મુદારસ નિર્મળ ઝરતો સ્મિતવદને શુભ વચન ઉચ્ચાર;
માન ધરે મનમાં ન કદાપિ નહીં મદનો પણ લેશ વિકાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હૃષ્ ધરી હરવા ભવવાસ. ૨

માયાજાળ રચી નવ સાથે સ્વાર્થ કંઠી કરી નીચ વિચાર,
લોભ ધરી લોહુપતા સાથે રાખે નહીં આસક્તિ લગાર;
જે આ ચાર કપાય નિવારી ચઉ શુભ ધરતા પૂર્ણ પ્રકાશ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હૃષ્ ધરી હરવા ભવવાસ.

પાઠ ૪૮ મો

પાંચ મહાવ્રત વિષે

(સવૈયા એકત્રીશ)

જેહ પ્રમાદ ધરી ત્રસ થાવર જંતુ હણે નહીં દીનદયાળ,
યતનાથી સંયમ સાધતા વિચરે પૂર્ણ ક્યાપ્રતિપાળ;
એહ અહિંસા વ્રતના રાગી આપ વિરાગી જ્ઞાનવિલાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હૃષ્ ધરી હરવા ભવવાસ. ૧

સત્ય અને પ્રિય પથ્ય વચન જે વદતા વદનકમળથી નિત્ય,
વચનામૃતતું સિંચન કરતા પરજનને ઉપજાવે પ્રીત;
સત્ય મહાવ્રત પાળે તેતું અંતર રાખી પૂર્ણ ઉદ્ધાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હૃષ્ ધરી હરવા ભવવાસ. ૨

મદણ કરે નહીં પરની વસ્તુ હોય કદાપિ ભલે તૃણતુલ્ય,
એહ અદત્તાદાન ગણીને માને પણ મનથી બહુમૂલ્ય;

એમ ધરે અસ્તેય અહોનિશ સર્વ વિષે સમતાના ભાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હર્ષ ધરી હરવા ભવવાસ. ૩

ભંગ કરી રતિરંગ સર્વદા પાળે બ્રહ્મ અખંડિત આપ,
મન વચન કાયાથી છાંડી શીળતણી મારે જે છાપ;
હૃદ ધરે નિર્મળ અકલકિત દુર્ગુણમાં રહે નિત્ય ઉદાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હર્ષ ધરી હરવા ભવવાસ. ૪

સર્વ ભાવથી મૂર્છા છોડે સર્વ વસ્તુ પર રાખી ટેક,
અપરિશદ્ધ પ્રત સાચવવાને ધારે અંતર પૂર્ણ વિવેક;
પંચ મહાપ્રત એવા ધારી પૂર્ણ દીપાવે સંયમ વાસ,
તે ગુરુભક્તિ કરે ભવિ ભાવે હર્ષ ધરી હરવા ભવવાસ. ૫

પાઠ ૪૯ મો

પંચ આચાર

મયાદા પ્રમાણે વર્તવું તે આચાર કહેવાય. સાધુ અને સાધ્વી સંસારનો ત્યાગ કરી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા પ્રયાસ કરે છે.

શ્રાવક અને શ્રાવિકા સંસારનો ત્યાગ કરવાને અશક્ત હોવાથી ગૃહસ્થધર્મમાં રહી આત્માનું કલ્યાણ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

સાધુ તથા સાધ્વીએ પોતાને યોગ્ય એવી, સિદ્ધાંતમાં ઉપદેશ કરેલી, મર્યાદા પ્રમાણે વર્તવું તે સાધુ આચાર કહેવાય છે.

શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ પોતાને યોગ્ય એવી, સિદ્ધાંતમાં ઉપદેશ કરેલી મર્યાદા પ્રમાણે વર્તવું તે શ્રાવક આચાર કહેવાય છે.

તે આચાર પાંચ-પ્રકારના છે. તેના નામ—

- ૧ જ્ઞાનાચાર, ૨ દર્શનાચાર, ૩ ચારિત્રાચાર,
- ૪ તપાચાર, ૫ વીર્યાચાર.

આ પાંચ આચાર સંબંધી સમજણના પાઠો આગળ પાંચે

આ પાંચે આચાર સાધુ-સાધ્વી અને શ્રાવક-શ્રાવિકાએ પોતા પોતાની હૃદ પ્રમાણે યથાશક્તિ પાળવાના છે.

પાઠ ૫૦ મો

પાંચ આચાર ભાગ ૧ લો

જ્ઞાનાચાર

પાંચ આચારમાં જ્ઞાનાચાર તે પ્રથમ આચાર છે.

વસ્તુના સ્વરૂપનો યથાર્થ જોધ કરવો તે જ્ઞાન કહેવાય. તે જ્ઞાન સંબંધી આચાર આઠ પ્રકારે પાળવાની સિદ્ધાંતમાં આશા છે.

તે આઠ પ્રકારના નામ નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ કાળ આચાર—સિદ્ધાંતમાં જે કાળે-જે અવસરે, જે શાસ્ત્ર લખવાની આશા કરેલી હોય, તે જ કાળે-તે જ અવસરે, તે જ લખવું તે કાળ આચાર કહેવાય.
- ૨ વિનય આચાર—જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો સમાગમ યતાં તેમના પ્રત્યે વંદન, પૂજન, નમસ્કાર પ્રમુખ ઉચિત વ્યવહાર જે સાચવવો તે વિનય આચાર કહેવાય.
- ૩ બુદ્ધિમાન આચાર—જ્ઞાન અને જ્ઞાની ઉપર નિરંતર અંતઃસંગથી જે પ્રેમ કરવો તે બુદ્ધિમાન આચાર કહેવાય.

૪ ઉપધાન આચાર—જે જે સૂત્રને લખતાં તપપ્રમુખથી યોગ વહન અથવા ઉપધાન વહન કરવાં તે ઉપધાન આચાર કહેવાય.

૫ અનિન્હવણુ આચાર—જે વિદ્યાશુરુની પાસે પોતે લણેલો હોય અથવા લણુતો હોય તેને ઝોળવવો નહીં અને તેનો ઉપકાર માનવો તે અનિન્હવણુ આચાર કહેવાય.

૬ સૂત્ર આચાર—સૂત્ર, શબ્દ કે અક્ષર અશુદ્ધ નહીં લખતાં શુદ્ધ લખવા અને તેનો ઉચ્ચાર શુદ્ધ કરવો તે સૂત્ર આચાર કહેવાય.

૭ અર્થ આચાર—સૂત્ર કે શબ્દનો અર્થ શુદ્ધ લખવો ને શુદ્ધ કહેવો તે અર્થ આચાર કહેવાય.

૮ તદુભય આચાર—સૂત્ર તથા શબ્દ બન્ને શુદ્ધ લખવા તેના ઉચ્ચાર શુદ્ધ કરવા અને તેના અર્થ પણ શુદ્ધ લખવા ને શુદ્ધ કહેવા તે તદુભય આચાર કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાન સંબંધી આઠ આચાર યથાશક્તિ પોતે પાળે એવા તે શુરુ છે.

પાઠ ૫૧ મો

પાંચ આચાર ભાગ ૨ નો

દર્શનાચાર : ભાગ ૧ લો

પાંચ આચારમાં દર્શનાચાર તે બીજો આચાર છે.

જિનેશ્વરે કહેલા તત્ત્વને વિષે ચથાર્થરુચિ તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય, તેમજ આત્મસ્વરૂપનો ચથાર્થ અનુભવ તે પણ દર્શન કહેવાય. અહીં દર્શન એટલે સમક્ષિત સમજવું.

તે દર્શન સંબંધી આચાર આઠ પ્રકારે પાળવાની સિદ્ધાંત આપે છે.

તે આઠ આચારના નામ નીચે પ્રમાણે:—

૧ નિઃશંક આચાર—શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ જે જે વસ્તુ સ્વરૂપ જે પ્રમાણે કહેયું છે તેજ પ્રમાણે મત્ય માનવ પણ તે વિષે શંકાયુક્ત મન ન રાખવું તે નિઃશંક આચાર કહેવાય.

૨ નિઃકાંક્ષ આચાર—જનધર્મ વિના બીજા મતવાળાઓની તપશ્ચર્યા, જ્ઞાનશક્તિ, મંત્રશક્તિ વિગેરેથી અમરકાર તર્કી પામી, તેમના મતની અભિલાષા ન કરવી તે નિઃકાંક્ષ આચાર કહેવાય.

૩ નિર્વિતિગિચ્છ આચાર—જનધર્મ સંબંધી ક્રિયા અથવા અનુષ્ઠાન કરતાં જેમકે પ્રતિક્રમણ કરતાં, તપ કરતાં, બ્રહ્મધર્મ પાળતાં તેનું કૃણ મળતું હશે કે નહીં? એવો લેશમાત્ર પણ સંદેહ ન રાખવો તે અથવા સાધુ અને સાધ્વીના મેલવાળા શરીર તંદ્યા વચ્ચે દેખીને સૂગ ન થડાવવી કે તેમની નિંદા ન કરવી તે નિર્વિતિગિચ્છ આચાર કહેવાય.

પાઠ પર મો

પંચ આચાર ૨ જે

દર્શનાચાર : ભાગ ૨ જે

૪ અમૂલદદિ આચાર—અન્ય મતવાળાઓના અમરકારિક કાર્યો દેખી, બીજા મતમાં પણ ધર્મ છે એવી રીતનો વ્યામોહ ન કરવો તે અથવા જનધર્મને વિષે નવતત્ત્વ સંબંધી

તે દર્શન સંબંધી આચાર આઠ પ્રકારે પાળવાની સિદ્ધાંતમાં આજ્ઞા છે.

તે આઠ આચારના નામ નીચે પ્રમાણે:—

૧ નિઃશંક આચાર—શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ જે જે વસ્તુનું સ્વરૂપ જે પ્રમાણે કહેવું છે તેજ પ્રમાણે સત્ય માનવું પણ તે વિષે શંકાચુકા મન ન રાખવું તે નિઃશંક આચાર કહેવાય.

૨ નિઃકાંક્ષ આચાર—જૈનધર્મ વિના બીજા મતવાળાઓની તપ-શક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ, મંત્રશક્તિ વિગેરેથી ચમત્કાર નહીં પામી, તેમના મતની અભિલાષા ન કરવી તે નિઃકાંક્ષ આચાર કહેવાય.

૩ નિર્વિતિગિચ્છ આચાર—જૈનધર્મ સંબંધી ક્રિયા અથવા અનુક્રાંત કરતાં જેમકે પ્રતિક્રમણ કરતાં, તપ કરતાં, બ્રહ્મચર્ય પાળતાં તેનું કળમળતું હશે કે નહીં? એવો લેશમાત્ર પણ સંદેહ ન રાખવો તે અથવા સાધુ અને સાધ્વીના મેલવાળા શરીર તથા વસ્ત્ર દેખીને સૂગ ન થકાવવી કે તેમની નિંદા ન કરવી તે નિર્વિતિગિચ્છ આચાર કહે

પાઠ પર મો

મન્ય આચાર ૨ જો

દર્શનાચાર : ભાગ ૨ જો

૪ અમૂઢદષ્ટિ આચાર—અન્ય મતવાળાઓના ચમત્કારિક કદેખી, બીજા મતમાં પણ ધર્મ છે એવી રીતનો વ્યાસ ન કરવો તે અથવા જૈનધર્મને વિષે નવતત્ત્વ સંબં

સૂક્ષ્મ વિચારના સ્વરૂપમાં નહીં મુંઝાતાં પ્રવિણ થવું તે અમૂઢદષ્ટિ આચાર કહેવાય.

૫ ઉપબૃંહક આચાર—ગુણવંત સાધુ કે શ્રાવકના અદ્ય ગુણની પણ શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રશંસા કરવી તે ઉપબૃંહક આચાર કહેવાય. સાધ્વી ને શ્રાવિકા માટે પણ તેજ પ્રમાણે સમજવું.

૬ સ્થિરીકરણ આચાર—જૈનધર્મના શાસ્ત્રોથી અનેક જીવોને ધર્મનો યોગ આપી સ્થિર કરવા અને જૈનધર્મ નહીં પામેલાને ધર્મનો યોગ આપી જૈનધર્મમાં સ્થાપવા તે સ્થિરીકરણ આચાર કહેવાય.

૭ વાતસદ્ય આચાર—જે જે મનુષ્યો સમાનધર્મી હોય એટલે કે જૈનધર્મને પાળતા હોય તેઓનાં ભક્તિ જરવી તેઓ દુઃખી હોય તો તેમનું દરેક રીતે દુઃખ ટાળવું, તેમની સાથે મિત્રતા કરવી તે વાતસદ્ય આચાર કહેવાય.

૮ પ્રભાવના આચાર—જે જે કાર્યો કરવાથી જૈનધર્મની મનુષ્યો એવી રીતે અનુચોદના કરે કે ‘ધન્ય છે જૈનધર્મને કે જેને વિષે ઉત્તમ મનુષ્યો આવાં ઉત્તમ કાર્યો કરે છે.’ તેમજ એવા સદાચરણોથી વર્તવું કે જેથી જૈનધર્મની પ્રશંસા થાય અને બીજા જીવો સમ્યગ્દર્શન પામે તે પ્રભાવના આચાર કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે દર્શન સંગ્રહી આઠ આચાર યથાશક્તિ પોતે પાળે એવા તે ગુરૂ છે.

પાઠ પૃથ મો

પાંચ આચાર : ભાગ ૩ નો

ચારિત્રાચાર

પાંચ આચારમાં ચારિત્રાચાર તે ત્રીજો આચાર છે.

સાવધયોગનો પરિત્યાગ તે ચારિત્ર અથવાં સર્વ પ્રકારના કર્મની રાશિનો નાશ કરે તે ચારિત્ર. યા મન, વચન ને કામાના યોગને જે સ્થિર કરે તે ચારિત્ર. એવી રીતે ચારિત્રની જુદી જુદી વ્યાખ્યાઓ છે.

ચારિત્રના બે પ્રકાર છે. એક સર્વવિરતિ ચારિત્ર અને બીજું દેશવિરતિ ચારિત્ર.

સર્વવિરતિ ચારિત્રવાળા તે સાધુ કહેવાય છે અને દેશવિરતિ ચારિત્રવાળા તે શ્રાવક કહેવાય છે.

સર્વવિરતિ ચારિત્રમાં બાર પ્રકારની અવિરતિનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે. દેશવિરતિ ચારિત્રમાં તે અવિરતિનો દેશથી ત્યાગ હોય છે.

બાર અવિરતિ નીચે પ્રમાણે:—

૫ પાંચ ઇદ્રિયોને પોતપોતાના વિષયોમાં યથારુચિ પ્રવર્તવા દેવી તે પાંચ અવિરતિ તથા

૧ ઠેાંઠ પછી પાપવાળા કાર્યથી મનનો નિમ્મલ ન કરવો—ન રોકવું તે છઠી અવિરતિ વળી.

૬ પાંચ સ્થાવર જીવ તથા છઠા ત્રસ જીવની હિંસામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે છ પ્રકારની અવિરતિ.

એ રીતે બાર પ્રકારની અવિરતિ જાણવી.

ચારિત્રના આઠ આચાર છે. તે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુદ્ધિરૂપ છે. તે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુદ્ધિરૂપ સ્વરૂપ આગળ જુદા પાઠોમાં આવશે.

પાઠ ૫૪ મો

પાંચ આચાર. ભાગ ૪ થો

તપાચાર. ભાગ ૧ લો. બાહ્ય તપ.

પાંચ આચારમાં તપાચાર તે ચોથો આચાર છે.

કર્મરૂપ ઈંધનને ભસ્મ કરવા સારુ જે શુભરૂપ અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરવો તે તપ કહેવાય છે. જેમ દોષવાણું સુવર્ણ પ્રદીપ્ત કરેલા અગ્નિથી શુદ્ધ થાય છે તેમ તપરૂપ અગ્નિથી તપતો એવો આત્મા કર્મરૂપ મેલને ભસ્મ કરી નિર્મળ થાય છે.

તપાચારના બે લેહ છે: એક બાહ્ય તપાચાર અને બીજો અભ્યંતર તપાચાર. એ બંને લેહના વળી બીજા છ છ લેહ છે. તેમાં બાહ્ય તપાચારના છ લેહ છે તે નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ અનશન તપાચાર—જેટલા કાળ સુધીનો નિયમ લઈએ તેટલા કાળ સુધી અથવા જ્યાંસુધી જીવીએ ત્યાંસુધી કંઈ ખાવું-પીવું નહીં તે અનશન તપાચાર કહેવાય.
- ૨ ઊણોદરિ તપાચાર—પોતાને ભૂખ હોય તે કરતાં ચોથા અથવા ત્રીજા ભાગ જેટલું ખોઈ ખાવું તે ઊણોદરિ તપાચાર કહેવાય.
- ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ તપાચાર—ગાયરી સારુ ઊંડારવા જતાં જેટલા ઘરની સંખ્યા મનમાં ધારી હોય તેટલા જ ઘરથી સૂઝતો આહાર મળે તો લેવો, નહીં તો ઉપવાસ કરવો તે અથવા અન્ય વસ્તુઓના અહણનો સંક્ષેપ કરવો તે વૃત્તિસંક્ષેપ તપાચાર કહેવાય.
- ૪ રસત્યાગ તપાચાર—મધ(દારુ), માંસ, માખણ તથા મધ એ ચાર રસ (મહાવિગય)નો સર્વથા ત્યાગ કરવો તથા

ધી, તેલ, ગોળ, દહીં, દૂધ અને તળેલી વસ્તુ—એ છ વિગથોમાંથી એક, બે કે વધારે વિગથોનો દરરોજ ત્યાગ કરવો તે રસત્યાગ તપાચાર કહેવાય.

૫ કાયકલેશ તપાચાર—ટાઢ સહેલી, તાપમાં આતાપના લેવી, લોચ કરાવવો, ઉઘાડે પગે ચાલવું. ભૂમિ ઉપર સૂવું, શરીરને કષ્ટ દેવું, ગંભે તેવી કાયાને પીડા આવે તે શાંતપણે સહન કરવી તે કાયકલેશ તપાચાર કહેવાય.

૬ સંલીનતા તપાચાર—એકાંત સ્થાનમાં રહેવું, કુકડીની જેમ હાથ પગ વિગેરે સર્વ અંગોપાંગ સંકોચીને રહેવું, વિષય તથા કપાયને મંદ કરવા તે સંલીનતા તપાચાર કહેવાય.

પાઠ ૫૫ મો

૫મું આચાર. ભાગ ૪ થો.

તપાચાર. ભાગ ૨ જો. અભ્યંતર તપ.

અભ્યંતર તપાચારના છ લેહનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે:—

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત તપાચાર—ચારિત્રમાં દોષ લાગતાં શુરુની પાસે સરળ અંતઃકરણથી તે પાપરૂપ દોષ પ્રગટ કરવો અને તે પાપનું નિવારણ કરવા શુરુ જે આલોચના આપે તે શુદ્ધ રીતે કરવી, તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપાચાર કહેવાય.

૨ વિનય તપાચાર—શુરુપ્રમુખની સાથે અંતઃકરણથી નમ્રતાનું પૂર્વક વર્તવું તે વિનય તપાચાર કહેવાય.

૩ વૈયાવચ્ચ તપાચાર—શુરુ પ્રમુખને આહાર વિગેરે લાવી

આપવા, તેમની તે વડે ભક્તિ કરવી, તેમના હાથપગ પ્રમુખ ચાંપવા, વ્યાધિને વળતે તેમની દવા વિગેરેથી સર્વ પ્રકારે સેવા કરવી તે વૈયાવચ્ચ તપાચાર કહેવાય.

૪ સ્વાધ્યાય તપાચાર—સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારે થાય છે.

૧ વાંચના તે—શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું.

૨ પૂઠછના તે—મણીતાં ચક્રા સંશય આવે તે દૂર કરવા પૂછવું.

૩ પરાવર્તના તે—મળેલું ન વિસરી જવાય માટે ફરી ફરીને સંભારવું.

૪ અનુમેક્ષા તે—તત્ત્વસ્વરૂપનું ચિતવન કરવું.

૫ ધર્મકથા તે—તીર્થંકર પ્રમુખ ગુણીજનની કથા કરવી.

આ રીતે પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય તપાચાર કહેવાય.

૫ ધ્યાન તપાચાર—સાંસારિક વિષયોના ચિતવનમાં નહીં પડતાં, ધર્મના, તત્ત્વસ્વરૂપના ચિતવનમાં એકાગ્રતા કરવી તે ધ્યાન તપાચાર કહેવાય. તેના પ્રકારો સમજવા.

૬ કાયોત્સર્ગ તપાચાર—કર્મનો ક્ષય કરવા વાસ્તે શરીરનો વ્યાપાર સર્વથા બંધ કરી આત્મસ્વરૂપમાં લીનતા કરવી તે કાયોત્સર્ગ તપાચાર કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે જાણ્ય તથા અભ્યંતર તપ સંબંધી જારે પ્રકારનો આચાર પોતે યથાશક્તિ પાળે એવા તે ગુરુ છે.

પાઠ ૫૬ મો

પાંચ આચાર, ભાગ ૫ મો

વીર્યાચાર.

પાંચ આચારમાં વીર્યાચાર તે પાંચમો આચાર છે.

શ્રી તીર્થંકર દેવે ધર્મકાર્યને વિષે પોતાનું ગળ યથાશક્તિ ફેરવવાની જે જે રીતે આજ્ઞા કરેલી છે, તે તે રીતે તે ગળને પ્રવર્ત્તાવણું તે વીર્યાચાર કહેવાય.

વીર્યાચાર ત્રણ રીતે પ્રવર્ત્તાવી શકાય છે તે નીચે પ્રમાણે :—

૧ મન વીર્યાચાર—ધર્મકાર્યને વિષે, પોતાનું જેટલું મનોગળ હોય તેટલું યથાશક્તિ ચલાવવા ઉત્તમ વિચારો કરવા જેથી ધર્મના કાર્ય સિદ્ધ થાય તે મન વીર્યાચાર કહેવાય.

૨ વચન વીર્યાચાર—પોતાનું જેટલું વચનગળ હોય તેનો ધર્મકાર્યને વિષે યથાશક્તિ એવી રીતે ઉપયોગ કરવો કે જેથી તે વચનવ્યાપારથી ધર્મના કાર્ય સિદ્ધ થાય તે વચન વીર્યાચાર કહેવાય.

૩ શરીર વીર્યાચાર—પોતાનું જેટલું શરીરગળ હોય તેનો ધર્મકાર્યને વિષે યથાશક્તિ એવી રીતે ઉપયોગ કરવો કે જેથી તે શરીરના વ્યાપારથી ધર્મના કાર્ય સિદ્ધ થાય તે શરીર વીર્યાચાર કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારથી પોતે યથાશક્તિ વીર્યાચાર પાળે એવા તે શુરુ છે.

પાઠ ૫૭ મો પાંચ સમિતિ

અરિહંત પરમાત્માના સિદ્ધાંતને અનુસારે ઉત્તમ પ્રકારે વર્તવું તે સમિતિ કહેવાય.

સમિતિના પાંચ લેહ છે તે નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ ઈર્થા સમિતિ—મનુષ્યના પગરવવાળા તથા સૂર્યના ફિરજોથી ચુંગિત થયેલા માર્ગમાં પ્રાણીઓની રક્ષા માટે નીચી દૃષ્ટિએ જોઇને ચાલવું તે ઈર્થા સમિતિ કહેવાય.
- ૨ ભાષા સમિતિ—પાપરૂપ દોષના અભાવવાળું, સર્વને પ્રિય લાગે તેવું અને પરિમાણવાળું જે વચન બોલવું તે ભાષા સમિતિ કહેવાય.
- ૩ જ્યેષ્ઠા સમિતિ—લિક્ષાના સર્વ દોષથી-રહિત એવું મુનિએ જે અન્ન પાન વિગેરે ગ્રહણ કરવું તે જ્યેષ્ઠા સમિતિ કહેવાય.
- ૪ આદાનભાંડ નિક્ષેપણ સમિતિ—આસન, શયન, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે જોઇને તથા ચતનાપૂર્વક પ્રમાણેને ગ્રહણ કરવા તથા મૂકવા તે આદાનભાંડ નિક્ષેપણ સમિતિ કહેવાય.
- ૫ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—કંક, મળ, મૂત્ર વિગેરે જીવિ-નાની જૂમિ ઉપર મુનિએ પરકવવા તે પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે પાંચ સમિતિયુક્ત પોતાનું આરિત્ર નિરંતર પાળે એવા તે ગુરુ છે.

પાઠ ૫૮ મો

ત્રણ ગુસિ

મોક્ષાભિલાષી પ્રાણીએ પોતાના આત્માના રક્ષણ માટે ત્રણ યોગનો નિગ્રહ કરવો તે ગુસિ કહેવાય.

શુષ્કિના ત્રણ લેદ છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧ મનોગુપ્તિ—મનોગુપ્તિના ત્રણ પ્રકાર છે.

૧ માઠા ધ્યાનવાળી કલ્પનાથી રહિત.

૨ સિદ્ધાંત અનુસારે આત્મરહિત માટે ઉત્તમ ધ્યાનયુક્ત કલ્પનાવાળી.

૩ મનની અચળતારૂપ યોગનો નિરોધ કરનારી આત્મ-રમણતા.

૨ વચનગુપ્તિ—કરપણ્ણવી, નેત્રપણ્ણવી વિગેરે કાર્યસાધવાવાળી ચેષ્ટાઓ તથાને મૌન ધારણ કરવું અથવા વાચાવૃત્તિનો તદ્દન નિરોધ કરવો તે વચનગુપ્તિ કહેવાય.

૩ કાયગુપ્તિ—કાયગુપ્તિના બે પ્રકાર છે.

૧ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચથી થતા ઉપસર્ગ વળતે અને ક્રુધા, તૃષ્ણા વિગેરે પરિપોષેને વળતે તથા કાપોત્સર્ગમાં રહેલા હોય ત્યારે મુનિએ શરીરને નિશ્ચળ રાખવું તે.

૨ આસન, શયન વિગેરે લેતાં, મેલતાં અને ગમન કરતાં શરીરને યતનાપૂર્વક પ્રવર્ત્તાવવું તે.

આગળ પાક ૫૭ મા કહેલી પાંચ સગિનિ તથા ઉપર જતા-વેલી ત્રણ ગુપ્તિ તે મુનિના આદિત્રરૂપ શરીરને જન્મ આપનાર હોવાથી તથા તેનું ઉપદ્રવો સામે પાલન કરવાથી તથા આદિત્રના દોષને નિવારો નિર્મળ કરવાથી તેમને આદિત્રની માતાઓ કહેલી છે. જ્યેષ્ઠે કે તેને અષ્ટપ્રવચનમાળા ૫૬ કહેવામાં આવે છે.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ ગુપ્તિયુક્ત પોતાનું આદિત્ર પાળે એવા તે. શુરુ છે.

પાઠે પદ મો

પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિ વિષે

(હરિગીત છંદ.)

અરિહંતના સિદ્ધાંતને બહુમાનથી અવલોકતા,
તે કથનને અનુસાર નિત્યે પ્રેમપૂર્વક વર્તતા;
ઐ સમિતિ ધારી સદ્ગુરુને મુખદ શરણે પામજો,
ગુણિયલ ગણી ગુરુરાજ તેના ચરણમાં શિર નામજો. ૧

કરી નયન નીચા માર્ગમાં મન મગ્ન થઈને ચાલતા,
કરુણા રસે થઈ રસિક જે નિર્દોષ જંતુ પાળતા;
ધર્માસમિતિ યુક્ત તે ગુરુને સ્તથી દુઃખ વામજો,
ગુણિયલ ગણી ગુરુરાજ તેના ચરણમાં શિર નામજો. ૨

ભાષાસમિતિ સાચવી જે મધુર વચનો બોલતા,
નિર્દોષ સહને આહાર જે શુભ એપણા ગુણ તોલતા;
કરી ભક્તિ તે ગુરુરાજની કદી તે થકી ન વિરામજો,
ગુણિયલ ગણી ગુરુરાજ તેના ચરણમાં શિર નામજો. ૩

નિજ સર્વ સાધન યતનથી જે ગ્રહણ કરતા મૂકતા,
મળ મૂત્ર ભૂમિ પરિવા ઉપયોગ નહિ' કદી ચૂકતા;
પાંચે સમિતિ સાધતા ગુરુ પાસે જઈ વિશ્રામજો,
ગુણિયલ ગણી ગુરુરાજ તેના ચરણમાં શિર નામજો. ૪

પાપી વિચારોને હરી મનગુપ્તિથી સુવિચારતા,
કર નયન ચેષ્ટા સંહરી જે વચનગુપ્તિ ધારતા;
પરિષદ ખમી વપુગુપ્તિ ધારક તે દ્વંદ્વ સંક્રામજો,
ગુણિયલ ગણી ગુરુરાજ તેના ચરણમાં શિર નામજો. ૫

પાઠ ૬૦ મો

પ્રતિક્રમણ

ગુરુ--પ્રતિક્રમણ એટલે શું તે તમે જાણો છો ?

શિષ્ય--ના જી.

ગુરુ--તો હું કહું છું તે તમે સાંભળો

પાછલા પાઠોમાં જે તમે પંચ આચાર વિધે શીખી ગયા છે તે આચારમાં જે મલિનતા લાગે તે અતિચાર કહેવાય.

તેવી મલિનતા જે જે લાગી હોય તે તે ટાળવાને વાસ્તે એટલે કે પાંચે આચારની શુદ્ધિને વાસ્તે સાધુ અને શ્રાવકે નિરંતર સવાર અને સાંજ શ્રી ગુરુની સમક્ષ પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ જાહું જ વિસ્તારવાળો છે, પરંતુ સંક્ષેપથી એવો છે કે ‘ રાગ અને દ્વેષથી જે પાપકર્મ કરેલાં હોય તેના પૂરે પસ્તાવો કરી, ગુરુની સમીપમાં પ્રકાશ કરી, પાપકર્મની નિંદા કરતાં થકા, ગુરુએ આપેલી આજ્ઞાઓ લઈ ફરી તેવા પાપકર્મ નહીં કરવાની મનોવૃત્તિ રાખવી તે પ્રતિક્રમણ છે. ’

ગુરુ જે વિદ્યમાન ન હોય તો ગુરુને અભાવે આચાર્યની સ્થાપના કરી તે સ્થાપનાચાર્ય સન્નુષ્ઠ પોતાના પાપકર્મ સંજોગથી, આત્માની સાક્ષીએ નિંદા કરી, પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

એ પ્રમાણે નિરંતર સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણ કરતાં પાંચે આચારની નિર્મળતા થાય છે.

પાઠ ૬૧ મો

છ આવશ્યક

જે અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોય તે આવશ્યક કહેવાય.

મોક્ષાલિંગાપી આત્માઓને તેમના આત્મહિત વાસ્તે વીતરાગ પરમાત્માએ નિરંતર છ આવશ્યક કરવાની સિદ્ધાંતમાં આજ્ઞા કરી છે.

તે છ આવશ્યક શું શું છે ? તથા તેનાથી શું શું લાભ થાય છે ?
તેનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે—

૧ સામાયિક—સર્વ સાવધ યોગની વિરતિરૂપ છે; તેનાથી ચારિ-
ત્રાચારની શુદ્ધિ થાય છે.

૨ ચક્રવિભ્રમથી—ચોવીશ તીર્થંકરની સ્તુતિ તે ચોવીશ જિનેશ્વર
ભગવાનના ગુણોનાં કીર્તનરૂપ છે; તેનાથી દર્શનાચાર-
ની શુદ્ધિ થાય છે.

૩ વાંદણાં—શુરુને વિધિપૂર્વક વંકના કરવી તેનાથી જ્ઞાનાચારની
શુદ્ધિ થાય છે.

૪ પટિક્કમણુ—પ્રતિકમણુ. તે જ્ઞાનાદિ આચારને વિષે જે જે
અતિચાર લાગ્યા હોય તે અતિચારની નિંદા કરવારૂપ
છે; તેનાથી જ્ઞાનાદિ પાંચે આચારની શુદ્ધિ થાય છે.

૫ કાઉરસગંગા—કાથોત્સર્ગ. તે કર્મરૂપ દોષનો નાશ કરવા માટે
છે; તેનાથી તપાચારની શુદ્ધિ થાય છે.

૬ પદચખખાણુ—પ્રત્યાખ્યાન. તે આત્મશુભ ધારણ કરવારૂપ
છે; તેનાથી વોર્યાચારની શુદ્ધિ થાય છે.

પાઠ કર મો

સામાયિક

સામાયિક શબ્દમાં સમ અને આય એ બે શબ્દો છે અને
ઇક પ્રત્યય છે.

સમ એટલે સગ દોષના અભાવરૂપ આત્માના મધ્યસ્થ પરિણામ
થતાં, આય એટલે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ લાભનો ઇક એટલે
ભાવ જે ધાય તે સામાયિક કહેવાય છે.

જેણે આર્ત અને સૌંદર્યાનનો ત્યાગ કરેલો છે તથા વચન અને શરીર સંબંધી આપયુક્ત વ્યાપારનો પણ જેણે ત્યાગ કરેલો છે, એવા મનુષ્યે એક મુદ્દર્ષ (બે ઘડી) પર્યંત સમભાવમાં રહેવું તે સામાયિક મત કહેવાય.

આવક પણ જ્યારે સામાયિક મતમાં હોય છે ત્યારે સાધુ તુલ્ય ગણાય છે, તેથી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઈચ્છનારા આવકે નિરંતર બહુ વાર સામાયિક કરવું એવી જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા છે.

ઋદ્ધિમાન આવકે બની શકે ત્યાંસુધી. શુરુની સમીપે જ નિરંતર સામાયિક કરવું, કારણ કે તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ થવાથી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ થાય છે. ઋદ્ધિ વિનાના આવકે જિનમંદિરમાં, ઉપાશ્રયે શુરુની સમીપે અથવા પોતાને ઘેર-જો ત્રણે સ્થાનમાંથી પોતાને ચોખ્ખ લાગે ત્યાં સામાયિક કરવું; તેમાં પણ જિનમંદિરમાં અને ઉપાશ્રયે શુરુની સમીપે તો ત્યારેજ સામાયિક કરવું કે પોતાને કરજની વિપત્તિ ન હોય અથવા દુશ્મનોનો ભય ન હોય.

પાઠ ૬૩ મો

માગધી (પ્રાકૃત) ભાષા

આ દેશમાં પ્રાચીન કાળમાં માગધી—પ્રાકૃત ભાષાનો એક વખત બહુ જ પ્રચાર હતો. લોકો લખવા, બોલવામાં તેજ ભાષાનો ઉપયોગ કરતા હતા. મગધ દેશ જેને અર્વાચીન કાળમાં બંગાળા દેશ કહેવામાં આવે છે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને આ ભાષામાં જ વ્યવહાર ચાલતો હતો, તેથી જ આ ભાષાનું નામ માગધી ભાષા કહેવાય છે.

માગધી ભાષા સંસ્કૃત ભાષાથી સરલ ભાષા ગણાય છે. તે જ કારણથી જેને સંસ્કૃત ભાષાનું સારું જ્ઞાન હોય છે, તે માગધી ભાષાનું જ્ઞાન બહુ જ સહેલાઈથી મેળવી શકે છે. સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્વાનોએ નાટક, અમ્પૂ વિગેરે ગ્રંથોની રચનામાં માગધી-પ્રાકૃત ભાષાનો ઉપયોગ કરેલો જોવામાં આવે છે.

જૈન ધર્મના આગમો માગધી-પ્રાકૃત ભાષામાં જ રચવામાં આવેલા છે અને તેઓના ઉપર વૃત્તિ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલી છે. જે વખતે માગધી-પ્રાકૃત ભાષા બહુ પ્રચારમાં હતી તે વખતે સંસ્કૃત ભાષાનો પણ તેટલો જ પ્રચાર હતો; પરંતુ સંસ્કૃત ભાષા માગધી-પ્રાકૃત ભાષા કરતાં કઠિન હોવાથી, ઉપકાર દૃષ્ટિવાળા મહાત્માઓએ આગમોની રચના સંસ્કૃત ભાષામાં નહીં કરતાં, માગધી-પ્રાકૃત ભાષામાં જ કરેલી છે, તે વિષે પૂજ્યપાદ શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિ લખે ॥ કે-‘ચારિત્રની ઇચ્છાવાળા બાળક, સ્ત્રી, વૃદ્ધ અને અભણ પ્રાણીઓનાં હિતને વાસ્તે, તત્ત્વદૃષ્ટિવાળા મહાત્માઓએ અનુમતિ પુદ્ધિથી જ સિદ્ધાંતની રચના માગધી (પ્રાકૃત) ભાષામાં કરેલી છે.’

છ આવશ્યકતા સૂત્રોની રચના પણ માગધી-પ્રાકૃત ભાષામાં જ કરેલી છે, તેથી જે જે સૂત્રોના પાઠો માગધી-પ્રાકૃત ભાષાના ભણવામાં આવે, તે સર્વે સુખપાઠ કરવાના છે, એમ સમજવું.

પાઠ ૬૪ મો

ક્રિયા વિધિ

જૈનધર્મની કોઈ પણ ક્રિયા, દેવ અથવા ગુરુની સમીપે વિનય અને બહુમાનપૂર્વક કરવાથી અવશ્ય લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી દરેક ક્રિયા જિનમંદિરમાં દેવસમક્ષ અથવા ઉપાશ્રયે ગુરુની

સમીપે ઠરવો. ઉપાશ્રયે ગુરુ અથવા સ્થાપનાચાર્ય વિદ્યમાન ન હોય તો ગાળેઠ ઉપર ધર્મનું પુસ્તક અથવા નવકારવાળી પ્રમુખ ઉપકરણ સ્થાપી નવકારપૂર્વક, ગુરુસ્થાપનાના સૂત્રથી સ્થાપના કરીને ક્રિયા ઠરવી.

એ પ્રમાણે ગુરુસ્થાપના કરીને ઇરિયાવહિયં સૂત્ર, જેનું સ્વરૂપ, હવે પછી જતાવવામાં આવશે તે કહીને ઇરિયાવહી પડિછમવા.

સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે “ ઇરિયાવહિ પડિછમ્યા વિના, સામાયિક, ચૈત્યવંદન, સ્વાધ્યાય, પોસહ કે પડિછમણું કંઈ પણ કરવું હકપતું નથી. ”

તે આજ્ઞા અનુસારે સામાયિક કરવાની નિઃશાસવાળાએ પ્રથમ ઇરિયાવહિયં સૂત્ર જોલણું.

ઇરિયાવહિયં સૂત્ર જોલતાં પહેલાં ગુરુને પ્રણિપાત કરવું એવા આજ્ઞા છે, તેથી તે પ્રણિપાત [ખમાસમણ] કેવી રીતે કરવું તે આગળના પાઠમાં જતાવવામાં આવે છે.

પાઠ ૬૫ મો

પ્રણિપાત અથવા ખમાસમણ. ભાગ ૧ લો.

(પંચાંગથી નમન.) (ખમાસમણ.)

દેવ અને ગુરુમહારાજના ચરણ પાસે જો જોઠણું, જો હાથ અને માથું એમ પંચાંગ (પાંચ અંગ) નમાવીને ભૂમિસ્પર્શ કરવો તેને પંચાંગ પ્રણિપાત કે ખમાસમણ કહે છે.

નમસ્કાર જુદી જુદી રીતે થાય છે. જો હાથ ઊંચા કરી, માથું નમાવી, જો હાથ જોડીને માથું નમાવી કે પાંચે અંગ નમાવીને પગે પડવાથી નમસ્કાર થાય છે.

સુખ્યપણે દેવશુરને નમતાં પંચાંગ પ્રણિપાત કરવામાં આવે છે. આ પ્રણિપાત કરતી વેળા જે સૂત્રપાઠ બોલાય છે તેને પ્રણિપાત દંડક અથવા ખમાસમણ કહે છે.

ખમાસમણ.

પ્રણિપાત દંડકનું સૂત્ર બોલતા પહેલું વાક્ય આ પ્રમાણે બોલાય છે.

ધર્મશામિ ખમાસમણો વદિહિ

આ વાક્યમાં “ખમાસમણો” એવું પદ હોવાથી આ સૂત્રનું ખીન્નું નામ “ખમાસમણ સૂત્ર” કહેવાય છે અને તેથી આ પ્રણિપાત ક્રિયાને “ખમાસમણ દેવા” એમ કહેવાની રીતી ચાલી છે, માટે “ખમાસમણ ઘો” એવું કહેવામાં આવે ત્યારે પ્રણિપાત દંડક બોલવાનું છે એમ સમજવું.

ધણું કરી બે ખમાસમણ દેવાય છે અને કોઈ વેળા ત્રણ ખમાસમણ દેવાય છે.

પાઠ ૬૬ મો

પ્રણિપાત અથવા ખમાસમણ. ભાગ ૨ જો.

શુરુ પાસે રજા માગવાની રીતિ.

સવય માણસો હુમેશાં બીજાને તસ્દી આપતા પહેલાં તેની રજા મેળવવા માટે નરમાશ બદલા શબ્દોમાં પોતાની ઇચ્છા તેમને જણાવીને તેમની રજા મળ્યા પછી જ તેમને તસ્દી આપે છે.

આ ઉત્તમ રીતિ જૈન ધર્મની તમામ ક્રિયામાં સંભાળવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે શુરુને વંદન કરતાં તેમની રજા મેળવવા

માટે એમ કહેવાની રીત છે કે—“હે ક્ષમાવાળા શ્રમણ ! [હું તમને] વાંદવા ઇચ્છું છું. ” આને પ્રકૃત ભાષામાં એમ બોલાય કે—

ઈચ્છામિ ખમાસમણો વદિહિ

“ ગુરુના પગે અડકતાં તેમની આરોગ્યતા સાચવવાની જરૂર ”

ગુરુમહારાજના પગે લાગતાં જો આપણા હાથે ખસ કે એવો ખીજો કોઈ એવી રોગ હોય ને તેમના શરીરમાં દાગલ થાય તો વિનય કરવા જતાં બિલટો આપણને દોષ લાગે.

તેમજ ગુરુને પગે કંઈ દરદ હોય ને આપણે તેને ઓચિંતા હાથ લગાડીએ તો તેમને યત્ની પીડામાં આપણે વધારો કરનારા થઈએ.

એટલા માટે વાંદવાની રજા માગતાં જણાવવું જોઈએ કે આપના શરીરને બાધા ન થાય તે રીતે વાંદવા ઇચ્છું છું. તે માટે એવું કહેવામાં આવે છે કે—

ભવણિજનએ

પાઠ ૬૭ મો

પ્રાણપાત અથવા ખમાસમણ. લાગ ૩ જો.

ગુરુને વાંદતાં મલિન પરિણામ દૂર કરવાની જરૂર.

જેમ ગુરુને પગે લાગતાં આપણું શરીર એવીરોગ સહિત ન હોવું જોઈએ, તેમજ મન, વચન અને કાયારૂપી વ્યાપારના કામથી પણ મલિન થયેલું ન જોઈએ.

આપણા પરિણામ મલિન હોય તો આપણું શરીર પણ મલિન થવાનું, માટે તેવા શરીરથી ગુરુને અડકતાં તેમની પવિત્રતામાં આપણી મલિન છાયા પડે તો આપણે દોહી થઈએ.

માટે તમામ વ્યાપાર નિવેધીને પવિત્ર પરિણામવડે પવિત્ર
નેલા શરીરે હું વાંદવા ઇચ્છું હું આમ જણાવવા માટે એવું
બોલવું કે:—

નિસીદિઆએ

શુરુનો વિનય.

શિષ્ય કે બ્રાવક એટલે વાંદનાર આ રીતે બોલી શુરુ સામે
જિભો રહે ત્યારે શુરુ ને કોઈ જરૂરી કામમાં રોકાયેલા હોય તો
વાંદનારે બોલવું જોઈએ.

જ્યારે શુરુ કહે ' વંદેહ ' એટલે 'વાંદો' ત્યારે જ વાંદવાની
ક્રિયા કરી શકાય.

વળી જ્યારે શુરુને બદલે તેમની સ્થાપના કરી હોય ત્યારે
શુરુને બોલવાનું પદ શુરુ તરફથી બોલાવાની ધારણા કર્યા બાદ
વાંદવું.

આમ કરવાથી શુરુનો વિનય સચવાય છે અને તેને લીધે
આપણે શુરુની આજ્ઞામાં પ્રવર્તનાર થઈ શકીએ છીએ.

“શુરુને ચરણે મસ્તક નમાવવાની જરૂર.”

ટેકદાર તથા વિવેકી માણસોએ જ્યાં ત્યાં પોતાનું માથું
નમાવવું ન જોઈએ, પરંતુ પોતાના માળખે કે દેવશુરુની આગળ
જ મસ્તક નમાવવું જોઈએ.

આ સ્થળે ખરા શુભવાન શુરુને વાંદવા જતાં, તેમના ચરણે
ઉપરટપકાની વંદના નહીં પણ ભાવપૂર્વક પૂર્ણ વંદન કરવા
માટે આપણું સૌથી ઉત્તમ અંગ જે મસ્તક તે નમાવીને “ હે
શુરુ! તમને હું વાંદું છું ” એમ કહેવાની સાથે માથું નમાવવું
અને તેમ કરતાં બોલવું કે—

મત્યએણ વંદામિ.

પાઠ ૬૮ મો

અણિપાત અથવા ખમાસમણ સૂત્ર

(વાક્યાર્થ)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં—હે ક્ષમાશ્રમણ (ક્ષમાયુક્ત
મુનિરાજ) વાંદવા ઇચ્છું છું.

જાવણિજ્જાએ—(તમને) શરીરે બાધા ન થાય તેમ.

નિસીહિઆએ—(મારા) પવિત્ર શરીરવડે (અન્ય વ્યાપાર
નિવેધીને).

મત્થએણુ વંદામિ—(મારા) મસ્તકવડે વાંદું છું.

ખમાસમણની વિસ્તારથી સમજ હેતુ અને કૃણ

આ સૂત્ર દેવ તથા ગુરુને કેવળ આમંત્રણપૂર્વક વંદના
કરવાને વળતે બોલવામાં આવે છે, સૂત્રમાં “ ખમાસમણો ” શબ્દ
થી ક્ષમાગુણવાળા ગુરુજીને વિનંતિ કરીને કહેવું કે ‘ હે ગુરુજી !
આપના ચરણકમળમત્તે શક્તિયુક્ત મારા શરીરવડે વાંદવા ઇચ્છું છું.’

આ સૂત્ર “ ઇચ્છામિ ” શબ્દથી તે “ નિસીહિઆએ ”
શબ્દ સુધી જોલા જોલા બોલવું, પછી બે જાતુ, લલાટ, બે હાથ
અને ભૂમિ પ્રમાણે બે જાતુ, બે હાથ અને લલાટ—એમ પાંચ
અંગે કરી ભૂમિ સ્પર્શ કરતા થકા “ મત્થએણુ વંદામિ ” એટલે
મસ્તકે કરી વાંદું છું એમ કહેવું.

સામાયિક કરનાર પોતાની ખાસે ચરવળે અને મુહંપત્તિ રાખી
સામાયિક કરે ત્યારે જ વિધિપૂર્વક આ સૂત્રથી ગુરુવંદના થઈ
શકે છે.

હેતુ—દરેક ધર્મક્રિયાની સિદ્ધિ થવા માટે દેવ તથા ગુરુને વંદના કરવા સારુ આ સૂત્ર છે.

કૃપા—આ સૂત્રના ઉચ્ચારપૂર્વક દેવગુરુને વંદન કરવાથી મહા-પાપનો નાશ થઈ, જીવની સદ્ગતિ એટલે સારી ગતિ થાય છે.

પાઠ ૬૯ મો

ઈચ્છાકાર સમાચારી અથવા સુગુરુને
સુખસાતાપૃચ્છા

ભાગ ૧ લો

ઈચ્છાનુસાર—એમનું જે મુખ્ય કર્તવ્ય કે ફરજ હોય ને તે તેમનાથી જાણાર જાણવાય તો તેમાં તેને ઘણું ઉત્સાહ વધે છે. સાધુમહારાજનું મુખ્ય કર્તવ્ય ધર્માચરણ છે ને તે જાણવાતાં તેમને જે વિધો આવતાં હોય તે દૂર થાય તો તેમને જમણું ઉત્સાહ વધે. આટલા માટે આવકોએ તે વિધો દૂર કરવાં કે જેથી એમનું ધર્માચરણ એમની ઇચ્છાનુસાર ચલા કરે.

માટે સવારમાં જ ગુરુ પાસે જઈ તેમની સુખસાતા પૂછતાં તેમની ઇચ્છાનુસાર જાણું છે કે કેમ ? તે પૂછવું. આ ક્રિયાને “ ઇચ્છકાર ” કહે છે.

સમાચારી—રૂઢિ—પદ્ધતિને નૈનધર્મમાં સમાચારી કહે છે. ગુરુજીની મરજી આચવી, તેમની રજા માગવી તે ઇચ્છાકાર સમાચારી કહેવાય છે.

• જૂલચૂક થતાં તરત માફી માગવી તે મિચ્છાકાર સમાચારી ગણાય છે.

આ રીતે અનેક પ્રકારની સમાચારી છે માટે દરેક કિયામાં જે જે સમાચારી સાચવવાની હોય તે તે અવશ્ય સાચવવી જોઈએ.

ગુરુજીને સુખસાતા પૂછવાની જે રૂઢી (સારી) રીત થાય છે તે ઇચ્છાકાર સમાચારીને નામે ઓળખાય છે.

ઇચ્છાકાર સમાચારીનો જે પાઠ છે તે સૂત્રરૂપે નથી, પણ જૂની શુજરાતી ભાષામાં છે.

એ પાઠ બોલીને ગુરુમહારાજને સુખસાતા પૂછવાની છે તથા નિમંત્રણ કરવાની છે.

સુખસાતા પૂછતાં જો ગુરુને કંઈ અડચણ લોગવતા જણવામાં આવે તો તે તરત ટાળવા આપણે જનતા ઉપાયો લેવા જોઈએ, બોલી પૂછીને આજ્ઞા જઈએ તો આપણું પૂછવું બ્યર્થ થાય છે. આ વાત દરેક વાંચનારાએ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

પાઠ ૭૦ મો

ઇચ્છાકાર સમાચારી અથવા સુગુરુને
સુખસાતા પૂછા

બાગ ૨ નો

ગુરુમહારાજને શી શી જાણતમાં સુખસાતા પૂછવી ?

ગુરુજીને પૂછવું કે-આપની ઇચ્છા અનુસાર ગધું વતે છે ? શરીરે આરોગ્યતા રહે છે ? સંયમમાં આગળ વધ્યા કરાય છે ?

‘ દિવસ અથવા રાત સુખે પસાર થાય છે ? ’ એમ ચોક્કસ પૂછવાનું હોય ત્યારે સવારે એમ પૂછવામાં આવે છે કે સુહરાઈ એટલે રાત પસાર થઈ છે ? સાંજના એમ પૂછાય છે કે સુહદેવસિ

એટલે ‘ સુખે દિવસ પસાર થયો છે ? ’ આમ ઈચ્છાકાર સમાચારીના પહેલા ભાગમાં બોલવું.

નિમંત્રણા

જો કે શુરુમહારાજ આપણી નિમંત્રણાની અપેક્ષા રાખતા નથી અને તેને સ્વીકારવા બંધાતા નથી તો પણ આપણી દરજ છે કે તેમને અગાઉથી નિમંત્રણા કરવી.

આટલા માટે ઈચ્છાકાર સમાચારીના બીજા ભાગમાં શુરુમહારાજને નિમંત્રણા કરવામાં આવે છે કે :—

સ્વામી ! ભાતપાણીનો લાલ દેબેલ

એટલે કે સ્વામી ! આપ અમારે ઘેર પધારીને અમને એવી તક આપશો કે જેથી અમે આપને આહારપાણી આપી કૃતાર્થ થઈએ.

શુરુને “ સુખસાતા ” પૂછવાનો સાર

હે મહારાજ ! હું આપશ્રીને પૂછવાને ઈચ્છું છું કે આપ સુખે રાત્રિ અને સુખે દિવસ, સુખે તપશ્ચર્યામાં, શરીરે નિરોગી-પણામાં અને જ્ઞાન-ધ્યાન-મૌનાદિ ચારિત્રભાવનામાં ગાળો છો ? હે પૂજ્ય ! આપશ્રી કુશળતામાં પ્રવર્તો છો છ ? [સાહેબ ! મારે ઘેર પધારી] આહારપાણી બેઠારીને અને ધર્મલાલ [રૂબ] આપશો.

આમ આપણે -હૃદયની લાગણીથી પૂછતાં શુરુની પ્રસન્નતા જાય છે અને એમની પ્રસન્નતાથી આપણું હૃદય પણ ધાય છે.

પાઠ ૭૧ મો

ઈચ્છાકાર સમાચારી અથવા સદ્ગુરુને
સાતામુખ પૂચ્છા

ભાગ ૩ નો.

ઈચ્છાકાર સુહરાઈ, સુહદેવશી,—ઈચ્છાઅનુસાર (વર્તે છે) ?
સુખે રાત (અથવા) સુખે દિવસ ?
સુખ તપ, શરીર નિરાબાધ,—સુખે તપશ્ચર્યા (સધાય છે) ?
શરીર નિરોગીપણું (છે) ?

સુખ સંજમભાત્રા—સુખે સંયમયાત્રામાં.

નિર્વહાછોછ ?—મવર્તો છોછ ? (પ્રયાણ થાય છે) ?

સ્વામી સાતા છેછ ?—સ્વામી ! (આપને સઘળી વાતે)
કુશળતા છેછ ?

ભાતપાણીનો લાભ દેજોછ—આહારપાણી બહારી અમને
ધર્મલાભરૂપી કૃણ આપશે છ.

પાઠ ૭૨ મો

ઈરિયાવહી—આલોચના

ઈરિયાવહીઆ નામ આ સૂત્રમાં ઈરિયાવહીઆ નામની ક્રિયાનું
પ્રતિક્રમણ કરાતું હોવાથી પડ્યું છે. ઈરિયાવહીઆ એ શબ્દ પ્રાકૃત
ભાષાનો છે અને તેનો સંસ્કૃત શબ્દ ઈર્યાપયિક્રી છે. અને એ
શબ્દ ઈર્યાપથ ઉપરથી બન્યો છે.

ઈર્યાપથ એટલે હાલવાચાલવાનો માર્ગ તથા હાલતાંચાલતાં
જે પાપની ક્રિયા (જીવહિંસા)થાય તે ઈર્યાપયિક્રી અથવા ઈરિયાવહી
કહેવાય છે. આ જાણતની આલોચના કરવી તે ઈરિયાવહી
આલોચના બાબતી.

તે ક્રિયાનું અહીં પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે એટલી આ સૂત્રપાઠનું રૂઢિથી ઇરિયાવહીઆ એવું નામ પડ્યું છે ને બાપામાં છેલ્લા સ્વરનો ઉચ્ચાર બંધ પડી હાલ ઇરિયાવહી બોલાય છે.

આ સૂત્રપાઠનું શાસ્ત્રીય નામ તો ‘ ઇર્યાપચિદ્રી આલોચના ’ એવું છે.

આલોચના એટલે વ્યાપારી જેમ સાંજે આખા દિવસમાં લેવડદેવડ કરી હોય તેની આલોચના અથવા સ્મરણ કરીને નોંધ કરે છે તેમ આપણાથી જાણતાં-અજાણતાં જે પાપ કરાય કે થાય તેની આલોચના કરી, તને નિંદી, તેથી પાછા હઠવું જોઈએ.

ચોગ્ય ગુરુની આગળ પોતાનાં પાપકાર્યો પ્રકાશના તે પણ આલોચના કહેવાય છે.

સંક્ષેપથી અને વિસ્તારથી એમ બે રીતે આલોચના કરાય છે. આ સંક્ષેપથી કરાતી આલોચના જે શરૂઆતમાં કરાય છે તેને ઇરિયાવહી આલોચના અથવા ઇરિયાવહી આલોચણા કહે છે અને વિસ્તારથી કરવાની આલોચનાને પડિષ્કમણું કહે છે.

પાઠ ૭૩ મો

ઇરિયાવહી (પડિષ્કમણ) અને ઇરિયાવહી સમાચારી

પ્રતિક્રમણ આ શબ્દ સંસ્કૃત બાપાનો છે અને તેને પ્રાકૃત બાપામાં પડિષ્કમણ અને બાપામાં પડિષ્કમણું કહે છે.

પ્રતિક્રમણનો મૂળ અર્થ પાછા હઠવું એવો થાય છે. એટલા માટે પાપના કામથી પાછા હઠવાને આપણે પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ; તેમજ તે અર્થ જે ક્રિયા કરાય તેમજ સૂત્રપાઠો બોલાય તે પણ પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

ધરિયાવહીમાં પણ તે જ વાત છે અને સંક્ષેપમાં હોવાથી લઘુ પડિસ્ત્રમણ જેવું છે, પરંતુ ચાલુ વ્યવહારમાં વંદિતુ સૂત્રથી પડિસ્ત્રમણ ગણાય છે ને તે વિસ્તારથી છે.

ધીર્યાવહી સમાચારી—એટલે ધરિયાવહીને જોલવા અગાઉ તેની શરૂઆત કરવા માટે જે પદ જોલાય છે તે ધરિયાવહી સમાચારીને નામે જોળખાય છે.

આ સમાચારી તે પ્રથમ કહેલી ઇચ્છાકાર સમાચારીનું જ દૃત્ય છે અને તેના વડે ધરિયાવહી શરૂ કર્યા પહેલાં તે જાળત શુરુની રજત લેવામાં આવે છે અને તે સંબંધનું વાક્ય આમ છે.

શિષ્ય કહે—ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! ધરિયાવહિયં પડિસ્ત્રમમિ ? હે ભગવન્ ! (આપની) ઇચ્છા પ્રમાણે આજ્ઞા કરો (તો) હું ધરિયાવહી પડિસ્ત્રમું—આલોવું.

શુરુ કહે—પડિસ્ત્રમેહ—આલોવ.

શિષ્ય કહે—ઇચ્છં—ઇચ્છું છું, કળૂ છે.

આ રીતે જોડ્યાર્થી શુરુછ તરફથી ‘ પડિસ્ત્રમેહ ’ એટલે આજોવ—પાછો વળ. એવો ઉત્તર મળે છે. પછી શિષ્ય તે પ્રમાણે કળૂલ કરવાને ‘ ઇચ્છં ’ એવું પદ જોલે. તેનો અર્થ એ કે, એમ ઇચ્છું છું

પાઠ ૭૪ મો

ધરિયાવહીથી મળતો જોધ

ભાગ ૧ લો

(ધરિયાવહી ભણતાં કરવામાં આવતી પ્રતિજ્ઞા)

ધરિયાવહી ભણતાં પ્રથમ સંપેદામાં આ પ્રમાણે અબ્યુ-પગમ—પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે. ઇચ્છામ પડિસ્ત્રમિઉં (૧)

“હું મારી પોતાની ઇચ્છાથી ચાહીને પડિછમવા એટલે પાપથી પાછો હઠવા તૈયાર થયો છું.”

કોઈપણ ક્રિયા પોતાની ઇચ્છા અને લાગણી વિના કરવામાં આવે તો તેથી ધારેલો હેતુ પાર પડે નહીં.

બીજાના પ્રવાહમાં તણાઈને વેઠ માફક અથવા લાગણી વિના કરવામાં આવે તે ક્રિયા જરાજર અથવા જેવું જોઈએ તેવું ફળ આપતી નથી; માટે સમજણ સહિત લાગણીથી ધર્મ-ક્રિયા કરવી.

પાઠ ૭૫ મો

ઇરિયાવહીથી મળતો બોધ

ભાગ ૨ જો

બીજી સંપદામાં જેનાથી પાછા હઠવું જોઈએ તે “ઇરિયા-વહીયાએ |વરાહણાએ” (૨) માં દેખાડવામાં આવ્યું છે.

કોઈપણ જાતુને પ્રાણથી છૂટો પાડવો, અથવા કોઈ રીતે પણ હેરાનકરવો એ જૂરું કામ છે. માટે એવી જૂરી વિરાધનાથી પાછા હઠવું જોઈએ. અથવા તે કામ તરફ હમેશાં તિરસ્કારની લાગણી રાખી તેને નિંદતા રહી પોતાના પરિણામ સુધારવા જોઈએ.

આજું તો શું ઠહીએ ? પણ રસ્તે ચાલતાં કોઈ જાતુને કંઈ દબાણ વિગેરે થયું હોય તો તેને પણ જૂરું માની, તેવી વિરાધનાને ધિક્કારતા રહેવું જોઈએ.

ત્રીજી સંપદામાં “ગમણાગમણે” (૩) પાપના સામાન્ય હેતુ-કારણની સમજ આપી છે. પાપનું સામાન્ય કારણ હાલવા-

ચાલવામાં ઉતાવળે પ્રવર્તવું તે છે; માટે દરેક કામ યતના-સખુરીથી કરવું જોઈએ.

∴ જોઈ-તપાસીને ધીરજથી તેમજ જીવજંતુને બચાવ કરી કામ કરવું તેને જૈનશાસ્ત્રમાં યતના કહે છે. યતનાથી કામ કરતાં પાપ ઓછું લાગે અથવા ન પણ લાગે; માટે યતનાથી બેસવું, બેઠવું, ચાલવું, બોલવું, ખાવું, પીવું, સૂવું તે સારું છે.

યતના એ ધર્મની માતા પણ કહેવાય છે, યતનાથી બિલ્લી રીતને દર્પ કહે છે અને દર્પ [દોડમદોડા] જ પાપને સામાન્ય હેતુ છે.

પાઠ ૭૬ મો.

ઈરિયાવહીથી મળતો બોધ

ભાગ ૩ નો

ચોથી સંપદામાં “ પાણકમણે, બીયકમણે, હરિય-કમણે, ઓસાઉત્તિંગ-પણગદગ-મટ્ટીમકકાસંતાણા-સંકમણે ” (૪) પાપનું ખાસ કારણ આ પ્રમાણે બતાવે છે. દુર્બળ સૂક્ષ્મ જંતુઓને પણ હેઠે કચરવાથી પાપ બંધાય છે. ઝીણા જંતુઓમાં બીજ, લીલોતરી, આકળ, કિડિયારાં, સેવાળ, પાણી, માટી, કરોળિયાના જાળાં વિગેરેને પગવડે કચરવાથી તેમાં રહેલા જીવોને દુઃખ થાય છે.

માટે હાલતાંચાલતાં એટલી સંભાળ રાખવી કે જે રસ્તામાં ઘણી કીડી, મંકોડી, લીલું ઘાસ, સેવાળ વિગેરે હોય અને તેવો રસ્તો કદાચ દૂકો હોય તો પણ તે રસ્તે ન ચાલતાં એમની વિરાધના ન થાય એવે જાહેર રસ્તે ચાલવું.

(સરળતાથી દૂંડામાં પાપ કર્યાનું નિવેદન)

પાંચમી સંપદામાં ‘જ મે જીવા વિરાહિયા’ (૫) દૂંડાણમાં પાપ કર્યાનું નિવેદન કરવામાં આવે છે. તે આ રીતે કે—“મે” જે કોઈ જીવને જે કંઈ દુઃખ આપ્યું હોય” આમ સંક્ષેપમાં તમામ પાપનો “જે કોઈ” શબ્દથી સંગ્રહ કરી તેની માફી ઇચ્છી છે.

આ પરથી એવો ભાવ લઈ શકાય કે કોઈ પણ જીવને (પછી તે નાનો હોય કે મોટો હોય, મિત્ર હોય કે શત્રુ હોય છતાં તેને) કોઈ પણ જાતનું થોડુંં યા ઘણું દુઃખ આપવાનો આપણને કશો હક્ક નથી. આપણને કોઈ દુઃખ આપે એમ ઇચ્છતા નથી તો આપણે પણ કોઈને દુઃખ આપવું નહીં અને પૂર્વે કોઈને દુઃખ આપી દુઃખવ્યાં હોય તો તેમની માફી માગવી.

છઠ્ઠી સંપદામાં જીવના પાંચ ભેદ જતાવ્યા છે. તેની વિશેષ સમજ બુકની શરૂઆતમાં આપેલા જીવવિચારમાં આપેલી છે. સાતમી સંપદામાં જે જે રીતે વિરાધના થાય છે તેના દશ પ્રકાર જતાવ્યા છે. તે હવે પછીના સૂત્ર અર્થમાં સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે.

એગિદિયા, બેઇદિયા, તેઇદિયા, ચઉરિદિયા, પચિદિયા ॥૬॥

અર્થ—એક ઇદ્રિયવાળા, બે ઇદ્રિયવાળા, ત્રણ ઇદ્રિયવાળા, ચાર ઇદ્રિયવાળા, પાંચ ઇદ્રિયવાળા. ૬

તેઓને કેવી રીતે વિરાધ્યા ?

અસિહયા, વત્તિયા, લેસિયા, સંધાહયા, સંધદિયા, પરિયાવિયા, ક્ષિલામિયા, ઉદ્દિયા, ઠાણાઓ ઠાણું સંકામિયા, જીવિયાઓ વવંરેાવિયા, તરસ મિચ્છામિ દુક્ક ॥ ૭ ॥

અર્થ—સામા આવતાને હણ્યા (લાતે માર્યા) હોય, ધૂળે કરી હાંક્યા હોય, ભૂમિ સાથે મસળ્યા હોય, માંહોમાંહે શરીરે

શરીર એકઠાં કર્યા હોય, થોડા સ્પર્શથી દુહળ્યા હોય, પરિતાપ-
ઉપજાવ્યો હોય, મૃતપ્રાય કીધા હોય, ત્રાસ પમાડ્યા હોય, એક
સ્થાનકથી બીજે સ્થાનકે મૂક્યા હોય, અવિતબ્ધથી જુદા કર્યા
હોય; તે સંબંધી જે પાપ લાગ્યું હોય તે પાપ મારું નિષ્કળ
થાઓ ! (તે પાપનો મિચ્છામિ દુષ્કંડ દઉં છું.)

પાઠ ૭૭ મો

તસ્સ ઉત્તરી

તસ્સ ઉત્તરી એ ઇરિયાવહી સૂત્રનો ૯ આઠમો વિભાગ (સંપદા)
છે, છતાં તે તસ્સ ઉત્તરીના નામે પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેનો અળગો
ભાવાર્થ આપીએ છીએ.

એ સૂત્રપાઠની આદિમાં તસ્સ ઉત્તરીકરણેષું એવું પદ આવેલું
છે, તે પરથી એનું “ તસ્સ ઉત્તરી ” અથવા “ તસ્મુત્તરી ”
એવું નામ જોવાય છે.

તસ્મુત્તરીમાં પ્રતિકમળ એટલે પાછા હઠવાની ચાર રીતો
જતાવીને પાપકર્મનો નાશ કરવા માટે અમુક ક્રિયા કરવાની
પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે.

પાઠ ૭૮ મો

પાપશુદ્ધિ માટે ઉત્તરીકરણરૂપે પ્રાચીનશ્રુત કરવાની જરૂર

પાપશુદ્ધિ કરવા માટે ક્રુત “મિચ્છામિ દુષ્કંડ” એટલે ‘મારું
પાપ નાશ થાઓ’ એમ ઇચ્છીને બેસી રહેવાનું નથી, પણ તેના
માટે તે ઉપરાંત બીજી પણ કંઈ ક્રિયા કરવી જોઈએ અને તેને જ
ઉત્તરીકરણ કહે છે.

ઉત્તરીકરણના પેટામાં જ કોઈપણ વાતનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની જરૂર છે અને તેને પ્રાયશ્ચિત્તકરણ કહે છે. મતલબ કે પાપશુદ્ધિ કરવા માટે જે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું તે ઉત્તરીકરણ જ છે.

ધરિયાવહી પડિક્કમતાં ઉત્તરીકરણ પેટે પ્રાયશ્ચિત્તકરણ તરીકે “ કાયોત્સર્ગ ” નામનો ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

પાઠ ૭૬ મો

વિશોધીકરણ અને વિશલ્યીકરણ

આપણા આત્માને ચોંટેલી મલિનતા દૂર કરવી તેને વિશોધીકરણ કહે છે. આ વિશોધીકરણ કરવા માટે આત્માને શલ્ય-રહિત કરવાની જરૂર છે.

જેમ આપણા શરીરમાં કંઈ શલ્ય ભરાઈ બેઠું હોય તે ત્યાં-મુધી ખેંચીને બહાર કઢાડવામાં ન આવે ત્યાંમુધી આરોગ્ય મેળવી શકાતું નથી તેમ આપણા આત્માની અંદર નીચેના ત્રણ શલ્ય ભરાઈ બેઠાં હોય ત્યાંમુધી તેની શુદ્ધિ થતી નથી.

ત્રણ શલ્ય આ પ્રમાણે:—

૧ નિદાન—શલ્ય એટલે ગુપ્ત કામના.

૨ માયા—શલ્ય એટલે બાંધું કપટ.

૩ મિથ્યાત્વ—શલ્ય એટલે ખોટું શ્રદ્ધાન-બીધી માન્યતા.

આ ત્રણ શલ્ય દૂર કરવાં તે વિશલ્યીકરણ છે.

પાઠ ૮૦ મો

કાયોત્સર્ગ

પાપથી શુદ્ધ થવાનો મુખ્ય ઉપાય ધ્યાન છે. યોગના આઠ અંગ ગણાય છે, તેમાં ધ્યાન એ છઠું અંગ છે.

જેમ દરેક કામ અભ્યાસથી થઈ શકે છે તેમ ધ્યાનને માટે પણ અભ્યાસની જરૂર છે.

જેનમાં સાંજે અને સવારે સામાયિક અથવા પ્રતિક્રમણ કરતાં તેમાં જે કાયોત્સર્ગની ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ખરું જોતાં ધ્યાનાભ્યાસ જ છે.

કાયોત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ એ છે કે કાય એટલે શરીર તેના ઉત્સર્ગ એટલે પરિત્યાગ. મતલબ એ કે, શરીરની દરકાર મેલી, સ્થિર બિલા રહી, મોન ધરી, ધ્યાન કરવું તે કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે.

પાઠ ૮૧ મો

પાપકર્મના નિર્ધાતન માટે કાયોત્સર્ગની જરૂર

પાપકર્મનો સદંતર નાશ કરવો તેને પાપકર્મનું નિર્ધાતન કહે છે, તેના અર્થે પૂર્વે જતાવેલ ઉત્તરીકરણ તરીકે પ્રાયશ્ચિત્તકરણ કરવા માટે વિશેષીકરણ અને વિશત્થીકરણ કરવાપૂર્વક કાયોત્સર્ગના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલી ધ્યાનક્રિયા કરવાની ખાસ જરૂર છે.

આ હેતુથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરાય છે કે હું ઉત્તરીકરણ, પ્રાયશ્ચિત્તકરણ, વિશેષીકરણ તથા વિશત્થીકરણવડે પાપકર્મનું નિર્ધાતન કરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું. આ તરમુત્તરીનો પરમાર્થ છે.

પાઠ ૮૨ મો

તરમુત્તરી સૂત્ર-અર્થ

તસ્મ ઉત્તરીકરણેણ—તે [પાપ]નું ઉત્તરીકરણ કરવા માટે

પાયરિષ્તકરણેણ—પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે

વિસોહીકરણેણ—વિશુદ્ધિ કરવા માટે

વિસદ્ધીકરણેણ—વિશદ્ધ્ય થવા માટે

પાવાણું કમમાણું નિઘ્યાયણક્રુણે કામિ કાઉસગ્ગં.
[અને] પાપકર્મોનો સદંતર નાશ કરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું.

પાઠ ૮૩ મો

અમત્થ ઊસસિચ્છેણ

આ નામ પણ સૂત્રપાઠના પહેલા પદ ઉપરથી પાઠવામાં આવ્યું છે.

આ પાઠથી કાયોત્સર્ગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે અને તે પાઠ તરમુત્તરીના પાઠ સાથે જોડાયેલા જ આવે છે—રહે છે.

જ્યારે આપણે કોઈ પણ અધરી પ્રતિજ્ઞા લેઈએ ત્યારે તેનો ઘડોળર નિર્વાહ કેમ થઈ શકે ? તે માટે પ્રતિજ્ઞા લેવા પહેલાં ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ અને તેવો વિચાર કરતાં જો એવું માલુમ પડે કે અમુક અપવાદોની છૂટ મેલી હોય તો જ પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થઈ શકે તો, તેવી છૂટ મેલીને જ પ્રતિજ્ઞા લેવી બ્યાજળી છે. એવી છૂટોને જોઈ પરિણામમાં આગાર કે આકાર દહે છે.

પાઠ ૮૪ મો

આગાર

આગાર જોટલે અમુક છૂટો. તેટલી છૂટો બાદ કરતાં બાકીની સરતે અમુક પ્રતિજ્ઞા કળૂલ કરવામાં આવ્યાથી તે સુખે પગાઈ શકે છે. પ્રાતઃજ્ઞા જોવી રીતે લેવી જોઈએ કે તે પાળી શકાય; નહીં તો પ્રતિજ્ઞાભંગ કરવાથી મોટો દોષ લાગે છે.

આ કારણથી આ કાયોત્સર્ગ કરવાની બારે પ્રતિજ્ઞા કરવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ જાડી સમાલોચના કરીને અમુક આગારો બાદ કરીને પ્રતિજ્ઞા લેવા માટે અનુત્થ જોટલે “સિવાય કે” એવા અર્થના પદની નીચે અમુક અમુક આગારો ગતાવેલા છે.

પાઠ ૮૫ મો.

કાયોત્સર્ગમાં રખાતા આગારો

“મારે શરીરની હીલચાલ ન કરતાં નિધર જિભા રહેયું” એ પ્રતિજ્ઞા છે, ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ લેતાં, ખાંચી આવતાં, છીંક આવતાં, બગાડું આવતાં, જોટકાર આવતાં, વા સંચાર થતાં, ચકરી આવતાં, પિત્તના જોરથી મૂંઝાં આવતાં તથા સહજસાજ શરીરનું સંચાલન થતાં, સહજસાજ સ્વેષ્મનું સંચાલન થતાં, તથા સહજસાજ નેત્રનું સંચાલન થતાં-એ વિગેરે આગારોથી મારો કાયોત્સર્ગ અભંગ અખંડ રહે !

વિગેરે અખંધી સર્પદંશ કે અગ્નિપ્રકોપ જેવા પ્રયંગ આવતાં કાયોત્સર્ગ પારીને બીજો જવાની છૂટ છે.

પાઠ ૮૬ મો

કાયોત્સર્ગની હૃદ-મર્યાદા

કેટલાક પ્રસંગે એક નવકાર અથવા ચાર નવકાર ગણાઈ રહે એટલા કાળનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે, કેટલેક પ્રસંગે આઠ નવકારનો અને કેટલેક પ્રસંગે સોળ નવકારનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે અને વળી વિશેષ સમાધિ માટે વધુ નવકારો કે લોગસ્સનો પણ કાયોત્સર્ગ કરાય છે; માટે ણધી જાતના કાયોત્સર્ગમાં લાગુ પડતી સામાન્ય હૃદ એવી ણાંધવામાં આવી છે કે ત્યાંથી હું અહીં જાગવાનને નમસ્કાર એટલે કે “ નમો અરિહંતાણ ” એવું પદ બોલીને વચનથી નમસ્કાર જણાવું નહિ ત્યાંસુધીને માટે આ કાયોત્સર્ગ કાયમ છે.

પાઠ ૮૭ મો

સ્થાન

કાયોત્સર્ગ એટલે શરીરને સ્થિર રાખીને જિભા રહેવું, તેથી કાયોત્સર્ગે રહેતાં એવી પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે કે કાણેણ-સ્થાને કરીને એટલે કે એક જગ્યા પર જિભા રહીને કાયોત્સર્ગ કરું છું. આમ કાયવ્યાપાર ણાંધ કરી કાયાને વોસરાવી શાંત અને નિર્વિકાર બાવે જિભા રહેવું તે એક ઉત્તમ યોગાસન અથવા કાયોત્સર્ગ (કાઉત્સર્ગ) સુદ્રા કહેવાય છે.

આ પરથી કાયોત્સર્ગ કરનારે ણને ત્યાંસુધી જિભા રહીને જ કાયોત્સર્ગ કરવો બેઘએ એ અર્થ નીકળે છે; માત્ર જેના શરીરે કુએટલી નાતાકાત હોય કે જિભા રહેતાં પડી જવાની ધાસ્તી રહે તેનાથી જ બેઠા રહીને તે ક્રિયા કરી શકાય છે.

પાઠ ૮૮ મો

મૌન

બોલવાનું બંધ કરીને ધ્યાનમાં એકાગ્ર થવું તે મૌન કહેવાય છે. મૌન ધારણ કર્યા સિવાય ધ્યાન કરતાં વિશેષ પડે છે.

જો ધ્યાનધારામાં શુદ્ધ રીતે આરૂઢ થવું હોય તો જીભ ફેરકે એટલો પણ વિશેષ ન પાડવો જોઈએ ત્યારે જ મેં અરું મૌન ધાર્યું છે એમ કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરસ્વામી લગભગ બાર વર્ષ સુધી આવું મૌન ધારીને ધ્યાન-સુધારણા કરતા વિચર્યા હતા અને તેમ કરીને અંતે તેમણે શુક્લધ્યાનરૂપ પરમ સમાધિમાં આરૂઢ થઈ કેવળ-જ્ઞાન મેળવ્યું હતું.

કાયોત્સર્ગ કરતાં મોણેણું એવું પદ બોલીને મૌનભાવે રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે.

પાઠ ૮૯ મો

ધ્યાન

ધ્યાન એ યોગનું છઠું અંગ છે એમ પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું છે. કાયોત્સર્ગમાં સાધ્ય વસ્તુ ધ્યાન છે ધ્યાન છે એટલે ચિત્તાની એકાગ્રતા કે સ્થિરતા. મતલબ એ કે ચિત્તને અમુક વસ્તુના ચિંતનમાં સ્થિર ચોટાડવું તે ધ્યાન. ધ્યાન એ જાતનું હોય છે; સારું અથવા શુભધ્યાન અને નકારું અથવા દુધ્યાન.

કાયોત્સર્ગમાં જો ધ્યાન કરવાનું છે તે દુધ્યાન નહિ પણ શુભધ્યાન હોવું જોઈએ.

કોઈનું માનું ચિંતવવું અથવા ઔદિક સુખદુઃખની ચિંતા કરવી એ દુર્ધ્યાન છે. સૌનું ભલું ચિંતવવું અથવા કેવળ પવિત્ર આત્માનું ધ્યાન કરવું તે શુભ ધ્યાન છે.

કાયોત્સર્ગમાં ધ્યાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા માટે ‘આચ્છેણ’ એવું પદ બોલાય છે.

પાઠ ૯૦ મો

આત્મવિસર્જન તે શું છે ?

આત્મવિસર્જનની દૂંઠી વ્યાખ્યા એ જ છે કે આપણા મનના મલિન પરિણામોને ત્યાગી દૂર કરવા તથા પરિણામશુદ્ધિ કે મનશુદ્ધિ કરવા સૌથી વધારે લક્ષ રાખવું.

મનશુદ્ધિ કર્યા સિવાય કોઈ પણ ક્રિયા શુભ કરી શકતી નથી.

પાપ ધોવાને માટે સૌથી ઉત્તમ ઉપાય આ પરિણામશુદ્ધિ કે મનશુદ્ધિ જ છે. એટલા માટે લાગેલા પાપથી શુદ્ધ થવા સારું ધરિયાવહી પડિસ્ક્રમી, તેના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે આ કાયોત્સર્ગ નામની ધ્યાનક્રિયા કરતાં એવી પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે કે હું મારી દોષિત મનોવાસનાઓ ણંધ પાડીને આ કાયોત્સર્ગમાં ધ્યાનમગ્ન થઈશ.

પાઠ ૯૧ મો

‘અત્તત્થ ઊસસિએણ’ સૂત્ર-અર્થ સહિત

અત્તત્થ ઊસસિએણ, નીસસિએણ, આસિએણ, હીએણ, જંલાધએણ, ઉહુએણ, વાયનિસએણ, ભમલીએ, પિત્તમુ-

અઞ્ચાએ. ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચા-
લેહિં, સુહુમેહિં દિઠ્ઠિસંચાલેહિં. ૨. એવમાધમેહિં આગારેહિં.
અભગ્ગો અવિરાહિંઓ હુબ્બ મે કાઉસગ્ગો ૩. જાવ અરિહં-
તાણું લગવંતાણું નમુકારેણું ન પારેમિ. ૪. તાવ કાયં કાણેણું
મેણેણું ઝાણેણું અપ્પાણું વેસિરામિ. ૫.

[કાયાને સ્થિર રાખવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું પણ] નીચેની
અંડઅણો બાદ કરીને તે પ્રતિજ્ઞા છે.

ઉચ્છવાસનિઃશ્વાસ લેતાં, ખાંસી કે છીંક આવતાં, બગાસું કે
ઝોડકાર આવતાં, વા સંચાર થતાં, ચકરી કે પિત્તથી મૂર્છા
આવતાં. ૧. તથા સૂક્ષ્મ રીતે અંગસંચાર, શ્લેષ્મસંચાર કે
દ્રવિસંચાર થતાં. ૨. તથા સૂર્ય, અગ્નિ વિગેરે આગાત્રેથી મારો
કાયોત્સર્ગ અભગ્ગ અને અવિરાધિત-અખંડ અબાધિત રહો. ૩.

જ્યાંસુધી ‘નમો અરિહંતાણું’ પદ પ્રગટ કહી કાઉસગ્ગ
ન પારું, ત્યાંસુધી ક્યૂજ શરીરને સ્થિર સ્થાન, મૌનભાવ અને
ધ્યાનથી હુદ્ધ મનોવાસનાઓ સહિત વેસિરાણું છું-ત્યાણું છું. ૪-૫.

પાઠ ૬૨ મો

કાયોત્સર્ગમાં શેનું ધ્યાન કરવું ?

. પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે કે કાયોત્સર્ગમાં શુભ ધ્યાન કરવું
જોઈએ ત્યારે શુભ ધ્યાન કરવા ખાતર કઈ વસ્તુના ચિંતન
ઉપર ચિત્ત ચોટાડવું એ જાણવું જરૂરનું છે.

અભ્યાસીએ શરૂઆતમાં જ્યાંસુધી વધુ આવડતું ન હોય ત્યાંસુધી નમસ્કારમંત્ર (કે લોગસ્સ) નું ચિંતવન કરવું, કારણ કે તેમાં મૂળ વસ્તુ પંચપરમેષ્ટી છે અને તેવા ઉત્તમ નિશાન પર લક્ષ્યાંધવાથી આપણા પરિણામ નિર્મળ થાય એ સંભવી શકે છે.

આ કાયોત્સર્ગની ક્રિયામાં લોગસ્સના રૂપ પડે, તે ન આવડતાં હોય તો ચાર વાર નમસ્કારમંત્ર ચિંતવવાની પ્રવૃત્તિ છે.

પાઠ ૯૩ મો

પ્રાણાયામ

હમણાની વખતમાં ઘણા લોક કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવવાના પદ લાંબું કંઈ અર્ધવગરના હોય તેમ જલદી ચિંતવીને પૂરા કરે છે, પણ તેમ કરવાની જૈનશૈલી નથી.

નમસ્કાર મંત્રમાં તેના અર્ધના સ્ત્રગંધ અનુસાર આઠ સંપદા (શ્વાસ લેવાના વીસામા) રહેલ છે. તેને અનુસરીને મધ્યમ રીતે પદો ચિંતવીને આપણા શ્વાસને તેને અનુસારે લંબાવવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

શ્વાસને લંબાવવા તે પ્રાણાયામ કહેવાય છે અને તે યોગનું ચોથું અંગ છે. કાયોત્સર્ગમાં ચાર નવકાર જપતાં ૩૨ જેટલા શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાય છે, તે લંબાય તેટલા માટે ચિંતવવામાં ઉતાવળ ન કરતાં દિવસે દિવસે ધીમાય પકડવી જોઈએ.

પાઠ ૯૪ મો

કાંયોત્સર્ગમાં ખાસ સ્મરણ

પૂર્વના પાઠમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અઢયાસીએ કાંયોત્સર્ગ કરતાં શરૂઆતમાં નમસ્કારમંત્ર ચિંતવવા, છતાં આ કાંયોત્સર્ગમાં જે ચિંતવવાનું છે તે “ચત્વિંશતિસ્તવ અથવા લોગસ્સ” એવા ત્રણ નામથી જોળખાય છે.

તેમાં સાત ગાથા અને ૨૮ સંપદા (પદ) અથવા વિદ્યામસ્થળ છે. તેની પહેલી ગાથા શ્લોક જેવી છે અને બાકીની ગાથાઓ ગીતિ છંદ જેવી છે.

જેવી ધીમાશયી નમસ્કારનાં પદ ચિંતવીએ તેવી જ્ઞાધીમાશયી આ પદ ચિંતવતાં વધુ શ્વાસ લેવાવશે પડે છે, પણ અઢયાસીનું તે સાધ્ય હોવાથી તેણે આગળ વધતાં વધુ ધીમા થવું જરૂરનું છે.

પાઠ ૯૫ મો

લોગસ્સ

કાંયોત્સર્ગમાં ખાસ ચિંતવવાના સ્મરણને આજઠાલ “લોગસ્સ” એવા નામથી જોળખવામાં આવે છે, પણ આ નામ તો તેના શરૂઆતના પદ ઉપરથી પડ્યું છે. તેનું મૂળ નામ તો જુદું જ છે. તે નામ પ્રાકૃત ભાષામાં “ચત્વિંશતિસ્તવો”, ભાષામાં “ચોવીસઠી” અને સંસ્કૃતમાં “ચતુર્વિંશતિસ્તવ” એવું છે.

ચતુર્વિંશતિસ્તવમાં આપણા ચોવીશ તીર્થંકરોને વંદન કરવામાં આવે છે. ચતુર્વિંશતિ એટલે ચોવીશ (તીર્થંકરો) તેનો સ્તવ એટલે તેમની સ્તુતિ અથવા નામસ્મરણ.

‘લોગસ્સ’ ની પહેલી ગાથામાં “ હું ચોવીશ તીર્થંકરોના નામસ્મરણ કરીશ ” એમ શરૂઆત કરી છે. તે ગાથા આઠ આઠ અક્ષરવાળા ચાર પદની છે. તે શ્લોકની માફક બોલવી જોઈએ.

ત્યારપછી ત્રણ ગાથાઓથી ચોવીશ તીર્થંકરોને નામ લઈને વંદન કર્યું છે.

ત્યારપછીની ત્રણ ગાથાઓમાં તીર્થંકરો પ્રત્યે એવી પ્રાર્થના કરી છે કે- ‘ તે ભગવાનો મારા પર પ્રસન્ન થાઓ અને મને આરોગ્ય, સમૃદ્ધિ, ઉત્તમ સમાધિ તથા સિદ્ધિ આપો. ’ આ રીતે છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓમાં પ્રાર્થના કરેલી છે.

પાઠ ૬૬ મો

લોગસ્સનો ઉદ્દેશ

એના પાઠ પરથી એવું જાણવામાં આવશે કે “લોગસ્સ” માં બે ઉદ્દેશ છે. એક તો એ કે પવિત્ર આત્માઓને સ્તુતિ સાથે વંદન કરવું. તે ઉદ્દેશ તેની પહેલી ચાર ગાથાઓથી પાર પડે છે. બીજો ઉદ્દેશ તે પવિત્ર આત્માઓ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવાનો છે. તે છેવટની ત્રણ ગાથાઓથી પાર પાડ્યો છે.

આ બે ઉદ્દેશ સમજીને, નમ્રતા અને ગંભીરતાથી કાયોત્સર્ગમાં લોગસ્સનું ચિંતન કરવું જોઈએ, તથા તે પૂરું થઈ રહેતાં ‘ નમો અરિહંતાણ્ ’ કહીને તેવી જ રીતે તે લોગસ્સ સ્મરણથી બોલવો જોઈએ.

વંદનથી થતો લાભ

પવિત્ર આત્માઓનાં નામસ્મરણથી તેમના સફળો! અને સુકાર્યોથી ભરપૂર તેમના ચરિત્રો યાદ આવે છે, એટલું જ નહિ પણ ખુદ તેમના નામોનો પરમાર્થ યાદ આવે તો તે ઘણો કિંમતી છે અને તે યાદ આવ્યાથી આપણા ઉત્સાહને વધારે છે.

એવા પવિત્ર આત્માઓને વંદન કરવાથી તેમને કંઈ લાભ થાય એમ નથી, પણ આપણને એ લાભ થાય છે કે વંદનદ્વારા આપણે આત્મા તે પવિત્ર આત્માઓનું સાનિધ્ય મેળવે છે અને જેમ જેમ આત્મા તેમનું વધુ સાનિધ્ય મેળવે છે તેમ તેમ તે પવિત્ર થતો જાય છે અને તેમ થતાં તેવા શુભો આપણામાં પ્રગટ થતા જણાય છે.

પાઠ ૯૮ મેા

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

પવિત્ર આત્માઓ તો રાગદ્વેષથી રહિત હોય છે, માટે તેમને પ્રાર્થના કરવાથી તેઓ કંઈ તેનો અમલ કરે તેમ નથી, એ વાત આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ; છતાં આપણું અંતઃકરણ તેમની પ્રાર્થના કરવાથી વધુ ને વધુ પવિત્ર થતું જાય છે, એ વાત અનુભવથી માલૂમ પડી શકે છે.

પ્રાર્થના કરવાથી આપણે અંતઃકરણની શુદ્ધિ અને શાંતિ મેળવી શકીએ છીએ; અને એ પરમ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પાઠ ૯૯ મો

પ્રાર્થના કેવી કરવી ?

પ્રાર્થના જે જાતની થાય : એક સાંસારિક આબાદી માગવાની અને બીજી આત્માને લગતી આબાદી માગવાની.

પવિત્ર આત્માઓ પ્રત્યે હૃદયમાં બીજા પ્રકારની એટલે કે આત્માની ઉન્નતિની પ્રાર્થના કરવી તે જ ઉચિત છે, તેમની આગળ સાંસારિક આબાદી માગવી ઉચિત નથી.

જે પુરુષ ખરે ધર્મી હોય તે સંસારને અસાર જ ગણે તો પછી તે સંસારને લગતી આબાદી કેમ માગે ?

લોગસ્સમાં જે પ્રાર્થના છે તેમાં આત્મિક ઉન્નતિના હેતુ માગ્યા છે, માટે તે પવિત્ર પ્રાર્થના ગણાય છે.

પાઠ ૧૦૦ મો

પ્રભુપ્રસાદ મેળવવાની પ્રાર્થના

કેઈની પાસે પણ માગવા જતાં પહેલાં તેની પ્રસન્નતા મેળવવાની ખત્તસ જરૂર રહે છે, કારણ કે તે જો આપણા ઉપર પ્રસન્ન હોય તો જ આપણી માગણી પૂર્ણ કરે.

તે માટે તીર્થંકરોની આગળ શરૂઆતમાં આપણે એટલું જ માગીએ છીએ કે તે આપણા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.

આ રીતે પ્રભુપ્રસાદ મેળવ્યાથી સર્વ માગણીઓ પૂરી પડે છે, કારણ કે દેવ અને ગુરુના પસાયથી જ આપણા મનોરથ પૂરા પડી શકે છે.

પાઠ ૧૦૧ મો

આરોગ્યલાભની પ્રાર્થના

જેમ સાંસારિક કામોની સિદ્ધિ માટે આરોગ્યતાની જરૂર છે તેમ ધાર્મિક કામો માટે પણ આરોગ્યતાની તેટલી જ જરૂર છે; માટે એ બન્ને ઉદ્દેશથી અથવા બેમાંના ગમે તે એક ઉદ્દેશથી પણ આરોગ્યલાભ માગી શકાય.

આ લોગસ્સમાં જે આરોગ્ય માગ્યું છે તે સાંસારિક ઉન્નતિના અર્થે માગ્યું નથી, પણ આત્મિક ઉન્નતિના માટે જ માગેલું છે. કારણ કે આ પવિત્ર પ્રાર્થના છે તેથી સાંસારિક ઉન્નતિ માગી શકાય જ નહિ.

બોધિલાભની પ્રાર્થના

બોધિ એટલે ખરી સમજ અથવા સત્ય વસ્તુની શ્રદ્ધા. આ બોધિરૂપ રત્ન મેળવ્યો સિવાય આપણે પરમાર્થે દરિદ્ર જ રહીએ માટે તેને મેળવવાની આપણને ખાસ જરૂર હોવાથી આપણે આપણા ઇશ્વરે પાસે તેની માગણી કરીએ છીએ.

બોધિનું જૈન મથામાં બીજું નામ સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ એટલે ખરાપણું. આ બોધિ મેળવવી બહુ જ દુર્લભ છે અને તે મળે તો જીવ વહેલો કે મોટો પણ સંસારના દુઃખોથી અવશ્ય છૂટો થઈ શકે, માટે લોગસ્સમાં તેની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

સમાધિલાભની પ્રાર્થના

ચિત્તની શાંતિ અથવા માનસિક આરોગ્ય તે સમાધિ. તમામ ક્રિયાઓ સમાધિ મેળવવા માટે જ કરાય છે, માટે સમાધિ મેળવવી એ આપણું મુખ્ય સાધ્ય છે.

(પ્રસન્નિનને વાંદું છું. ૨. મુવિધિ કે જોતું બીજું
 તેને તથા શીતળ, યેયાંસ, વાસુપૂજ્ય, વિમળ
 , તથા ધર્મ અને શાંતિને વાંદું છું. ૩. કુંદુ,
 નિમુવ્રત તથા નમિન્નિનને વાંદું છું. અરિષ્ટનેમિને
 પાર્શ્વ તથા વર્દમાનને વાંદું છું. ૪. એમ મેં
 ૫ રજમળથી રહિત, જરામરણથી મુક્ત, ચોવીશે
 (કરો) મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ૫. સ્તવેલા, વાંદેલા,
 કની અંદર ઉત્તમ છે અને સિદ્ધ થયા છે તેઓ
 ય, બોધિલાલ, તથા ઉત્તમોત્તમ સમાધિ આપો. ૬.
 પારે નિર્મળ, આદિત્યો-સૂર્યો કરતાં વધારે પ્રકાશ
 સ્વયંજૂરમણુ-મહાસાગર માફક ગંભીર એવા સિદ્ધો
 ૧૧ આપો. ૭.

પાઠ ૧૦૩ મેા

સમતા એટલે શું ?

આપણું તે સમતા, શત્રુ અને મિત્ર પર સરખી નજર
 બન્નેનું સરખું ભણું ચઢાવું તે સમતા. વૈરવિરોધ મેલીને
 લાહ જાળવી શાંતિ વધારવી તે સમતા.

મેતાની માફક બીજાને જોવું તે સમતા. દુઃખ આવી પડતાં
 હિંમત રાખીને તેને સહન કરી આગળ વધવું તે સમતા.
 ૧. દાબી છંદને શાંતવૃત્તિ રાખવી તે સમતા. મત મમત્વ
 ૨. મધ્યસ્થ રહેવું તે સમતા. સૌકોઈને મિત્ર ગણવા, સૌનું
 ઇચ્છવું, સૌને સરખો ન્યાય આપવો અને સૌની સ્વતંત્રતા
 રાખી તે સમતા.

પાઠ ૧૦૨ મો

“ લોગસ્સ ” અથવા નામસ્તવ સૂત્ર-અર્થ સહિત

લોગસ્સ ઉજ્જ્ઞાંગરે, ધર્મતિથ્યરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તધરિસં, ચઉવીસપિ કેવલી ॥ ૧ ॥

ઉસભમજિઅં ચ વદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમરં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વદે ॥ ૨ ॥

સુવિહિં ચ પુપ્પદંતં, સીઅલ સિજજંસ વાસુપુજજં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધર્મં સત્તં ચ વદામિ ॥ ૩ ॥

કુથું અરં ચ મહિં, વદે મુલ્લિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વદામિ રિક્કનેમિં, પારાં તહ વદ્ધમાણં ચ ॥ ૪ ॥

એવં મએ અભિધુઆ, વિહુયરયમસા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસપિ જિણવરા, તિથ્યરા મે પસીયંતુ ॥ ૫ ॥

કિત્તિય વંદિય મહિયા, એ એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા,
આરુગ્ગ બોદિલાલં, સમાદિવરમુત્તમં દિંતુ ॥ ૬ ॥

ચદેસુ નિમ્મલયરા, આઠઞ્ચેસુ અદિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંલીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ ॥ ૭ ॥

કેવળજ્ઞાનવટે લોકની અંદર પ્રકાશ કરનાર, ધર્મતીર્થના પ્રવર્તાવનાર, જિન, અર્હત-પૂજવા યોગ્ય એવા ચોવીશે કેવળી ભગવાનોની હું સ્તુતિ કરું છું. ૧ કપલ અને અજિતને વાંદું છું, સંભવ, અભિનંદન તથા સુમતિને (વાંદું છું); પદ્મપ્રભ,

સુપાર્શ્વ અને ચંદ્રપ્રભ જિનને વાંદું છું. ૨. સુવિધિ કે જેણું બીજું
નામ પુષ્પદંત છે તેને તથા શીતળ, એયાંસ, વાસુપૂજ્ય, વિમળ
અને અનંતજિન, તથા ધર્મ અને શાંતિને વાંદું છું. ૩. કુંથુ,
અર, મલ્લિ, મુનિમુમત તથા નમિજિનને વાંદું છું. અરિષ્ટનેગિને
વાંદું છું તેમજ પાર્શ્વ તથા વર્દમાનને વાંદું છું. ૪. એમ મેં
સ્તવેલા, કર્મરૂપ રત્નમળથી રહિત, જરામરણથી મુક્ત, ચોવીશે
જિનવરો (તીર્થંકરો) મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ૫. સ્તવેલા, વાંદેલા,
પૂજેલા, જે લોકની અંદર ઉત્તમ છે અને સિદ્ધ થયા છે તેઓ
અમને આરોગ્ય, શાંતિલાલ, તથા ઉત્તમોત્તમ સમાધિ આપો. ૬.
ચંદ્રો કરતાં વધારે નિર્મળ, આદિત્યો-સૂર્યો કરતાં વધારે પ્રકાશ
કરનાર અને સ્વયંભૂરમણ-મહાસાગર માફક ગંભીર એવા સિદ્ધો
મને સિદ્ધિ-મોક્ષ આપો. ૭.

પાઠ ૧૦૩ મો

સમતા એટલે શું ?

સરખાપણું તે સમતા, શત્રુ અને મિત્ર પર સરખી નજર
રાખી બંનેનું સરખું ભણું ચઢાણું તે સમતા. વૈરવિરોધ મેલીને
સંપસલાહ જાળવી શાંતિ વધારવી તે સમતા.

પોતાની માફક બીજને બોલું તે સમતા. દુઃખ આવી પડતાં
પંજુ હિમ્મત રાખીને તેને સહન કરી આગળ વધવું તે સમતા.
હોધને, દાણી દઇને શાંતવૃત્તિ રાખવી તે સમતા. મત મમત્વ
મૂકીને મધ્યસ્થ રહેવું તે સમતા. સૌકોઇને મિત્ર ગણવા, સૌનું
ભંજું ધમ્મજું, સૌને સરખો ન્યાય આપવો અને સૌની સ્વતંત્રતા
ચાલવવી તે સમતા.

સમતાની જરૂર

સમતા એ જ ધર્મનો સાર ગણાય છે, એ જ સુખ પામવા ખરો ઉપાય ગણાય છે. એ જ મુક્તિ પામવાનું ખરું સાધન અને એથી જ ઇવનું કલ્યાણ સધાય છે; માટે સાધુ તથા શ્રામણ એ બેઉને સમતા રાખવાની ખાસ જરૂર રહેલી છે.

સમતાવગરની ક્રિયા ખરું ક્ષણ આપી શકતી નથી, મધર્મક્રિયા કરતાં તો ખાસ સમતા રાખવી જોઈએ.

સમતાને સમભાવ, શમ, ઉપશમ, પ્રશમ તથા શાંતવૃત્તિ પણ કહેવામાં આવે છે.

સમતાનો લાભ કેમ થાય ?

“ હું ” અમુક વખત સુધી મારા મનમાં સમતા, રાખીશ ” એમ મજબૂત સંકલ્પ કરીને યતન કર્યાથી તેટલા વખત સુધી સમતા રાખી શકાય છે.

આમ અભ્યાસના ધોરણે મજબૂત ટેવ પડી જતાં હજારે હજારે વખતની હદ વધારતા જઈ આપણે હમેશને માટે સમતા રાખવા સમર્થ થઈ શકીએ છીએ.

સમતાનો લાભ થાય એવા હેતુથી જે ધર્મક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને “ સામાયિક ” કહે છે. સમ એટલે સમતા તેના આય એટલે લાભ તે સમાય કે સામાયિક કહેવાય છે.

પૂરી સમતા ક્યારે રાખી ગણાય ?

જેટલો વખત આપણે આપણા મન, વાણી અને શરીરથી કોઈનું પણ અહિંત [ભૂંડું] ન કરીએ તેટલો વખત આપણે

પૂરી સમતા રાખી ગણાય, માટે સમતા રાખવાનો સંકલ્પ કરતાં મન, વચન અને શરીરને નિર્દોષ રાખવા ખાતર એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે “હું મારા મન, વચન અને શરીરને પાપકાર્યમાં પડતાં અટકાવીશ.” આ ઉદ્દેશ ધારી રાખીને નીચેનું વાક્ય બોલવામાં આવે છે:—

કરેમિ ભંતે સાંભાધયં. ૧. સાવજજં જોગં પચ્ચજ્જમામિ. ૨.

પહેલા વાક્યથી સમતા રાખવાનો સંકલ્પ કર્યો છે અને બીજા વાક્યથી પાપથી દૂર રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.

પાઠ ૧૦૪ મો

સાંભાધિકનો ક્ષણ અને ઉપાસના શુદ્ધિ

અગાઉ કહેવામાં આવ્યું છે કે સમતાનો લાભ તે સાંભાધિક.

સાંભાધિક એ ચારિત્રનો ભાગ છે. સાધુપુરુષ પોતાનો સઘળો વખત સાંભાધિકમાં જ પસાર કરે છે.

આવકે સાંજ સવાર થોડામાં થોડું તો પણ બંને ઘડી સુધી સાંભાધિક ધરી રાખવું જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે ત્યારે સાંભાધિકમાં બેસી ધ્યાનાભ્યાસ વધારતા રહેવું જોઈએ.

• સાંભાધિકમાં વખત માટે એવી પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે કે “જ્યાંસુધી મારો માનસિક ઠરાવ છે ત્યાંસુધી હું તેનું સેવન કરીશ.” આ માટે નીચે લખેલું પ્રતિજ્ઞાવાક્ય બોલાવે છે:—

જાવ નિયમ પશ્ચુવાસામિ.

શુરુ પાસે જઈને તેમની રૂબરૂ ક્રિયા કરવી એમ પૂર્વે કરવામાં આવ્યું છે. એટલા માટે સામાયિકના પાઠમાં 'ભંતે' તથા 'પશ્ચુવાસામિ' એ પદો જોવાય છે. ભંતે એટલે હે ભદ્રંત-પૂજ્ય ! અને પશ્ચુવાસામિ એટલે હું [અમુક વખત લગી આપની નજીકમાં બેસી આપની પર્યાપાસના કરીશ. આ રીતે શુરુ ઉપાસના કરવાથી ઉપાસનાશુદ્ધિ રહે છે. શુરુની ઉપાસના કરવાથી આપણા જ્ઞાનમાં અવશ્ય વધારો થાય છે; માટે જાને ત્યાંસુધી શુરુ પાસે જઈને [સામાયિક પ્રમુખ] ધર્મક્રિયા કરવી જોઈએ.

પાઠ ૧૦૫ મો

યોગશુદ્ધિ

યોગ શબ્દ જુદા જુદા અર્થમાં વપરાય છે, જેમકે યોગ એટલે સમાધિ. યોગ એટલે સંયોગ. એ જ પ્રમાણે જૈન પરિભાષામાં મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેને પણ યોગ કહે છે.

આ ત્રણે યોગ જ્યારે સરખી રીતે પવિત્ર ધર્મને જોડાયેલા હોય ત્યારે યોગશુદ્ધિ ગણાય છે, માટે સામાયિક કરતાં મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગ પવિત્ર રાખવા જોઈએ અને તેમાં પણ મનને વશ રાખવા માટે તો ખાસ સંભાળ રાખવી જોઈએ; કારણ કે તે બહુ ચંચળ હોવાથી લક્ષ છોડી જતું બહાર દોરે છે, માટે તેને બરોબર ઠેકાણે રાખવું જોઈએ.

કરણશુદ્ધિ

કરણ શબ્દના જે અર્થ છે:-જેનાવડે કરીએ તે કરણ એટલે હૃદયારે કે સાધન, અને જે કરવું તે કરણ એટલે કે કામ કર-

વાની દળ. દરેક કામ ત્રણ રીતે થાય છે:-પોતે કરવાથી, બીજા પાસે કરાવવાથી અથવા બીજા કરનારને પ્રશંસા વિગેરેથી ઉત્તેજન આપીને અનુમોદન-અનુમતિ કે અનુજ્ઞા આપવાથી.

આ ત્રણ જાતના કરણ એટલે કામ કરવાની રીતો છે, માટે કોઈ પણ યોગ્ય કામ કરવું હોય અથવા અયોગ્ય કામ ન કરવું હોય ત્યારે ત્રણે કરણથી તે કામ કરવું કે ન કરવું એનું નામ કરણશુદ્ધિ છે.

કોટિશુદ્ધિ

કોટિ શબ્દ પણ જુદા જુદા અર્થમાં વપરાય છે, જેમકે કોટિ એટલે કોઠ અને કોટિ એટલે હથ કે છેડો.

આ જગ્યાએ કોટિ એટલે હથ સમજવી, તેથી મન, વચન અને કાયા એ ત્રણની હથ બાંધનાં ત્રિકોટિ થાય છે અને એ ત્રિકોટિથી કરું નહિ, કરાવું નહિ, અનુમોહું નહિ-એમ હથ બાંધતાં નવ કોટિ થાય છે.

કોઈ પણ પ્રતિજ્ઞા લેતાં કોટિથી તેની હથ બાંધવામાં આવે છે અને તે પ્રમાણે તેને પાળવાથી કોટિશુદ્ધિ સચવાય છે.

પાઠ ૧૦૬ મો

નવ કોટિ ને છ કોટિ

મનથી કરું નહિ, કરાવું નહિ, અનુમોહું નહિ; વચનથી કરું નહિ, કરાવું નહિ, અનુમોહું નહિ; અને કાયાથી કરું નહિ, કરાવું નહિ, અનુમોહું નહિ-આ રીતની હથ બાંધવી તે નવ કોટિ કહેવાય છે.

તેમાંથી અનુમોદવાની ત્રણ કોટિ છોડી દઇએ તો જાકીની છં કોટિ થાય છે.

• મુનિમહારાજની દરેક ક્રિયા નવકોટિથી હોય છે.

શ્રાવક દુનિયાદાર હોવાથી છ. કોટિથી પ્રતિજ્ઞા લે છે, છતાં અનુમોદનની ત્રણ કોટિમાંથી પણ જેટલી સચવાય એટલી તેણે સાચવવી જ જોઇએ.

નવકોટિને ટૂંકમાં જણાવવા માટે જે શબ્દ વપરાય છે તે તિવિહં તિવિહેષું છે. તેના અર્થ એ છે કે ત્રિવિધે ત્રિવિધે એટલે કે નવે કોટિથી.

છ. કોટિથી સામાયિક લેતાં નીચે મુજબ પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે.

દુવિહં તિવિહેષું, મહેષું-વાયાએ-કાએષું, ન કરેમિ ન કારવેમિ.

પાઠ ૧૦૭ મો

ભાવશુદ્ધિ

દરેક કામમાં આપણે ભાવ એટલે કે આપણા પરિણામ શુદ્ધ હોવા જોઇએ.

કદાચ ભૂલચૂક થાય તો પણ આપણે ભાવ શુદ્ધ હોવાથી તરત તેથી પાછા હટીએ છીએ. આ રીતે પાછા હઠવું તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, પાછા હઠવાનો સાથે તે પાપને નિંદીએ છીએ-અવગણીએ છીએ, તથા તેના પાપ પરિણામ રૂપ મલિન આત્માને દૂર કરી તેને ઠેકાણે પવિત્ર પરિણામરૂપ પવિત્ર આત્માને સ્થાપિત કરીએ છીએ.

આ તમામ ભાવશુદ્ધિ છે અને ક્રિયાશુદ્ધિ એથી જ થાય છે.

ભાવશુદ્ધિ જતાવવા માટે સામાયિકના પાઠમાં નીચે મુજબ શબ્દો આવે છે:—

તત્સ જાતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપપાણં વોસિરામિ.

એટલે કે પાપથી પાછો હટું છું (અને તેને) આત્મસાષ્ટે નિંદું છું, શુરુસાષ્ટે ગર્હું છું-અવગણું છું અને તેવા અપવિત્ર વિચારમય આત્માને વોસિરાવું છું-દૂર કરું છું.

આ રીતે વચનથી ભાવશુદ્ધિનો પાઠ બોલી, મનથી સર્વ જીવો પર સમતા રાખી, સૌનું હિત ચિંતવવાથી જ ખરેખરી રીતે ભાવશુદ્ધિ સચવાય છે, એ વાત સૌ કેઈએ યાદ રાખવી જોઈએ.

વિનયશુદ્ધિ

કરેમિ જાતે તથા તત્સ જાતે એ બે ઠેકાણે જાતે એવું પદ છે. જાતે એટલે કે બદંત-કે પૂજ્ય !

આ પદ શુરુને સંજોગન કરવા માટે બોલાય છે અને તેથી આપણે શુરુનો વિનય સાચવીએ છીએ. એ વિનયશુદ્ધિ કહેવાય છે.

વિનય સાચવ્યાથી જ ક્રિયા સફળ થાય છે. વિનયથી શુરુ પ્રસન્ન રહે છે અને શુરુની પ્રસન્નતા મેળવ્યાથી જ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે.

તેટલા માટે જાહુમાનપૂર્વક શુરુને આમંત્રણ કરતાં હે ભગવન્ ! અથવા હે બદંત ! એવા શબ્દ બોલવા જોઈએ; તેથી પ્રાકૃતમાં ભયવં એટલે ભગવન્ ! અથવા જાતે એટલે બદંત ! એ બે શબ્દો વપરાય છે.

પાઠ ૧૦૮ મો

સામાયિકમાં સાચવવાની શુદ્ધિઓ

કરેમિ ભંતે ! સામાઈયં—એથી સંકલ્પશુદ્ધિ તથા વિનય-
શુદ્ધિ જણાવી છે.

સાવજ્જં જોગં ; પરચખખામિ—એથી પ્રતિજ્ઞાશુદ્ધિ
જાતાવી છે.

જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ—એથી કાળશુદ્ધિ તથા
ઉપાસનાશુદ્ધિ દર્શાવી છે.

દુવિહં તિવિહેણુ—એથી કોટિશુદ્ધિ પરખાવી છે.

મણેણું વાયાએ કાએણુ—એથી યોગશુદ્ધિ સૂચવી છે.

ન કરેમિ, ન કારવેમિ—એથી કરણશુદ્ધિ ઓળખાવી છે.

તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણું વોસિરામિ—એથી ભાવશુદ્ધિ સંગ્રહી છે.

સામાયિકનો સૂત્રપાઠ. અર્થસંહિત.

કરેમિ ભંતે ! સામાઈયં, સાવજ્જં જોગં પરચખખામિ, જાવ
નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણુ, મણેણુ, વાયાએ,
કાએણુ, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ,
નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણું વોસિરામિ.

હે પૂજ્ય ! [હું] સામાયિક કરું છું. પાપ-વ્યાપારનો ત્યાગ
કરું છું. તે (મનમાં કરેલા) નિયમ પ્રમાણે અવધિ સુધી પાળીશ. જે
પ્રકારથી ત્રણ પ્રકારે (છ કોટિથી) તે એમ કે મનથી, વચનથી અને
કાયાથી [પાપકર્મને] નહિ કરું, નહિ કરાવું [અને] હે પૂજ્ય !
તે [પાપકર્મથી] પાછો હટું છું (અને તેને) નિંદું છું, ગરુ છું—
અવગણું છું, તથા અપવિત્ર આત્મભાવને વોસિરાવું છું—ટાણું છું.

કોઈ પણ કામ પૂરું કરતાં તેમાં એક સરખો ભાવ જળવવો જોઈએ. જો તે કામ કરતાં કંટાળો ઉપજે તો ભાવના તૂટી પડે છે, માટે કંટાળો નહિ જાતાં, ચડતે ભાવે દરેક કામ પૂરું કરવું જોઈએ.

સામાયિક પૂરું કરતાં જો ગાથા બોલાય છે. તે જો ગાથા ભાવના-રૂપે છે:

પહેલી ગાથામાં એવી મતલબ છે કે જ્યાંસુધી સામાયિકમાં રહેવાય ત્યાંસુધી અશુભ કર્મ ફર થતા રહે છે, એમ કહીને સામાયિકનો મહિમા વર્ણવ્યો છે.

બીજી ગાથામાં એમ કહેવામાં આવે છે કે સામાયિક કરે તેટલો વખત આવક સાધુ જેવો થઈ રહે છે માટે વારંવાર સામાયિક કરવું, એવો ભાવ પ્રદર્શિત કરેલ છે.

ભાવનાની જો ગાથા. અર્થ સહિત

સામાય-વયજ્ઞુતો, જાવ મળે હોઈ નિયમસંજ્ઞુતો; છિન્નર્થ અમુહં કર્મ, સામાર્થ જતિઆવારા ॥ ૧ ॥ સામાર્થઅર્થિ ઉ કલ્પે, સમણો ધર્મ સાવચો હવર્ધ જન્મહા; એએણુ કારણેણુ, બહુસો સામાર્થઅર્થ કુજ્જા ॥ ૨ ॥

સામાયિક [નામના] પ્રત[થી] યુક્ત-વિરતિવાળું મન જ્યાં લગી નિયમ સહિત હોય ત્યાંસુધી સામાયિક જેટલી વાર કરે તેટલી વાર આત્મા અશુભ કર્મને છેદે છે. સામાયિક કરતાં આવક સાધુની જેવો બને છે, માટે વારંવાર સામાયિક કરવું.

સામાયિક લેવાની વિધિ

(અઢીથી પાઠ-સંખ્યા રાખેલી નથી)

પ્રથમ ઊંચે આસને સ્થાપનાચાર્યને સ્થાપવા, પણ જો ગુરુ મહારાજ પોતે હાજર હોય તો શ્રાવકને સ્થાપનાચાર્ય સ્થાપવાની જરૂર નથી. ગુરુમહારાજ પોતે કે સ્થાપનાચાર્ય બેમાંથી એક પણ ન હોય ત્યારે પુસ્તક વગેરેની સ્થાપના કરવી.

શ્રાવક તથા શ્રાવિકાએ સામાયિક કરવાનાં ઉપકરણો જેવાં કે કટાસણું (શુદ્ધ ઉનનો આશરે પોણા વાર પ્રમાણનો ચોરસ કકડો) તથા જીવજંતુ વિગેરેને પુંજવા માટે ચોવીશ અંગુળનો; દાંડીવાળો ઉનના રેસાવાળો ચરવળો તથા મુદ્દપત્તિ એટલે જીવરક્ષા પાળવા અને જ્ઞાનની આશાતના ટાળવાના હેતુથી મુખ આડો રાખવાને પોતપોતાની સોળ આંગળ હાંજો પહોળો શુદ્ધ સફેદ કપડાનો કકડો— આઠ પડવાળો કરેલો. એ ત્રણ વાનાં સામાયિક કરતી વખતે જરૂર ઉપયોગમાં લેવાં.

મન, વચન અને શરીરની શુદ્ધિ સાચવવી. શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં. (પુરુષે ક્ષત્ર એક ધોતીયું અને ત્રીજોએ ત્રણ વસ્ત્ર પહેરવા જોઈએ.) બેસવાની જગ્યા પુંજીને પ્રથમ કટાસણું પાથરવું. પછી તે ઉપર બિલા રહી હાળા હાથમાં મુદ્દપત્તિ મુખ પાસે રાખી. જમણો હાથ સ્થાપનાજી સામે આવેલો રાખી એક નવકાર તથા પંચિંદ્રિય બોલવા. સ્થાપનાજી સામે જમણો હાથ આવેલો રાખવાનું કારણ એ છે કે ગુરુમહારાજ પોતે અથવા સ્થાપનાચાર્ય હાજર નથી, માટે પોતે કરેલી સ્થાપનામાં ગુરુમહારાજના ગુણોનું આદેશણ કરી તેને ગુરુ માનવાના છે. ઈશ્વરના યોગાસમણપૂર્વક ઈશ્વરિયાવહિયાનો પાઠ કહેવો. પછી તરસ ઉતારી

કહેવી. ત્યારબાદ અગ્રથ્ય 'જિસસિએણુ' કહી એક લોગસ્સનો કાઉન્સગ્ગ કરવો. જેને લોગસ્સ ન આવડે તેણે ચાર નવકારનો કાઉન્સગ્ગ કરવો. પછી પ્રગટ લોગસ્સનો પાઠ બોલવો. પછી ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! સામાયિક મુહપત્તિ પડિલેહુ ? ઇચ્છં. " એમ કહી મુહપત્તિ પડિલેહવી. (છવરક્ષાના હેતુએ મુખ આડા રાખેલા કપડાના કકડાને ઉગેળીને, તે આંખોથી બરાબર નેમીને હાથ ઉપર તથા શરીરના બીજા અવયવો ઉપર ફેરવવો. એમ કરતાં મનમાં ધર્મભાવનાના સૂચવનારા મુહપત્તિને લગતા ૨૫ તથા શરીરને લગતા ૨૫ મુહ પચાસ બોલ પુરું પે બોલવા અને યાળીશ બોલ ત્રીએ બોલવા. તે બોલની સમજ અન્યત્ર આપવામાં આવેલી છે તે નોંધ લેવી) પછી ખમાસમણુ દઈને " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! સામાયિક સંહિસાહુ ? ઇચ્છં. " એમ કહેવું. વળી ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! સામાયિક ઠાઉ ? ઇચ્છં. " એમ કહી, બે હાથ નેડી, એક નવકાર ગણી, " ઇચ્છાકારી ભગવન્ ! પસાય કરી સામાયિક-દંડક ઉચ્ચરાવોછ. " એમ કહેવું. પછી વડીલ કરેમિ ભંતે કહે, તેને પોતે અનુસરવું, પણ જો વડીલ ન હોય તો પોતે ઉચ્ચરી લેવું. પછી ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! બેસણે સંહિસાહુ ? ઇચ્છં. " એમ કહેવું. પછી બીજું ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! બેસણે ઠાઉ ? ઇચ્છં. " એમ કહેવું. પછી ત્રીજું ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! સજ્જાય સંહિસાહુ ? ઇચ્છં. " એમ કહેવું. પછી ચોથું ખમાસમણુ દઈ " ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહુ ભગવન્ ! સજ્જાય કરું ? ઇચ્છં. " એમ કહી મનમાં ત્રણ નવકાર ગણવા. પછી એ ઘડી સજ્જાય ધ્યાન કરવું.

સામાયિક પારવાનો વિધિ

પ્રથમ ખમાસમણુ દઈ ઇસ્થિાવહિયાનો પાઠ કહેવો. પછી તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ કહી અન્નદ્ય ઊસસિએણુ'નો પાઠ કહેવો. પછી એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. (લોગસ્સ ન આવડે તો ચાર નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.) પછી ખમાસમણુ દઈ “ ઇન્દ્રાકારેણુ સંદિસહ ભગવન્ ! સુહપત્તિ પડિલેહુ ? ઇન્દ્ર. ” એમ કહીને સુહપત્તિ પડિલેહવી. પછી ખમાસમણુ દઈ “ ઇન્દ્રાકારેણુ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક પારુ ? યથાશક્તિ. ” એમ કહેવું. પછી ણીણુ ખમાસમણુ દઈ “ ઇન્દ્રાકારેણુ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક પારુ. ” તહત્તિ. ” એમ કહીને જમણો હાથ ચરવળા ઉપર અથવા ઠટાસણા ઉપર સ્થાપી એક નવકાર ગણવો. પછી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ હાથ રાખીને ‘ સામાયિકવયણુત્તો ’ કહેવો. તેની બે ગાથા કહ્યા પછી ‘ સામાયિક વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિ કરતાં જે કાંઈ અવિધિ થઈ હોય તસ્સ મિન્દ્રામિ દુલ્લકં ’ કહેવું. પછી જમણો હાથ મુળ સામે સવળો રાખી એક નવકાર ગણીને ઉઠવું. (આમાં યથાશક્તિ ને તહત્તિ શુરુમહારાજ સામાયિક કરીને કરવાનું કહે તેના તેમજ સામાયિક કરવાનો આચાર મૂઢી દઈશ નહીં એમ કહે તેના ઉત્તરમાં કહેવાના છે.)

દેવદર્શન કરવાનો તથા ચૈત્યવંદન કરવાનો વિધિ

(૧) સર્વ શુભ કાર્યોમાં ઉત્તમ કાર્ય દેવને નમન કરવાનું છે, એટલે કે પ્રભાત સમયે ઊઠતાં જ વિવેકી મનુષ્યો પોતાના ઇષ્ટદેવને પ્રથમ નમસ્કાર કરે છે. પરમેશ્વરને પ્રણામ કર્યા વગરના જે દિવસ જાય તે નિન્દ્રાજા જાણવા, માટે દરેક સમણુ શ્રાવકે

તથા શ્રાવિકાએ પોતાના ઇષ્ટદેવના અવશ્ય દર્શન કરવા તથા યોગ્ય પૂજા ભક્તિ કરવી. તે દેવદર્શન તથા પૂજાભક્તિ કેવી રીતે કરવાં ? તે વિષે કંઈક ટૂંકમાં જણાવીએ છીએ.

(૨) જિનેશ્વર પ્રભુનાં દર્શન કે પૂજા કરવા ઇચ્છનાર ગૃહસ્થે પ્રથમ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ કરવી. એટલે ઘરેથી જ શરીરને સ્વચ્છ કરી, આરાં શુદ્ધ ઉત્તમવ્રત વસ્ત્ર પહેરી તથા આરાં ધર્મવચનવડે શુભ ભાવના ભાવતાં મનમાંથી સર્વ સંસારી જાંજાળને દૂર કરી ફક્ત એક પરમેશ્વરના શુભને સંભારતાં જિનમંદિરે જવું. (એ જ પ્રમાણે શુરવંદનાર્થે જતાં પણ વર્તવું)

(૩) દેરાસરનાં બહારનાં પગથિયાં આગળ આવતાં " નિસિહી " નો ઉચ્ચાર કરવો, એટલે પોતે સંસાર સંગ્રામી સર્વ કાર્યોનો ત્યાગ કરે છે એમ ચિંતવવું. પછી દેરાસરના મહાનમાં પેસતાં જે-જે આશાતના ભેવામાં આવે તે તે પોતે દૂર કરવી અથવા દૂર કરવાની ધીજાને ભક્ષામણ કરવી. પછી પરમેશ્વરની પ્રતિમાની સન્મુખ આવેલા રંગમંડપમાં પ્રવેશ કરતાં બીજી વાર નિસિહી દહેવી. એટલે કે હવે પોતાને દેરાસર સંગ્રામી કામકાજનો પણ નિષેધ છે એમ ચિંતવવું. છેવટે પ્રભુની પ્રતિમા આગળ એટલે ગભારા (ગર્ભગૃહ) અથવા પ્રતિમાગૃહ આગળ આવતાં અર્ધું અંગ નમાવી યથોચિત દ્રવ્યપૂજા કર્યા પછી ચૈત્યવંદન કરવા પહેલાં ત્રીજી વાર નિસિહી કહીને એવું ચિંતવવું કે હવે મારે પ્રભુના શુભ સ્મરણ વગર બીજી બધી વાતનો (દ્રવ્યપૂજાનો) ત્યાગ છે.

(૪) દેરાસર ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવી. તેમાં જ્ઞાન, દર્શન (સમકિત) અને ચારિત્ર્ય આરાધન ચિંતવવું.

(૫) પછી પ્રભુને ત્રણ ખમાસમણ દેવાં. તેમાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વની ઉત્તમતા વિચારવી.

૧- (૬) પછી પુરુષે પ્રભુને જમણે પડખે તથા સ્ત્રીઓએ ડાબે પડખે રંગમંડપમાં બેસીને પાટલા ઉપર અક્ષતપૂજા, ફળપૂજા તથા નૈવેદ્યપૂજા કરવી. તેમાં શુદ્ધ અળાંડ ચોળાવડે પ્રથમ સાથીઓ કરવે. તે સાથીઆની ચાર પાંખડીઓ કરતી વખતે “ મારો ચાર ગતિમાંથી છૂટકારો થાઓ ” એમ ભાવવું. તે સાથીઆ ઉપર ત્રણ છૂટી છૂટી ઢગલી કરતાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવાની અને તે ઉપર અર્ધચંદ્રાકારે સિદ્ધશિલાનો આકાર કરતાં મોક્ષ સ્થાનકની પ્રાપ્તિ થવાની ભાવના ભાવવી.

(૭) એ સાથીઆ ઉપર તથા સિદ્ધશિલાદિ ઉપર ઉત્તમ શ્રીફળ કે કેરી પ્રમુખ સરસ ફળ અને નૈવેદ્ય મૂકીને, પોતાને ધર્મક્રિયા કથાનાં ઉત્તમ ફળ મળવાની તથા અણાહારી પદ પ્રાપ્ત થવાની પ્રાર્થના કરવી. એ રીતે દ્રવ્યપૂજા કરીને પછી એકચિત્તે પ્રભુના શુભની સ્તુતિ મધુર સ્વરે શુદ્ધ ઉચ્ચારથી શાંતપણે કરવા-રૂપ ભાવપૂજા કરવી. ભાવપૂજા કરતાં શુરુ પ્રમુખ વડીલનો યથોચિત વિનય સાચવી, પ્રસ્તુત કાર્યમાં સ્થિર ઉપયોગ રાખી, પ્રભુના ગહુમાનપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરવું.

(૮) દેરાસરમાં કોઈએ પણ સંસારસંગથી વાતચિત તથા મળમૂત્રાદિ દશ મોટી આશાતના કરવી નહિ, કેમકે તેથી ગહુ દોષ લાગે છે. દર્શન કરી ગહાર નીકળતાં પ્રભુને પુંઠ ન દેવી. ગાળુ પરના દ્વારથી નીકળવું.

દશ આશાતના આ પ્રમાણે:—

૧ તબોળ ખાવું, ૨ પાણી પીવું, ૩ લોજન કરવું, ૪ જોડા પહેરી રાખવા, ૫ મૈથુન સેવવું, ૬ સૂવું, ૭ યુકવું, ૮-૯ લઘુ નીતિ વડીનીતિ કરવી, ૧૦ જુગદું રમવું.

આ દશ આશાતના તો અવશ્ય તજવી.

**ચોવીશ તીર્થ કરના નામ તથા માતા, પિતા, દેહ-માન,
લંછન અને આયુષ્યનો કોઠો**

ક્ર. નં.	તીર્થ કરના નામ	માતાનાં નામ	પિતાનાં નામ	શરીર માન ધનુષ્ય	લંછન	આયુષ્ય
૧	ઋષભદેવ	મારુદેવી	નાલિ	૫૦૦	વૃષભ	૮૪ વર્ષ
૨	અગ્નિનાથ	વિજયા	જિતશત્રુ	૪૫૦	હાથી	૭૨ લાખ
૩	સંભવનાથ	સેના	જિતારિ	૪૦૦	ઘોડો	૬૦ લાખ
૪	અભિનંદન	સિદ્ધાર્થ	સંવર	૩૫૦	વાંદરો	૫૦ "
૫	સુમતિનાથ	ગંગળા	મેધ	૩૦૦	કેંચ	૪૦ "
૬	પદ્મપ્રભ	સુત્રીમા	શ્રીધર	૨૫૦	પદ્મ	૩૦ "
૭	સુપાર્શ્વનાથ	પૃથ્વી	પ્રતિષ્ઠ	૨૦૦	સ્વસ્તિકા	૨૦ "
૮	ચંદ્રમલ	લક્ષ્મણા	મહાસેન	૧૫૦	ચંદ્ર	૧૦ "
૯	સુવિધિનાથ	રામા	સુગ્રીવ	૧૦૦	મગર	૨ "
૧૦	શીતળનાથ	નંદા	દ્રુતરથ	૯૦	શ્રીવંશ	૧ "
૧૧	ત્રેયાંસનાથ	વિષ્ણુ	વિષ્ણુ	૮૦	ગેડો	૮૪ વર્ષ
૧૨	વામુપૂજ્ય	જયા	વસુપૂજ્ય	૭૦	ગાડો	૭૨ લાખ
૧૩	વિભાગનાથ	સ્વામા	કૃતવર્મા	૬૦	સુઅર	૬૦ લાખ
૧૪	અનંતનાથ	સુમશા	સિંહસેન	૫૦	સિંચાણો	૩૦ "
૧૫	ધર્મનાથ	સુમતા	ભાતુ	૪૫	વજ્ર	૧૦ "
૧૬	શાંતિનાથ	અચિરા	વિશ્વસેન	૪૦	મૃગ	૧ "
૧૭	કુંડુનાથ	શ્રી	સૂર	૩૫	ખોડકો	૬૫ વર્ષ
૧૮	અરનાથ	દેવી	સુદર્શન	૩૦	નંદાવર્ત	૮૪ વર્ષ
૧૯	મહિનાથ	યજ્ઞાવતી	કુંભ	૨૫	કુંભ	૫૫ વર્ષ
૨૦	સુનિસુમતા	પ્રભા	સુમિત્ર	૨૦	કાચખો	૩૦ "
૨૧	નમિનાથ	વપ્રા	વિજય	૧૫	તીલકમળ	૧૦ "
૨૨	નેમિનાથ	શિવા	સસુદ્રવિજય	૧૦	શંખ	૧ "
૨૩	પાર્શ્વનાથ	વામા	અશ્વસેન	૯ હાથ	સર્પ	૧૦૦
૨૪	મહાવીરવામી	ત્રિશલા	સિદ્ધાર્થ	૭ હાથ	સિંહ	૭૨ વર્ષ

ચૈત્યવંદન સાર (મસ્તાવના રૂપે)

અરિહંત ભગવંતને અથવા તેમની પ્રતિમાજીને લક્ષિતપૂર્વક નમસ્કાર કરવો, પંચાંગ પ્રણામ કરવો તથા અનેક શ્લોક કાવ્યાદિકથી સ્તવના કરવી એ સર્વને ચૈત્યવંદન કહે છે. ‘જગન્નિતામણિના’ પાઠથી ‘કલ્લાણકંદ’ ની સ્તુતિ સુધીના સર્વ સૂત્રોનો ઉપયોગ ચૈત્યવંદનને વિષે અનુક્રમે કરાય છે. તેમાં પ્રથમ જગન્નિતામણિ અથવા ખીન્તુ કોઈ પણ ચૈત્યવંદન ‘જ’ કિંચિ’ સહિત બોલવામાં આવે છે. એમાં મુખ્યત્વે અરિહંત અથવા સિદ્ધ પરમાત્માનું શુભ-કીર્તન હોય છે અને ‘જ’ કિંચિ’માં જગતને વિષે જ્યાં જ્યાં જેટલી જેટલી જિનપ્રતિમા છે તે સર્વેને લક્ષિતપૂર્વક નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. પછી ‘શકસ્તવ’ અથવા ‘નમુશ્ચુણ’ ના સૂત્રપાઠનો ઉચ્ચાર કરીને અરિહંત પ્રભુને અનેક શુભોપમાપૂર્વક સ્તવ્યા છે અને તેની ક્ષેત્રી ગાથા જે પૂર્વાચાર્યકૃત છે તેમાં ત્રણે કાળના (દ્રવ્ય) જિનેશ્વર ભગવંતને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. પછી ત્રૈલોક્યવર્તી સકળ ચૈત્યો (જિનપ્રતિમાઓ) ને નમસ્કાર કરવા રૂપે ‘જાવંતિ ચેમ્મઆઈ’ નો પાઠ લણાય છે અને પછી સમસ્ત નિર્ગંધ એવા મહામુનિ-મહારાજોને વંદન કરવા નિમિત્તે ખમાસમણપૂર્વક ‘જાવંત કેવિ સાહુ’ નો પાઠ કહેવામાં આવે છે. ત્યારબાદ ચૈદ પૂર્વમાંથી ઉદ્ધાર કરેલા પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારરૂપ સંસ્કૃત મંત્રપાઠ (નમોઽર્હત) નો ઉચ્ચાર કરીને ‘ઉવસગ્ગહર’ અથવા કોઈ ખીન્તુ સ્તવન કહેવામાં આવે છે. ઉવસગ્ગહર કે જે નવસ્મરણમાંહે ખીન્તુ સ્મરણ છે તેમાં ત્રેવીશમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની અત્યંત ઉદ્દાસથી લક્ષિતપૂર્વક સ્તુતિ તથા આર્થના કરવામાં આવી છે. સ્તવન બોલ્યા પછી શ્રી વીતરાગ દેવની સમીપે ‘જય વીયરાય’ નો પાઠ કહેવાય છે. તેમાં “અનેક શુભ શુભોની મને પ્રાપ્તિ થાઓ

અને મારા દુર્ગુણોનો નાશ થાઓ તથા દેવગુણના ચરણકમળની સેવા મને લવોલવ ઐટલે આ સંસારમાં મારે રહેવું પડે ત્યાંસુધી હો. ” ઇત્યાદિક હાર્દિક પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. દરેક ગાથામાં સુખ્યત્વે કરીને પ્રભુની સ્તુતિ સાથે ગુણ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. અને છેવટે જિનશાસનનો જયસ્તુતિરૂપ સંસ્કૃત શ્લોક કહ્યો છે. એ પછી ચૈત્યસ્તવનો પાઠ અરિહંત ભગવાનની પ્રતિમાનું આરાધન કરવા નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવાની સૂચના રૂપે બોલાય છે અને પછી એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પાંચ જિનોની સ્તુતિ રૂપ ‘કલ્લાલુકંદ’ ની યોય અથવા કોઈ બીજી યોય ‘પણ તીર્થ’ કર દેવની કહેવામાં આવે છે. ઇત્યાદિક ચૈત્યવંદન વિધિનો વિસ્તાર સૂત્ર-અર્થની સમજૂતી સાથે આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે. ગૃહસ્થ ભાઈ-બહેનો પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા કર્યા બાદ તેમજ ત્યાગી સાધુ સાધ્વી પ્રમુખ પણ પ્રથમ ખમાસમણ હઈ ‘ઈરિયાવહી’ થી ‘લોગરસ’ પુર્યંત સૂત્રપાઠ કરી ઈરિયાવહી પડિક્કમી સ્થિરતા પ્રમાણે જઘન્ય, મધ્યમ કે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન જિનમંદિરમાં પ્રતિદિન કરે છે. જઘન્ય ચૈત્યવંદનનો વિધિ ઉપર દર્શાવેલ છે. મધ્યમ ચૈત્યવંદન આર યોયવડે પ્રતિક્રમણ પ્રસંગે કરાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન આઠ યોયવડે પૌષ્ઠ-વ્રતાદિક પ્રસંગે આવક-આવિકાઓ કરે છે. તેમ ત્યાગી સાધુ સાધ્વીઓએ પણ ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન બનતાં સુધી હમેશાં કરવું જોઈએ. ૧૦૮ કાળોવડે પ્રભુસ્તુતિ કરવાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન લેખાય છે. જેમને તે ન આવડે તેઓ ૧૦૮ નવકારમંત્રનો બપ સ્થિરચિત્તથી કરી શકે છે. અર્ચની સમજ સાથે ચૈત્યવંદન કરતાં બાવ ઉદ્ધાસ સારો આવે છે અને ચિત્તની એકાગ્રતા વધે છે જેથી બારે લાભ થવા પામે છે.

વળી જગતમાં તીર્થ કરે તથા સાધુ યુનિરાજ હોય તો ધણામાં ધણા કેટલા હોય તેની સંખ્યા પણ જાતાવી છે; તેમ જ હાલ દુનિયામાં કેટલા હયાત છે, તે પણ જણાવ્યું છે. આ સિવાય ત્રણ લોકમાં શાશ્વતા (સદાકાળ હોય તેવા) જિનમંદિરો તથા તેમાં રહેલી પ્રતિમાઓની સંખ્યા કહીને તેને નમસ્કાર કર્યો છે.

જગત્ત્રિતામણિના અર્થની સમજૂતી

હે ભગવન્ ! આપની ઇચ્છા હોય અને મને આજ્ઞા આપે તો હું પ્રતિભાવદનરૂપે આપની સ્તુતિ કરું. આપ કેવા છો ? મનના સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરનાર એવા અમૂલ્ય ત્રિતામણિ રત્ન સમાન છો, વળી જગતના નાથ છો, તથા ધર્મનો ઉપદેશ દેવાથી જગતના ચુરુ છો, જગતના જીવેતું રક્ષણ કરે છો, વળી ધર્મી જીવેના સહાયકારક મોટા ભાઈ સમાન છો, તેમજ સંસારી જીવેને મોક્ષનગરીએ પહોંચાડવાને મોટા સાર્થવાહ એટલે આગેવાન વેપારી સમાન છો તથા જગતના સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છો, વળી અષ્ટાષ્ટ પર્વત ઉપર ભરત મહારાજાએ જેમનાં મણિરત્નમય ગિળનું સ્થાપન કર્યું છે, તથા જેમણે આઠે કર્મનો નાશ કર્યો છે અને જેમનું શાસન એટલે આજ્ઞાવચન કોઈથી પણ હણાય નહિ એવું છે તેવા એવીશે જિનેશ્વર ભગવંતોનો જય થાઓ. (૧)

વળી જ્યાં લોકો ખેતીવાડી કરીને કે નામાઠામાના ધંધા-રોજગાર કરીને અથવા હથિયાર વગેરેનો ઉપયોગ કરીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે એવા આ મનુષ્ય લોકનાં પંદરે કર્મભૂમિ ક્ષેત્રોમાં પહેલા સંઘયજીવાળા એટલે કુદરતી રીતે જ સૌથી મજબૂત શરીરવાળા ઘણામાં ઘણા એક સો ને સિત્તેર (૧૭૦) તીર્થો કરે એક જ વખતે વિચરતા પમાય છે. જ્યારે ઉત્કૃષ્ટપણે ૧૭૦

જગચિન્તામણિ-ચૈત્યવંદન (મૂળપાઠ)

ઈચ્છાકારેણ સદિસહ ભગવન્ ! ચૈત્યવંદન કરું ?
 ઇચ્છું, જગચિન્તામણિ, જગનાહ, જગગુરુ, જગરખખણ,
 જગખંધવ, જગસથવાહ, જગભાવ-વિચખખણ,
 અઘાવય-સંઠવિચ-રૂવ, કમ્ભકુ-વિણાસણ, ચક્રવીસંપિ
 જિણુવર જયંતુ, અપ્પહિહયસાસણ ॥ ૧ ॥ કમ્ભભૂ-
 મિહિં કમ્ભભૂમિહિં, પદમ-સંધયણિ, ઉક્કોમ્મય
 સત્તરિમ્મય જિણુવરાણ વિહરંત લખ્ખઈ; નવકોહિહિં
 કેવલિણ, કોહિસહસ્સ નવ સાહુ ગમ્મઈ; સંપઈ
 જિણુવર વીસ મુણિ, બિહું કોહિહિં વરનાણ, સમણહ
 કોહિ સહસ્સ દુઅ, ધુણિજ્જઈ નિચ્ચ વિહાણિ ॥૨॥
 જયઈ સામિય, જયઈ સામિય, રિમ્મહ સત્તુજિ,
 ઉન્નિજંતિપહુ નેમિજિણ, જયઈ વીર સમ્મઈરિમંહણ,
 ભરૂઆચ્છહિં મુણિસુવ્વય, મુહરિપાસ દુહ-દુરિય-ખંહણ,
 અવરવિદેહિં તિથ્થયસ, ચિહું દિસિ વિદિસ જિંકેવિ,
 તીઆણાગયસંપઈઅ, વંહું જિણુ સવ્વેવિ ॥૩॥ સત્તાણુ-
 વઈ સહસ્સા, લખ્ખા છપ્પન્ન અકુ કોહિએ; ખત્તિસય
 ખાસિયાઈ, તિયલોએ ચેઈએ વંદે ॥ ૪ ॥ પનરસ કોહિ
 મયાઈ, કોહી ખાયાલ લખ્ખ અકવન્ના; છત્તીસ સહસ
 અસિઈ (અસિયાઈ), સાસયખિખાઈ પાણુમામિ ॥ ૫ ॥

સાર—જગચિન્તામણિ-ચૈત્યવંદનના પાઠમાં અરિહંત ભગ-
 વાનનો મહિમા તથા શુણ સારી રીતે બાવથી વખાણ્યા છે, તેમજ
 સાક્ષાત્ ભગવાન ખિરાજતા હોય ત્યારે જેવી રીતે તેમની
 મૂર્તિમાન દેહને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે તેવી રીતે આ પાઠથી
 હાલ જીવનવર્ષમાં પ્રસિદ્ધ તીર્થોને જહુમાનથી નમસ્કાર કર્યો છે.

સ્વર્ગમાં, પાતાળમાં તથા મનુષ્ય લોકને વિષે જે કોઇ જિનેશ્વર ભગવાનના નામવાળું તીર્થ હોય તેને તથા જે ગણે લોકને વિષે જે જે શ્રી જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ હોય તે સર્વ પ્રતિમાઓને હું નમસ્કાર કરું છું.

નમુદ્યુણું અથવા શકેસ્તવ. (મૂળ પાઠ)

નમુદ્યુણું અરિહંતાણું, ભગવંતાણું ॥ ૧ ॥ આઈ-
ગરાણું, તિથ્યયરાણું, ત્રયસંબુદ્ધાણું ॥ ૨ ॥ પુરિ-
મુત્તમાણું, પુરિસસીહાણું, પુરિસવરંપુંકડીયાણું, પુરિ-
મવરગંધહૃદ્ધીણું ॥ ૩ ॥ લોગુત્તમાણું, લોગનાહાણું,
લોગહિયાણું, લોગપદવાણું, લોગપદ્મજ્ઞેયગરાણું ॥ ૪ ॥
અભયદયાણું, અખખુદયાણું, મગ્ગદયાણું, સરણુદયાણું,
બોહિદયાણું ॥ ૫ ॥ ધમ્મદયાણું, ધમ્મદેસયાણું,
ધમ્મનાયગાણું, ધમ્મસારહીણું, ધમ્મવરચાહિરંતચક્ર-
વટ્ટીણું ॥ ૬ ॥ અખપહિદયવરનાણુદંસણુધરાણું, વિચટ્ટ-
છટ્ટમાણું ॥ ૭ ॥ જિણાણું ભવયાણું, તિજાણું તાર-
યાણું, બુદ્ધાણું બોહયાણું, મુત્તાણું મોચગાણું ॥ ૮ ॥
સંવન્નૂણું, સંવદરિસીણું, સિવ-મયલ-મરુચ્ચ-મણું ત-
મખખય-મવાબાહ-મપુણરાવિત્તિ-સિદ્ધિગઈ નામધેયં
ઠાણું સંપત્તાણું, નમો જિણાણું, જિયભયાણું ॥ ૯ ॥
જે અ અઈચ્ચા સિદ્ધા, જેચ્ચ ભવિસંતિણાગચ્ચે કાલે;
સંપઈચ્ચ વટ્ટમાણા, સંવે તિવિહેણુ વંદામિ ॥ ૧૦ ॥

એક સો ને સિત્તેર તીર્થંકરો વિચરતા હોય છે. ત્યારે તેમની સાથે સર્વ કેવળી એટલે સંપૂર્ણ જ્ઞાનીઓની સંખ્યા નવ કોડની હોય છે અને એણું સાધુયણું પાળનારા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા નવ હજાર કોડ (નેવું અળજ)ની હોય છે. વર્તમાન કાળે વીશ જનનેશ્વરો પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરે છે, તેમની સાથે બે કોડ સંપૂર્ણ જ્ઞાનીની સંખ્યા છે અને શુદ્ધ સાધુની સંખ્યા બે હજાર કોડ (વીશ અળજ)ની છે. એ સર્વની દરરોજ પ્રભાતે સ્તુતિ કરીએ. (૨)

હે સ્વામી ! તમારો જય થાઓ ! શ્રી શત્રુજયગિરિની ઉપર ગિરાજતા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન તથા શ્રી ગિરનાર ઉપર ગિરાજતા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન જય પામો. વળી સત્યપુરી-સાચોર નગરના આબૂપણુરૂપ હે શ્રી મહાવીરસ્વામી ! તમારો જય થાઓ. તથા બરુચમાં ગિરાજતા શ્રી મુનિસુમતસ્વામીને અને દુઃખરૂપ પાપને નાશ કરનારા એવા સુહરી (ટીટોઇ) ગામમાં ગિરાજતા શ્રી સુહરી પાર્શ્વનાથને, તેમજ બીજા પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના વિહરમાન તીર્થંકરોને તથા ચાર દિશા અને ચાર વિદિશામાં ભૂતકાળ સંબંધી કે વર્તમાનકાળ સંબંધી કે ભવિષ્યકાળ સંબંધી જે કંઈ તીર્થંકર ભગવાન હોય તે સર્વેને હું નમસ્કાર કરું છું. (૩)

સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં સર્વે મળીને આઠ કોડ, છપ્પત લાખ, સત્તાણું હજાર, બત્રીસો અને બ્યાસી (૮૫૭૦૦૨૮૨) જનમંદિરોને મારો નમસ્કાર થાઓ. (૪)

તથા ઉપર કહેલાં જિનમંદિરોમાં ગિરાજતી પંદર અળજ, એંતાલીશ કોડ, અઠ્ઠાવન લાખ, છત્રીશ હજાર અને એંશી (૧૫૪૨-૫૮૩૬૦૮૦) શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓને મારો નમસ્કાર હો. (૫)

‘ જ’ કિંચિ ’ મૂળ. (સમજૂતી સાથે)

જં કિંચિ નામતિથ્યં, સગ્ગે પાયાલિ માણુસે ;
લોએં; જાઇ જિણુખિંબાઇ, તાઇ સંબાઇ વંદામિ ॥ ૧ ॥

નંતનો ઉપદ્રવ નથી, કોઈ પણ પ્રકારની અપજાતા નથી, તથા જ્યાં સંપૂર્ણ નિરોગીપણું છે એવી અંત રહિત, નાશ રહિત તથા સર્વ બાધા-પીડાએ રહિત સ્થિતિ છે. તથા જ્યાંથી ફરી પાછું સંસારમાં અવતરવું પડતું નથી અને જેનું નામ મોક્ષગતિ છે, તે રૂપ ઉત્તમ સ્થાનક જેમણે પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા સર્વ ભયને છૂટનાર જિનેશ્વર ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ. [૬] વળી જે જે તીર્થંકર ભગવાન અતીતકાળમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત છે તેમને, ભવિષ્યકાળમાં તીર્થંકરની પદવી હોગવી મોક્ષ પ્રાપ્ત તેમને તથા હાલ વર્તમાન કાળમાં જે જે તીર્થંકરો વિદ્યમાન છે તે સર્વે (દ્રવ્યજિનો) ને હું શુદ્ધ મન, વચન, કાયાએ કરી નમસ્કાર કરું છું. [૧૦]

“ જાવંતિ એધઆઈ. ”

(અર્થ—સમજૂતી સાથે)

જાવંતિ એધઆઈ, ઉડ્ડે અ આહે અ તિરિઅહોએ અ; સવ્વાઈ તાઈ વંદે, ઈહ સંતો તથ્થ સંતાઈ ॥ ૧ ॥

સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળલોકને વિષે રહેલી જેટલી જિન-પ્રતિમા છે તે સર્વેને હું અહીંયા રહીને નમસ્કાર કરું છું.

“ જાવંત કે વિ સાહુ. ”

(અર્થ—સમજૂતી સાથે)

જાવંત કે વિ સાહુ, ભરહેરવય મહાવિદેહે ય; સવ્વેસિ તેસિ પણ્ણો, તિવિદેણુ તિદંડાવરયાણુ ॥ ૧ ॥

ત્રિવિધે કરીને મન, વચન તથા કાયાના અશુભ દંડથી—વિરૂદ્ધ આચરણથી વિરમેલા—રહિત થયેલા એવા અઢી દ્વીપને વિષે આવેલા

નમુસ્થુણના અર્થની સમજૂતી

અરિહંત ભગવંતને નમસ્કાર થાઓ. [૧] એ ભગવાન કેવા છે ? તે વળાણે છે—ધર્મની શરૂઆત કરનાર તથા ચાર પ્રકારના સંઘરૂપ તીર્થને સ્થાપનાર છે. વળી કોઈ પણ ગુરુની સહાયતા વગર જે પોતાની મેળે જ જ્ઞાની થયા છે, [૨] તથા સર્વ પુરુષોમાં ઉત્તમ છે, તથા ધર્મને વિષે પુરુષાર્થમાં સિંહ સમાન શૂરા છે. વળી ગુણે કરીને પુરુષોને વિષે ઉજ્જવળ પુંડરીક કમળ સમાન ઉત્તમ છે અને કર્મવૈરીરૂપ સામાન્ય હસ્તીને નસાડવામાં પુરુષોને વિષે પ્રધાન ગંધહસ્તી સમાન છે. [૩] વળી ત્રણે લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે, તથા જગતના નાય છે અને જગતના હિત કરનાર છે, તથા જગતના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂર કરવામાં દીપક સમાન છે, તથા પોતાના સંપૂર્ણ જ્ઞાને કરીને જગતમાં સૂર્ય સમાન પ્રકાશક છે. [૪] વળી ભગવાન સંસારી જીવોના સર્વ ભય ટાળી અભયદાનના આપનાર છે. જ્ઞાન—અક્ષુ આપનાર છે, અર્થાત્ સર્વ વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવનાર છે, તથા મોક્ષ—માર્ગ બતાવનાર છે, તેમજ નિરાધાર પ્રાણીઓના આધાર છે, વળી સમકિતની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે. [૫] વળી ધર્મના દાતા છે, ધર્મને ઉપદેશ કરનાર છે, ધર્મના નાયક છે, ધર્મરૂપી રથનું રક્ષણ કરવામાં સારથીસમાન છે, તથા આ સંસારની ચાર ગતિનો અંત આણવામાં મોટા ધર્મ—અકવર્તી છે. [૬] વળી કોઈથી હણાય નહિં એવા સર્વોત્તમ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધારક છે અને જેમની દોષવાળી છદ્મવાસ્થ્યા દૂર થઈ છે. [૭] વળી પ્રભુએ પોતે કર્મશત્રુઓને જીત્યા છે અને જીતીને તે ઉપર જીત અપાવે છે, પોતે સંસારસમુદ્રને તર્યા છે અને જીતીને તેથી તારે છે, તથા પોતે જ્ઞાની થયા છે અને જીતીને જ્ઞાની કરે છે, તેમજ પોતે કર્મશ્મિ રહિત થયેલા છે અને જીતીને કર્મરહિત કરે છે. [૮] વળી જેઓ સર્વ વસ્તુને સંપૂર્ણપણે જાણે દેખે છે. તથા જ્યાં કોઈ પણ

“ ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર ” ની સમજૂતી.

સર્વ જાતની પીડાને દાળનાર એવો પાર્શ્વ નામનો યક્ષ (દેવતા) જેનો સેવક છે તથા સર્વ કર્મસમૂહથી મુક્ત અને આ સંસારના મોહમમતારૂપી સર્પના ઝેરનો તદ્દન નાશ કરનાર તેમજ સર્વ દુઃખથી રહિત-એકાંત મંગળ ને કલ્યાણના સ્થાનરૂપ હે પાર્શ્વનાથ સ્વામી ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું. (૧)

વળી હે પ્રભુ ! તમારા નામના વિસહરકુર્દિલગ મંત્રને જે કોઈ મનુષ્ય કંઠને (હૃદયને) વિષે સદાકાળ ધારણ કરી રાખે તેની સર્વે પ્રકારની શ્રદ્ધાની પીડા તથા રોગની પીડા અને મરકીનેા ભય તેમજ દુષ્ટ અને આકરા એકાંતરીયા વિગેરે તાવની પીડા પણ શાંત થઈ જાય છે. (૨)

વળી હે ભગવંત ! તમારા નામમંત્રનું સ્મરણ કરવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ તમને નમસ્કાર જ માત્ર શુદ્ધ મનથી કરવામાં આવે તો તે પણ મહા ફળદાયક છે; કેમકે તમને પ્રણામ કરનારો જીવ કદાચ મનુષ્યગતિમાં કે કર્મના યોગે તિર્યચગતિમાં અવતર્યો હોય તો ત્યાં પણ તે દુઃખ કે દૌર્ભાગ્યપણાને પામતો નથી. (૩)

સર્વ મનવાંચિત પૂર્ણ કરનાર ચિંતામણિરત્ન અને કદપવૃક્ષ કરતાં પણ અધિક (લાભદાયક) એવી તમારા વચનની શુદ્ધ શ્રદ્ધા (સમ્યક્ત્વ) પ્રાપ્ત થવાથી, જીવ વગરહરકતો અજરામરસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. એટલે જ્યાં જન્મમરણનું કાંઈ પણ દુઃખ નથી એવું મોક્ષસ્થાનક મેળવે છે. (૪)

એવી રીતે હે મોટા યશના ધણી ! મેં મારા હૃદયનાં પૂર્ણ ભક્તિના ઉભરા સહિત તમારી સ્તુતિ કરી છે તે ધારણ્ય માટે હે પરમેશ્વર ! સામાન્ય કેવળીને વિષે ચંદ્રમા સમાન હે પાર્શ્વનાથ સ્વામી ! હું જ્યાંસુધી મોક્ષે ન જાઉં ત્યાંસુધી મને આ સંસારમાં જન્મોજન્મ બોધિણીજની (ધર્મની) પ્રાપ્તિ કરાવજો. (૫)

પાંચ ભરત તથા પાંચ ઐરવત અને પાંચ મહાવિદેહકેત્રમાં જે
કેઈ સાધુ-મુનિ મહારાજ હોય, તે સર્વેને મારો નમસ્કાર થાઓ.

નમોઽર્હત (પંચ પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર.)

અર્થ સાથે .

નમોઽર્હતસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વશાધુભ્યઃ ॥ ૧ ॥

શ્રી અરિહંત તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવાન તથા આચાર્ય તથા
ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુમુનિરાજને હું નમસ્કાર કરું છું.

(આ પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર સ્ત્રીઓએ બાળવાનો નથી.)

“ ઉવસગ્ગહરં-સ્તોત્ર. ”

(શ્રી બદનાદુસ્વામીકૃત)

ઉવસગ્ગહરં પાસં, પાસં વંદામિ કમ્મપણુમુક્કં;
વિસહરવિસનિન્નાસં, મંગલકક્ષાણુઆવાસં ॥ ૧ ॥

વિસહરકુલિંગમંતં, કંઠે ધારેયં જો સયા મણુઓ;
તંસસ ગહરોગમારી-દુકક જરા જતિ ઉવસામં ॥ ૨ ॥

ચિદ્દુહ દૂરે મંતો, તુજઝ પણુમો વિ બહુકલો હોય;
નરતિરિઓમું વિ જીવા, પાવંતિ ન દુખખદોગચ્ચં ॥ ૩ ॥

તુહ સમ્મત્તે લહે, ચિતામણિકુપ્પપાયવજ્જસદિઓ;
પાવંતિ અવિગ્ગેણું, જીવા અયરામરં ઠાણું ॥ ૪ ॥

ઈંચ સંધુઓ મહાયસ !, ભત્તિબરનિબ્બરેણુદિયઓણુ;
તા દેવ દિગ્ગજ ઓહિ, ભવે ભવે પાસવિણુચંદ ! ॥ ૫ ॥

હે વીતરાગ ! જો કે તમારા કહેલા સિદ્ધાંતને વિષે તો ધર્મ-
કરણીના બદલામાં અગુક સુખની વાંચના કરવારૂપ નિયાણું
બાંધવાની ના કહી છે, તો પણ આટલાં વાનાં તો મને હોજો.
તેમાં પ્રથમ તો લવેલવમાં તમારા ચરણકમળની સેવા, બીજું મારાં
શારીરિક તથા માનસિક દુઃખનો નાશ તેમજ મારાં સર્વ કર્મનો
નાશ, તથા ત્રીજું સમાધ-મરણ તથા ચોથું શુદ્ધ ધર્મમાર્ગની
(બોધિની) પ્રાપ્તિ-એ ચાર વાનાં હે નાથ ! તમને નમસ્કાર કરવા-
થી મને મળજો. (૩-૪)

સર્વ માંગલિકને વિષે મહા ઉત્તમ ગંગાજરૂપ અને સર્વ
સુખને વિષે મહાસુખના હેતુરૂપ, તથા સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ-
એવું જ્ઞેનશાસન જ્યવંતુ વર્તે છે અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વરનાં આજ્ઞા-
વચન સર્વોત્કૃષ્ટ જ્યવંતા વર્તે છે. (૫)

• “ અરિહંતયેધ્યાણું ”

(કાઉસ્સગ્ગના હેતુઓ.)

અરિહંતયેધ્યાણું, કરૈમિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ ૧ ॥
વંદણુવત્તિયાએ, પૂઆણુવત્તિયાએ, સકારવત્તિયાએ,
સમ્માણુવત્તિયાએ, બોહિલાલવત્તિયાએ, નિરૂવસ્સગ્ગ-
વત્તિયાએ ॥ ૨ ॥ સહાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ,
આણુપ્પેહાએ, વહૂમાણીએ ઠમિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ ૩ ॥

“ અરિહંતયેધ્યાણું ” ની અર્થ-સમન્વૃત્તી

અરિહંત પ્રભુની પ્રતિમાને વંદન કરવાના હેતુથી હું કાઉસ્સગ્ગ
કરું છું. (૧) અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરવાથી
જે પાપનો નાશ થાય તથા જે પુન્યની પ્રાપ્તિ થાય તે મને આ
કાઉસ્સગ્ગથી થાય તે માટે હું કાઉસ્સગ્ગ કરું છું. તથા જિન-

“ જય વીયરાય ”

(શ્રી વીતરાય દેવને પ્રાર્થના)

જય વીયરાય ! જગગુરુ, હોઉ મમં તુહ પલા-
વચો ભયવં; ભવનિન્વેચો મગ્ગા-ભુસારિયા ધકુકુ-
સિદ્ધિ ॥ ૧ ॥ લોગવિરુદ્ધચ્યાચો, ગુરુજણપૂઆ પરથ-
કરણં ચ; સુહગુરુજોગો તન્વયણ-સેવણ આલવમ-
ખંડા ॥ ૨ ॥ વારિજજઘ જઘવિ નિયાણ-ખંધણં
વીયરાય તુહ સમચો; તહવિ મમ હુલજ સેવા, ભવે
ભવે તુમહ ચલણાણં ॥ ૩ ॥ દુખખખચો કમખખચો,
સમાહિમરણં ચ ખોહિલાલો અ; સંપલજઉ મહ એઅં,
તુહ નાહ ! પણામકરણેણં ॥ ૪ ॥ સર્વમંગલભાંગલ્યં,
સર્વકલ્યાણકારણં, પ્રધાનં સર્વધર્માણાં, જૈનં જયતિ
શાસનમ્ ॥ ૫ ॥

“ જય વીયરાય ” ની અર્થ-સમજૂતી

હે વીતરાય ! હે જગતગુરુ ! તમારો જય થાઓ. હે ભગ-
વન્ ! તમારા પ્રતાપથી મને આ સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય થાઓ
અને તમારા કહેલા માર્ગ પ્રમાણે ચાલવાનું થાઓ તથા મારાં
વાંચ્છિત સફળ થાઓ. (૧)

વળી લોકના આચારથી બિલટી રીતે ન ચાલું એવી બુદ્ધિ આપો,
તેમજ માતા, પિતા, ધર્માચાર્ય વિગેરે ગુરુજનની સેવા-ભક્તિની
તથા પદોપકાર કરવાની મતિ આપો તથા બધા આચારવંત ગ્રુહ
ઉપદેશક સદ્ગુરુનો સમાગમ થાઓ તથા તેનાં વચનની સેવા આ
સંસારમાં હું જ્યાંસુધી રહું ત્યાંસુધી મને અખંડપણે હો. (૨)

હે વીતરાગ ! જો કે તમારા કહેલા સિદ્ધાંતને વિષે તો ધર્મ-
 કરણીના બદલામાં અમુક સુખની વાંચના કરવારૂપ નિયાણું
 બાંધવાની ના કહી છે, તો પણ આટલાં વાનાં તો મને હોજો.
 તેમાં પ્રથમ તો લવેલવમાં તમારા ચરણકમળની સેવા, બીજું મારાં
 શારીરિક તથા માનસિક દુઃખનો નાશ તેમજ મારાં સર્વ કર્મનો
 નાશ, તથા ત્રીજું સમાધ-મરણ તથા ચોથું શુદ્ધ ધર્મમાર્ગની
 (બોધિની) પ્રાપ્તિ-એ ચાર વાનાં હે નાથ ! તમને નમસ્કાર કરવા-
 થકી મને મળજો. (૩-૪)

સર્વ માંગલિકને વિષે મહા ઉત્તમ મંગળરૂપ અને સર્વ
 સુખને વિષે મહાસુખના હેતુરૂપ, તથા સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ-
 એવું જૈનશાસન જ્યવંતુ વર્તે છે અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વરનાં આજ્ઞા-
 વચન સર્વોત્કૃષ્ટ જ્યવંતા વર્તે છે. (૫)

• “ અરિહંતચેધ્યાણું ”

(કાઉસ્સગ્ગના હેતુઓ.)

અરિહંતચેધ્યાણું, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ ૧ ॥
 વંદણુવત્તિયાએ, પૂઆણુવત્તિયાએ, સકારવત્તિયાએ,
 સમ્માણુવત્તિયાએ, બોહિલાલવત્તિયાએ, નિરૂવસ્સગ્ગ-
 વત્તિયાએ ॥ ૨ ॥ સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ,
 આણુપ્પેહાએ, વહ્મમાણીએ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ ૩ ॥

“ અરિહંતચેધ્યાણું ” ની અર્થ-સમજૂતી

અરિહંત પ્રભુની પ્રતિમાને વંદન કરવાના હેતુથી હું કાઉસ્સગ્ગ
 કરું છું. (૧) અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરવાથી
 જે પાપનો નાશ થાય તથા જે પુન્યની પ્રાપ્તિ થાય તે મને આ
 કાઉસ્સગ્ગથી થાય તે માટે હું કાઉસ્સગ્ગ કરું છું. તથા જિન-

પ્રતિમાની પુષ્પાદિકે પૂજા કરવાથી જે ફળ થાય તે થવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. તથા જિનપ્રતિમાને વસ્ત્ર આભરણાદિકે પૂજતાં જે ફળ થાય તે થવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. તથા શ્રી જિનપ્રતિમા આગળ ભક્તિપૂર્વક ગીત, ગાન, સ્તુતિ વિગેરે કરવાથી જે લાભ થાય તે થવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. તેમજ ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થે અને મોક્ષમુખ મેળવવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. (૨) વળી હું શ્રદ્ધાએ, નિર્મળ બુદ્ધિથી, શાંતપણે અને પ્રભુના શુભને ધારતો તથા તેના શુભને વારંવાર ચિંતવતો અને ધર્મભાવની વૃદ્ધિ કરતો હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. (૩)

“કલ્પાણુકંદ” ની સ્તુતિ.

(અર્થ સમજૂતી સાથે.)

કલ્પાણુકંદં પદમં જિણિંદં, સત્તિં તથા નેમિ-
જિણું બુણિંદં; પાસં પયાસં મુગુણિક્કંડાણું, ભત્તીધં વંદે
સિરિવહ્મમાણું ॥ ૧ ॥ અપાર—સંસાર—સમુદપારં,
પત્તા સિવં દિતુ મુધકસારં; સંવે જિણિંદા મુરવિં-
દવંદા, કલ્પાણુવક્ષીણુવિસાલકંદા ॥ ૨ ॥ નિંવાણુમગ્ગે
વરણાણુકંપં, પણાસિયાસેસકુવાઈદંપં; મયં જિણાણું
સરણું બુદ્ધાણું, નમામિ નિચ્ચં તિજગંપહાણું ॥ ૩ ॥
કુંદિદુગોખખીરતુસારવત્તા, સરોજહથ્થા કમલે નિસત્તા;
વાએસિરી પુથ્થયવગ્ગહથ્થા, મુદાય સા અમ્હ સયા
પસથ્થા ॥ ૪ ॥

મુખની વૃદ્ધિનાં મૂળરૂપ પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રી ઋષભદેવ
ભગવાનને અને સોળમા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનને તથા બાવીશમા

શ્રી નેમિનાથ જિનેશ્વરને વળી જગતમાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનથી પ્રકાશનાર
ત્રેવીશમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને તેમજ સમા, દયા, જ્ઞાનાદિક
અનેક ગુણના એક અનુપમ સ્થાનરૂપ ઓવીશમા શ્રી વર્ધમાન-
સ્વામીને ભક્તિપૂર્વક હું નમસ્કાર કરું છું. (૧)

અપાર અને અનંત સંસારરૂપી સમુદ્રનો અંત આણી
મોક્ષપદને પામેલા તથા દેવોના સમુદાયવડે વંદન કરાયેલા અને
સુખવૃદ્ધિની વેલના વિશાળ મૂળરૂપ એવા સર્વે શ્રેષ્ઠ જિનેશ્વર
ભગવંતો, મને તમામ પવિત્ર વસ્તુઓને વિષે સારરૂપ એવું
મોક્ષપદ આપો. (૨)

મોક્ષમાર્ગને વિષે શ્રેષ્ઠ રથ સમાન, તથા તમામ કુવાહીઓના
ગર્વનો સંપૂર્ણ નાશ કરનારા અને પંડિત પુરુષોને આધારરૂપ
તેમજ ત્રણે જગતને વિષે સર્વોત્તમ એવા શ્રી જિનેશ્વર સિદ્ધાંતને
હું નિરંતર નમસ્કાર કરું છું. (૩)

મચકુંદનું ફૂલ, ચંદ્રમા, ગાયનું દૂધ તથા પાણીના કણીયા
એ ચાર સમાન ઉજ્જવળ વર્ણવાળી, હાથમાં કમળ ધરનારી તથા
કમળના આસનવાળી, વળી જેના બીજા હાથમાં પુસ્તકો રહેલાં
છે એવી ઉત્તમ સરસ્વતી દેવી, અમને સદા સુખકારી થાઓ. (૪)

“ પુષ્પખરવરદીવકું. ”

(શ્રુત—સ્તવ સૂત્ર મૂળપાઠ.)

પુષ્પખરવદીવકું, ધાયઈસુંડે અ જળુદીવે અ;
ભરહેરવયવિદેહે, ધરમાઈગરે નમસામિ ॥ ૧ ॥
તમતિમિરપડલવિદ્ધ—સણુસ્સ સુરગાસુનરિદમહિયસ્સ;
સીમાધરસ્સ વંદે, પપ્પેાડઅ મોહજલસ્સ ॥ ૨ ॥

૧ભર્મજરામરણસોગપણાસણસ્સ, કહાણુપુખ્ખલવિસા-
લસુહાવહસ્સ; કો દેવદાણુવનરિંદગણુચિચચસ્સ, ધમ્મ-
સ્સ સારસુવલખા કરે પમાયં ॥ ૩ ॥ ૨સિધ્ધિ લો પયઓ
ણુમેા જિણુમઓ નંદી સયા સંજમે, દેવં નાગસુવ-
ત્રકિત્તરગણુ-સ્સલુચ્ચલાવચ્ચિઓ; લોગો જથ્થ પઠ-
કિઓ નગમિણુ તેલુકમચ્ચાસુરં, ધમ્મો વહ્દહિ
આસઓ વિજયઓ ધમ્મુત્તરં વહ્દહિ ॥ ૪ ॥ સુચસ્સ
ભગવઓ, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ વંદણુવત્તિયાઓ ॥

“ પુખ્ખરવરદીવહ્દે ”

[શ્રુતસ્તવ] ની અર્થ—સમજૂતી.

જંબુદ્વીપ, ધાતકીખંડ તથા અર્ધો પુષ્કરવર દ્વીપ, મળીને
અઢી દ્વીપનાં પાંચ ભરત તથા પાંચ ઐરવત અને પાંચ મહા-
વિદ્દહ દ્વેત્રોમાં ધર્મના મૂળ રોપનાર શ્રી સીમંધરસ્વામી વિગેરે
ભગવંતોને હું નમસ્કાર કરું છું. (૧)

અજ્ઞાનરૂપી ઘોર અધકારનો વિનાશ કરનાર તથા મોહ-
જાળને તોડી નાખનાર અને દેવતાઓના સમુદાયને તથા મનુષ્યના
રાજાઓને પણ પૂજનિક એવા સિદ્ધાંતને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨.

જન્મ, જરા, મરણ તથા શોકનો સંપૂર્ણ નાશ કરનાર, વળી
અતિશય ગંડોળી સુખસાતા આપનાર તથા દેવ, દાનવ અને
મનુષ્યના કુદ્રિને પણ પૂજવા યોગ્ય એવા ધર્મના-સારભૂત
સિદ્ધાંતનો મહિમા જાણ્યા પછી કયો મૂર્ખ માણસ તેના આરા-
ધનમાં પ્રમાદ કરે ? (૩)

હે જ્ઞાનવંત લોકો ! (સર્વનંય—પ્રમાણથી) : સિદ્ધ એવા જિનમતરૂપી સિદ્ધાંતને હું આદર સહિત નમસ્કાર કરું છું. (તે જિનમતના પ્રતાપથી) મને ચારિત્રભાવની વૃદ્ધિ થાઓ ! જે ચારિત્રધર્મનું વૈમાનિક તથા ભવનયતિ તેમજ જ્યોતિષી અને વ્યંતર દેવોના સમુદાયે સાચા ભાવથી પૂજન કર્યું છે, વળી જે જિનમતમાં (તેમના સિદ્ધાંતોમાં) આ જગતના સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળરૂપી ત્રણે લોકનું તથા ત્રણે કાળનું જ્ઞાન સમાયતું છે, તે શ્રુતધર્મ વૃદ્ધિ પામે. વળી જેનો અર્થ શાશ્વતો છે, તથા વિજયવંત છે તે સિદ્ધાંતધર્મ, ચારિત્રધર્મની ઉત્તમતા થાય તેવી વૃદ્ધિને પામે. (૪) હે ભગવંત ! આવા સિદ્ધાંતનું આરાધન કરવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું. (અથવા સિદ્ધાંતરૂપી ભગવાનને આરાધવા માટે હું કાઉંસગ્ગ કરું છું.)

“ સિદ્ધાણું ભુદ્ધાણું ” (સિદ્ધસ્તવ—સૂત્ર.)

સિદ્ધાણું ભુદ્ધાણું, પારગયાણું પરંપરગયાણું;
લોચગ્ગામુવગયાણું, નમો સયા સંવસિદ્ધાણું ॥ ૧ ॥
જો દેવાણુવિ દેવો, જ દેવા પંજલી નમંસંતિ; તં
દેવદેવમહિયાં, સિરસા વંદે મહાવીરં ॥ ૨ ॥ ઇંક્રોવિ
નમુકારો, જિણુવરવસહસ્સ વહ્મમાણુસ્સ; સંસારસાગ-
રાઓ, તારેઇ નરં વ નારિં વા ॥ ૩ ॥ ઉજ્જિજંતસેલસિ-
હરે, દિખ્ખા નાણું નિસીહિયા જસ્સ; તં ધરમચક્ક-
વટ્ઠિ, અરિકુનેમિં નમંસામિ ॥ ૪ ॥ ચત્તારિ અટ્ટં દસ
કોય—વંદિયા જિણુવરા ચઉવ્વીસં; પરમહિનિહિઅઠ્ઠા,
સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ ॥ ૫ ॥

“ સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું ” ની અર્થ—સમજૂતી.

જેણે પોતાના આત્માને સર્વ અર્થ પૂર્ણ કર્યો છે, વળી જે તત્ત્વજ્ઞાની છે, તથા જે સંસારનો પાર પામીને અનુક્રમે મોક્ષને પામ્યા છે, તે સર્વ સિદ્ધ ભગવંતોને સદાકાળ મારો નમસ્કાર હો. ૧.

જે દેવતા પણ દેવ છે, વળી જેને દેવતાઓ હાથ ભેડીને નમસ્કાર કરે છે, તથા જે ઇંદ્રોવડે પૂજાયેલા છે, તે શ્રી મહાવીર-સ્વામીને હું મસ્તકવડે નમસ્કાર કરું છું. ૨

સામાન્ય દેવળી ભગવાનમાં વૃષભ સમાન શ્રી વર્ધમાન-સ્વામીને, સિદ્ધાંતમાં કદા પ્રમાણે, ભાવપૂર્વક એક વાર પણ કરેલ નમસ્કાર નર, નારી (કે કૃત્રિમ નપુંસક) ને સંસારસાગરથી તારી પાર ઉતારે છે. ૩.

ગિરનાર પર્વતના શિખર ઉપર જેનાં ત્રણ કદ્યાણુકદીક્ષા, દેવળ અને મોક્ષરૂપ થયાં છે તે ઈર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરનાર, ધર્મચક્ર-વર્તી જાવીશમા શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. ૪.

અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ભરત ચક્રવર્તીએ કરાવેલા ચાર મુખવાળા જિનપ્રાસાદમાં, દક્ષિણ દિશાએ શ્રી સંભવનાથથી માંડીને શ્રી પદ્મપ્રભ સુધીના ચાર તીર્થંકરોનાં, તથા પશ્ચિમ દિશાએ શ્રી સુપાર્શ્વનાથથી માંડીને ચૌદમા શ્રી અનંતનાથ સુધીના આઠ તીર્થંકરોનાં; તથા ઉત્તર દિશાએ પંદરમા શ્રી ધર્મનાથથી માંડીને ચોવીશમા શ્રી મહાવીરસ્વામી સુધીના દશ તીર્થંકરોનાં, તથા પૂર્વ દિશાએ ગહેલા શ્રી ઋષભદેવ ને બીજા શ્રી અજિતનાથ એ બે તીર્થંકરોનાં, મળીને વર્તમાન કાળના ચોવીશે તીર્થંકરોના પ્રતિબિંબ ગિરાજે છે, જે ઇંદ્રાદિકવડે વંદાયા છે, તથા જે પોતાના સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી મોક્ષસુખરૂપ સંપૂર્ણ રૂપ પામ્યા છે, એવા તે સિદ્ધ ભગવંતોને મોક્ષનું મુખ આપો. ૫

“ વેયાવચ્ચગરાણું ” (શાસનદેવતાની સ્તુતિરૂપ) સૂત્ર.
 વેયાવચ્ચગરાણું સંતિગરાણું સમ્મદ્વિષ્ણિસમાહિગરાણું
 કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં ॥ ૧ ॥

“ વેયાવચ્ચગરાણું ” સૂત્રની સમજૂતી.

શ્રી જિનશાસનના સહાયકારી, સારસંભાળ તથા ચિન્તા
 કરનાર અને ક્ષુદ્ર ઉપદ્રવ તથા વિનો દાળનાર, સમસ્ત સંઘને
 સુખશાંતિ કરનાર, તેમજ શુદ્ધ ચદ્દાવંત, બોધવાન સમ્યક્દષ્ટિ
 હોવાને સમાધિ પમાડનાર શ્રી ગોમુખ તથા ચણેશ્વરી વિગેરે
 શાસનદેવતાહું આરાધન કરવા માટે હું કાઉસ્સગ્ગ કરું છું.

શ્રી મહાવાર સ્તુતિ. (હરિભદ્રસૂરિકૃત)

‘સ’સારદ્ધાવાનલદાહનીરં, સ’મોહધૂલીહરણે સમીરં;
 માયારસાદારણુસારસીરં, નમામિ વીરં ગિરિસારધીરં
 ॥ ૧ ॥ ‘ભા’વાવનામસુરદાનવમાનવેન—ચૂલાવિલોલ-
 કમલાવલિમાલિતાનિ; સંપૂરિતાભિનતલોકસમીહિ-
 તાનિ, કામં નમામિ જિનરાજપદાનિ તાનિ ॥ ૨ ॥
 ‘બો’ધાગાધં સુપદપદવી નીરપૂરાભિરામં, જીવાહિસા-
 વિરલલહરી સંગમાગાહદેહમ્; ચૂલાવેલં ગુરુગમભણિસં-
 કુલં દૂરપારં, સારં વીરાગમજલનિધિ સાદરં સાધુ સેવે
 ॥ ૩ ॥ ‘આ’મૂલાલોલધુલીગહુલપરિમલાલીલલોલાલિ-
 માલા, ઝંકારારાવસારા મલદલકમલાગારભૂમિનિવાસે !;
 ‘છા’યાસંભારસારે ! વર કમલકરે ! તારહારાભિરામે !,
 વાણીસંદોહદેહે ! લવ વિરહવરં દેહિ મે દેવિ ! સારમાજા

સંસારદાવા (મહાવીર સ્તુતિ) ની અર્થ સમજૂતી.

સંસારરૂપી દાવાગ્નિના તાપને ઝોલવવામાં પાણી સમાન, તથા અજ્ઞાનરૂપી ધૂળને ઉડાડી નાખવામાં પવન સમાન, વળી કપટ-રૂપી પૃથ્વીને ઉખેડી નાખવામાં તોક્ષણ હળ સમાન અને ધૈર્યતામાં મેરુપર્વત સમાન શ્રી મહાવીરસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું. ૧.

અત્યંત ભાવપૂર્વક નમન કરી રહેલા સર્વ દેવતા તથા મનુષ્યના નાયકોના મસ્તકને વિષે બિરાજિત ઝુગટ ઉપર રહેલી દેહીપ્યમાન કમળની શ્રેણીઓથી જેનું પૂજન થઈ રહેલું છે એવા તથા પોતાના ભક્તજનોના સર્વ મનોવાંચ્છિત પૂર્ણ કરનાર શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના તે પ્રસિદ્ધ ચરણોને હું ચથેચ્છપણે નમસ્કાર કરું છું. ૨.

ગંભીર યોધવાળા, ઝુંદર પદોની પંક્તિરૂપી પાણીના પ્રવાહે કરીને શોભાયમાન, તથા જીવદયારૂપી નિરંતર વહેતા તરંગોના પરસ્પર મળવાથી અગાધ છે પ્રમાણ જેનું, વળી શાસ્ત્રની ચૂસિશ્કારૂપી વેલો જેમાં વહી રહી છે અને મોટા તેમજ સરખા પાઠરૂપી રત્નોથી જે ભરપૂર છે તથા જેનો પાર પામવો બહુ કઠણ છે તેવા શ્રી વીરપરમાત્માએ પ્રકાશેલા ઉત્તમ સિદ્ધાંતરૂપી સમુદ્રને શુદ્ધ ભાવથી આદરપૂર્વક હું સેવું છું. ૩.

ઠેઠ મૂળ પર્થત ડાલતું તથા મકરંદના અત્યંત સુગંધી રજ-કણોની સુવાસમાં મગ્ન થઈ રહેલા હારણધ અપળ ભમરાઓના મનોહર ગુંગારવથી શોભતું અને નિર્મળ પત્રવાળું એવું જે કમળ તેની ઉપર રહેલા ભુવનના મધ્યભાગમાં જેનો નિવાસ છે, તથા જેના શરીરની ઉત્તમ કાંતિ છે. તથા જેના હાથમાં શ્રેષ્ઠ કમળ રહેલું છે અને જેનું હૃદય શોભાયમાન હારવડે પ્રકાશી રહ્યું છે, તેમજ જેણે જિનેશ્વર ભગવંતની વાણીરૂપી સરીર ધારણ કર્યું છે, તેવી હે શ્રુતદેવી ! સરસ્વતિ ! મને સંસારનાં દુઃખમાંથી મૂટવારૂપે મોક્ષમુખનું શ્રેષ્ઠ વરદાન આપો. ૪.

વિભાગ ખીન્ને

કંઠસ્થ કરવાયોગ્ય ચૈત્યવંદન સ્તુતિ સ્તવનાદિનો સંગ્રહ.

શ્રી શત્રુઙ્ગયતું શ્રી પદ્મવિજયઅકૃત ચૈત્યવંદન.

૧ વિમળ કેવળ જ્ઞાન કમલાર, કસિત ત્રિભુવન. દ્વિતકરં;
મુરરાજસંસ્તુત ચરણપંકજ, નમો આદિ જિનેશ્વરં ॥ ૧ ॥
વિમળગિરિવરશૃંગમંડળ, પ્રવર ગુણગણભૂધરં; મુરમ્મમુરકિન્નર-
કોડીસેવિત, નમો ॥ ૨ ॥ કરતી નાટક કિન્નરીગણ ગાય
જિનગુણ મનહરં; ગિજેરાવલિ નમે આહુનિશઃ, નમો ॥ ૩ ॥
પુંડરીક ગુણપતિ સિદ્ધિ સાધી, કોડી પલ્લવ મુનિ મનહરં;
વિમળગિરિવર શૃંગ^૧ સિદ્ધા, નમો ॥ ૪ ॥ નિજ સાધ્ય-સાધક
જસુર મુનિવર, કોડીનંત એ ગિરિવરં; મુક્તિરમણી વર્યા રંગે,
નમો ॥ ૫ ॥ પાતાળ નર-મુરલોકમાંહી, વિમળગિરિવરતો
પરં; નહી અધિક તીરથ તીર્થપતિ કહે, નમો ॥ ૬ ॥ ઈમ
વિમળગિરિવર શિખરમંડળ, દુઃખવિહંગ્મ ધ્યાધ્યમે; નિજ શુદ્ધ
સત્તા સાધનાર્થ, પરમ-જ્યોતિ નિપાધ્યમે ॥ ૭ ॥ અત મોહ
કોહ વિછોહ નિદ્રા, પરમપદસ્થિત જયકરં; ગિરિરાજ સેવા
કરણુતાપર, પદ્મવિજય મુહિતકરં ॥ ૮ ॥

૧ નિર્મળ. ૨ લક્ષ્મી. ૩ દેવતાઓની શ્રેણી. ૪ સદા. ૫ પાંચ.

૬ શિખર. ૭ શરવીર. ૮ મનુષ્યલોક ને દેવલોક. ૯ સિદ્ધગિરિરાજથી
ખીન્ને શ્રેષ્ઠ.

પાંડિત શ્રી પદ્મવિજયજીકૃત

ચૈત્યવંદનની ચોવીશી.

(૧) આદિ દેવ અલવેસરુ, વિનીતાનો રાય; નાલિરાયા કુળ-
મંડણો, મરુદેવા માય ॥ ૧ ॥ પાંચશે' ધનુષની દેહડી, પ્રભુજી
પરમ દયાળ; ચોરાશી લાખ પૂર્વનું, જસ આયુ વિશાળ ॥ ૨ ॥
વૃષભ લંછન જિન વૃષધરુએ, ઉત્તમ ગુણમણિખાણ; તસ
પદપદ્મસેવનથકી, લહીએ અવિચલ ઠાણુ ॥ ૩ ॥

(૨) અજિતનાથ પ્રભુ અવતર્યા, વિનીતાનો સ્વામી, જિત
શત્રુ વિજયાતણો, નંદન શિવગામી ॥ ૧ ॥ બહોંતેર લાખ પૂર-
વતણું, પાજ્યું જેણે આય; ગજ લંછન લંછન નહિ, પ્રભુમે
સુરસાય ॥ ૨ ॥ સાડા ચારશે' ધનુષની એ, જિનવર ઉત્તમ દેહ;
પાદપદ્મ તસ પ્રભુમીએ, જેમ લહીએ શિવગેહ ॥ ૩ ॥

(૩) સાવધ્યા નયરી ધણી, શ્રી સંલવનાથ; જિતારી નૃપ
નંદનો, અલવે શિવ સાથ ॥ ૧ ॥ સેનાનંદન ચંદને, પૂજે નવ
અંગે; ચારશે' ધનુષ્યનું દેહમાન, પ્રભુનું મનરંગે ॥ ૨ ॥ સાઠ
લાખ પૂરવતણું એ, જિનવર ઉત્તમ આય; તુરગરે લંછન પદપદ્મને,
નમતાં શિવસુખ ધાય ॥ ૩ ॥

(૪) નંદન સંવર રાયના, ચોથા અભિનંદન; કપિ૩ લંછન
વંદન કરો, લવઢુખ નિકંદન ॥ ૧ ॥ સિદ્ધાર્યા જસ માવડી, સિદ્ધા-
રથ જસ તાય; સાડા ત્રણશે' ધનુષ્ય માન, સુંદર જસ કાય
॥ ૨ ॥ વિનીતાવાત્રી વંદીએ એ, આયુ લખ પચાસ; પૂરવ તસ
પદપદ્મને, નમતાં શિવપુર વાસ ॥ ૩ ॥

(૫) સુમતિનાથ સુહંકર, કૌશલ્યા જસ નયરી; મેઘરાય મંગલાતણે, નંદન નિતવયરી ॥ ૧ ॥ કૌંચ લંછન જિનરાણ્યો; ત્રણ્યો ધનુષની દેહ; ચાલીશ લાખ પૂરવતણું, આયુ અતિ શુભગેહ ॥ ૨ ॥ સુમતિ શુભે કરી જે ભર્યો એ, તર્યો સંસાર અગાધ; તસ પદપદ્મસેવાયકી, લહે સુખ અવ્યાગાધ ॥ ૩ ॥

(૬) કૌસંખી પુરી રાણ્યો, ધર નરપતિ તાય; પદ્મપદ્મ પ્રભુતામયી, સુસીમા જસ માય ॥ ૧ ॥ ત્રીશ લાખ પૂરવતણું, જિન આયુ પાળી; ધનુષ અઢીશે દેહડી, સવિ કર્મને ટાળી ॥ ૨ ॥ પદ્મલંછન પરમેસર્યો, જિનપદ્મપદ્મની સેવ; પદ્મવિજય કહે કીણ્યો, ભવિજન સહુ નિત્યમેવ ॥ ૩ ॥

(૭) શ્રી સુપાસનિણુંદ પાસ, ટાલ્યો ભવકેરો; પૃથ્વી માતાને ઉરે, જાયો નાથ હમેરો ॥ ૧ ॥ સુપ્રતિષ્ઠ સુત સુહંકર, વાણુરસી રાય; વીશ લાખ પૂરવતણું, પ્રભુજનું આય ॥ ૨ ॥ ધનુષ ગશે જિન દેહડી એ, સ્વસ્તિક લંછન સાર; પાદપદ્મ જસ રાજતો, તાર તાર ભવ તાર ॥ ૩ ॥

(૮) લક્ષ્મણા માતા જનનીયા, મહાસેન જસ તાય; ઉકુપતિ લંછન દીપતો, ચંદ્રપુરીનો રાય ॥ ૨ ॥ દશ લાખ પૂરવ આઉપું, દોઢસો ધનુષની દેહ; સુરનરપતિ સેવા કરે, ધરતા અતિ સસનેહ ॥ ૨ ॥ ચંદ્રપદ્મ જિન આઠમા એ, ઉત્તમ પદ દાતાર; પદ્મવિજય કહે પ્રભુમીએ, સુજ પ્રભુ પાર ઉતાર ॥ ૩ ॥

(૯) સુવિધિનાથ નવમા નમું, સુગ્રીવ જસ તાત; મગર લંછન ચરણે નમું, સગા રૂડી માત ॥ ૧ ॥ આયુ જે લાખ

પૂરવતણું, સત ધનુષની કાય; કાકંદી નગરી ધણી, પ્રણમું પ્રણુપાય
 ॥ ૨ ॥ ઉત્તમ વિધિ જેહથી લહ્યો એ, તિલે સુવિધિ જિન નામ;
 નમતાં તસ પદ પદને, લહીએ શાશ્વત ધામ ॥ ૩ ॥

(૧૦) નંદા દ્વરથ નંદનો, શીતળ શીતળ નાથ; રાજ
 લદિલપુરતણો, ચલવે શિવ સાય ॥ ૧ ॥ લાખ પૂરવનું આઉપું,
 નેઉ ધનુષ પ્રમાણ; કાયા માયા ટાળીને, લહા પંચમ નાણ
 ॥ ૨ ॥ શ્રીવંશ લંછન સુંદર એ, પદ પદે રહે જાસ; તે જિનની
 સેવાયકી, લહીએ લીલ વિલાસ ॥ ૩ ॥

(૧૧) શ્રી શ્રેયાંસ અગ્યારમા, વિષ્ણુ નૃપ તામ; વિષ્ણુ માતા
 જેહની, એંશી ધનુષની કાય ॥ ૧ ॥ વર્ષ ચોરાશી લાખનું,
 પાણ્યું જિલ્લે આય; ખડ્ગીલંછન પદકજે, સિંહપુરીનો રાય
 ॥ ૨ ॥ રાજ્ય તણ દીક્ષા વરી એ, જિનવર ઉત્તમ જ્ઞાન; પાખ્યા
 તસ પદપદને, નમતાં અવિચલ યાન ॥ ૩ ॥

(૧૨) રવાસવ-વંદિત વાસુપૂજ્ય, ચંપાપુરી કામ; વસુ-
 પૂજ્ય કુળ ચંદ્રમા, માતા જયા નામ ॥ ૧ ॥ મહિષ લંછન જિન
 જારમા, શીત્તેર ધનુષ પ્રમાણ; કાયા આયુ વરસ વળી, બહોંતેર
 લાખ વખાણ ॥ ૨ ॥ સંઘ ચતુર્વિધ સ્થાપીને એ, જિન ઉત્તમ
 મહારામ; તસ સુખપદ વચન સુણી, પરમાનંદીત ધાય ॥ ૩ ॥

(૧૩) કંપિલપુર વિમલ પ્રણુ, રથામા માત મહારજે;
 કૃતવમો નૃપ કુળ-નલેષ, ઉગમીયો દિનકાર ॥ ૧ ॥ લંછન
 રાજવરાહનું, સાઠ ધનુષની કાય; સાઠ લાખ વરસાં તણું, આયુ
 અતિ સુખદાય ॥ ૨ ॥ વિમલ વિમલ પોતે યથા એ, સેવક વિમલ
 કરેહ; તુજ પદપદ વિમલ પ્રત્યે, સેવું ધરી સસનેહ ॥ ૩ ॥

(૧૪) અનંત અનંત ગુણ આગર, અયોધ્યાવાસી; સિંહસેન
નૃપ નંદનો, યયો પાપ નિકાસી ॥ ૧ ॥ સુજસા માતા જનમિયો,
ત્રીશ લાખ ઉદાર; વરસ આઉં પાણિયું, જિનવર જયદાર
॥ ૨ ॥ લંછન સિંચાણાતણું એ, કાયા ધનુષ પચાસ; જિનપદપદ
નમ્યા થકા, લહીએ સહજવિલાસ ॥ ૩ ॥

(૧૫) લાતુનંદન ધર્મનાથ, સુમતા બલી માત; વજ્ર લંછન
વજીર નમે, ત્રણ જીવન વિખ્યાત ॥ ૧ ॥ દશ લાખ વરસનું
આઉં, વપુ ધનુષ પીરતાલીશ; રત્નપુરીનો શણ્યો, જગમાં
ભાસ જગીશ ॥ ૨ ॥ ધર્મ મોરગ જિનવર કહ્યો એ, ઉત્તમ જન
આધાર; તીણે તુજ પાદપદ્મતણી, સેવા કરું નિરધાર ॥ ૩ ॥

(૧૬) શાંતિ જિનેશ્વર સોળમા, અચિરાસુત વંદો; વિશ્વસેન
કુળ નભમણિ, લવિજન સુખકંદો ॥ ૧ ॥ મૃગલંછન જિન
આઉં, લાખ વરસ પ્રમાણ; હૃદયિણાઉર નયરી ઘણી, પ્રભુજી
ગુણમણિપાણ ॥ ૨ ॥ ચાળીશ ધનુષની દેહડી એ, સમયોરસ
સંઠાણ; વદન પદ્મ જયું અંદલો, હીઠે પરમ કહ્યાણ ॥ ૩ ॥

(૧૭) કુંડુનાથ હામિત દિયે, ગજપુરનો રાય; સિરિ માતા
ઉરે અવતર્યો, સુર નરપતિ તાય ॥ ૧ ॥ કાયા પાંત્રીશ ધનુષની,
લંછન જસ છાગ; કેવળજ્ઞાનાદિક ગુણા, પ્રણુમો ધરી રાગ ॥ ૨ ॥
સહસ પંચાણ વરસનું એ, પાળી ઉત્તમ આય; પદવિજય કહે
પ્રણુમીએ, લાવે શ્રો જિનરાય ॥ ૩ ॥

(૧૮) નાગપુરે અર જિનવરુ, મુદ્ધર્શન નૃપનંદ; દેવી માતા જનમિયો, ભવિજન સુખકંદ ॥ ૧ ॥ લંછન નંદાવર્તનું, કાયા ધનુષકં ત્રીશ; સહસ ચોરાશી વરસનું, આયુ જસ જગીશ ॥ ૨ ॥ અરુજ^૧ અજર^૨ અજ^૩ જિનવરુ એ, પામ્યા ઉત્તમ ઠાણ; તસ પદ પદ આલંબતાં, લહીએ પદ નિરવાણ ॥ ૩ ॥

(૧૯) મહિનાથ જોગણીશમા, જસ - મિથિલા નયરી; પ્રભાવતી જસ માવડી, ટાળે કર્મ વયરી ॥ ૧ ॥ તાત શ્રી કુંભ નરેશરુ, ધનુષ્ય પચીશની કાય; લંછન કળશ મંગલકરુ, નિરમલ નિરમાય ॥ ૨ ॥ વરસ પંચાવન સહસંનું એ, જિનવર ઉત્તમ આય; પદ્મવિજય કહે તેહને, નમતાં શિવસુખ થાય ॥ ૩ ॥

(૨૦) મુનિમુવ્રત-જિન વીશમા, ષકમ્બપનું લંછન; પદ્મા માતા જેહની, સુમિત્ર નૃપનંદન ॥ ૧ ॥ રાજગૃહી નર્ગરી ધણી, વીશ ધનુષ શરીર; ષકર્મ નિકાચીત રેણુમજ, ઉદામ સમીર ॥ ૨ ॥ ત્રીશ હજાર વરસતણું એ, પાળી આયુ ઉદાર; પદ્મવિજય કહે શિવ વર્મા, શાશ્વત સુખ નિરધાર ॥ ૩ ॥

(૨૧) મિથિલા નગરી રાણીઓ, વપ્રા મુત સાચો; વિજયરાય મુત છોડીને, અવસં મત માચો ॥ ૧ ॥ નીલ કમલ લંછન ભણું, પન્નર ધનુષની દેહ; નમિ જિનવરનું ચોભતું, શુણુગણ મણિ ગેહ ॥ ૨ ॥ દશ હજાર વરસતણું એ, પાળ્યુ પરગટ આય; પદ્મવિજય કહે પુણ્યથી, નમીએ તે જિનરાય ॥ ૩ ॥

(૨૨) નેમિનાથ બાવીશમા, શિવાદેવી માય; સમુંદ્રવિજય
પૃથ્વીપતિ, જોહ પ્રભુના તાય ॥ ૧ ॥ દશ ધનુષની દેહડી, આયુ
વરસ હન્ટર; શંખ લંછનધર સ્વામીજી, તજી રાણુલ નાર ॥ ૨ ॥
સોરીપુરી નયરી ભલી એ, પ્રદાચારી લગવાન; જિન ઉત્તમ
પદપદને, નમતાં અવિચળ થાન ॥ ૩ ॥

(૨૩) આશ પૂરે પ્રભુ પાસજી, ત્રોડે ભવ પાસ; વામા માતા
જનમિયા, આહ લંછન જાસ ॥ ૧ ॥ અશ્વસેન સુત સુખકર,
નવ હાથની કાય; કાશી દેશ વાણુરસી, પુણ્યે પ્રભુ આય ॥ ૨ ॥
એક સો વરસનું આઉપું એ, પાળી પાસકુમાર; પદ કહે મુગતે
ગયા, નમતાં સુખ નિરધાર ॥ ૩ ॥

(૨૪) સિદ્ધારથ સુંત વંદીએ, ત્રિશલાનો જાયો; ક્ષત્રીકુંડમાં
અવતર્યો, સુર નરપતિ ગાયો ॥ ૧ ॥ રમૂગપતિ લંછન પાઉલે,
સાત હાથની કાય; બહોંતેર વરસનું આઉપું, વીર જિનેશ્વર રાય
॥ ૨ ॥ ક્ષમાવિજય જિનરાજના એ, ઉત્તમ શુશ્રુ અવદાત; સાત
બોલથી વર્ણવ્યો, પદવિજય વિખ્યાન ॥ ૩ ॥ ઇતિ.

ઇતિ શ્રી પદ્મવિજયજીકૃત ચૈત્યવંદન ચોવીશી સંપૂર્ણ.

છુટક ચૈત્યવંદનો

(૧) આદીશ્વર જિનરાયનો, ગણધર ગુણવંત; પ્રગટ નામ
પુંડરીક જાસ, મહીમાંહે મહકંત. ૧ પંચ કોઠ મુર્છાદ સાથ,
અણસણ છંદાં લીધ; શુદ્ધધ્યાન ધ્યાનાં અમૂલ, કેવલ તીહાં લીધ.
૨. ચૈત્રી પુનમને દિને એ, પામ્યા પદ મહાનંદ; તે દિનથી પુંડરીક-
જિરિ, નામ દાન સુખકંદ. ૩.

(૨) જય જય નાભિનરિંદનંદ, સિદ્ધાચલમંડન; જય જય પ્રથમ જિણેદ્યંદ, ભવદુઃખવિહંડણ. ૧. જય જય સાધુ સુરીંદ-વૃંદ, વંદીઅ પરમેસર; જય જય જગદાનંદકંદ, શ્રી ઋષભ જિણે-સર. ૨. અમૃતસમ જિનધર્મનો એ, દાયક જગમાં જાણ; તુમ પદપંકજ પ્રીત ધરી, નિશદિન નર્મત કલ્યાણ. ૩.

(૩) પરમેશ્વર પરમાત્મા, પાવન પરમિહ; જય જગશુરે દેવાધિદેવ, નયણે મેં દિહ. ૧. અચલ અકલ અવિકાર સાર, કરુણારસ સિંધુ; જગતિ જન આધાર એક, નિષ્કારણ બંધુ. ૨. શુણ્ણ અનંત પ્રભુ તાહરા એ, કિમંહી કહ્યા ન જાય; રામ પ્રભુ જિનધ્યાનથી, ચિદાનંદ સુખ આય. ૩.

(૪) શ્રી સીમંધર વીતરાગ, ત્રિભુવન ઉપમારી; શ્રી શ્રેયાંસ પિતા કુળે, બાહુ ચોલા તુમારી. ૧. ધન્ય ધન્ય માતા સૈત્યકી, જેણે જાણેા જયકારી; વૃષભલંછન ગિરાજમાન, વંદે નરનારી. ૨. ધનુષ પાંચશેં દેહડી એ, સોહીએ સોવન વાન; કીર્તિવિજય ઉવ-આયનો, વિનય ધરે તુમ ધ્યાન. ૩.

(૫) સીમંધર પરમાત્મા, શિવમુખના દાતા; પુષ્પભલવધ વિજયે જયો, સર્વજીવના ત્રાતા. ૧. પૂર્વવિદેહ પુરંદરિગણી, નયરીએ સોહિ; શ્રી શ્રેયાંસરાજ તિહાં, ભવિષ્યનાં મન મોહિ. ૨. ચૌદ મુપન નિર્મળ લટી, સૈત્યકી રાણી માત; કુંથુ અર જિન અંતરે, સીમંધર જિન જાત. ૩. અનુક્રમે પ્રભુ જનમિયા, વળી ચૌવન પાવે; માન-ગિતા હરખે કરી, રૂકમણી પરણાવે. ૪. ભોગનો મુખ સંસારના, સંયમ મન લાવે; મુનિમુમત નમિ અંતરે, દીક્ષા પ્રભુ પાવે. ૫. ધાનિકર્મનો દાય કરી, પામ્યા કેવલનાણ; વૃષભ લંછને શોભના, સર્વ ભાવના જાણ. ૬. ચૌરાશી પ્રભુ ગણધરા, મુનિવર એક સો

કોઈ; ત્રણ ભુવનમાં જોયતાં, નહીં કોઈ એકની જોઈ. ૭. દસ લાખ
કદમાં દેવલી, પ્રભુજનો પરિવાર; એક સમય ત્રણ કાળના, જાણે
સર્વ વિચાર. ૮. ઉદય પેઢાલ જિનાંતરે એ, થાશે જિનવર સિદ્ધ;
જશવિજય શુક પ્રભુમતાં, મનવાંછિત કળ લીધ. ૯.

(૬) અરિહંત નમો ભગવંત નમો, પરમેશ્વર જિનરાજ
નમો; ૧ પ્રથમ જિનેશ્વર પ્રેમે પેખત, સિધ્યાં સધળાં કાજ નમો.
અં ૧. પ્રભુ પારંગત પરમ મહોદય, અપિનાશી અકલંક નમો;
અજર અમર અફલુત અતિશય નિધિ, ૧ પ્રવચનજલધિમયંક
નમો. અં ૨. તિહુયણુ ભવિષ્ય જનમનવાંછિય, -પૂરણુ દેવ
રસાગર નમો; લળી લળી પાય નમુ હું જાળ, કર જોડીને ત્રિકાળ
નમો. અં ૩. સિદ્ધ છુદ્ધ તું જગ જન સંજન. ૩ નયનાનંદન
દેવ નમો; સકલ સુરાસુર નરવર નાયક, સારે અહનિશ સેવ નમો.
અં ૪. તું તીર્થંકર સુખકર સાહિબ, તું નિષ્કારણુ જાંધુ નમો;
શરણાગત ભવિને હિતવત્સલ, તું હિ કૃપારસ સિંધુ નમો. અં ૫.
દેવસજ્જાનાદર્શે દર્શિત, લોકાલોકસ્વભાવ નમો; નાશિત સકલ
કલંક કલુપગણુ, દુરિત ઉપદ્રવ લાવ નમો. અં ૬. જગચિંતા-
મણિ જગગુરુ જગહિત-કારક જગજનનાથ નમો; ઘેર અપાર
ભવોદધિ તારણુ, તું શિવપુરનો સાથ નમો. અં ૭. અશરણુ
શરણુ નિરાગ નિરંજન, નિરૂપાધિક જગદીશ નમો; ૪ જોધિ દીઓ
અનુપમ દાનેસર, જ્ઞાનવિમલ સૂરીશ નમો. અં ૮.

૪ પંડિત શ્રી પદ્મવિજયજીકૃત સ્તુતિ [થોય] ચોવીશી.

(૧) આદિ જિનવર રાયા, બસ સોવત્ર કાયા; મરુદેવી
માયા, થોરી લાંછન પાયા; જગત સ્થિતિ નિપાયા, શુદ્ધ ચારિત્ર
પાયા, કેવળસિરી રાયા, મોક્ષનગરે સધાયા ॥ ૧ ॥ સવિ
જિન સુખકારી, મોહ મિથ્યા નિવારી; દુરગતિ દુઃખભારી, શોક
સંતાપ વારી; શ્રેષ્ઠિ ક્ષપક સુધારી, કેવલાનંત ધારી; નમીએ
નરનારી, જેહ વિશ્વોપકારી ॥ ૨ ॥ સમવસરણ પ્રેકા, લાગે જે
જિનજી મીઠા; કરે ગણપ પછકા, ઈંદ્ર ચંદ્રાદિ દીકા; દ્રાહસાંગી
વરિકા, ગુંથતાં ટાળે રરિકા; ભવિજન હોય દિકા, દેખી પુન્યે
ગરિકા ॥ ૩ ॥ સુર સમકિતવંતા, જેહ રિધે મહંતા; જેહ
સજ્જન સંતા, ટાળીએ મુજ ચિંતા; જિનવર સેવંતા, વિદ્ય
વારે દૂરંતા; જિન ઉત્તમ શુણંતા, પદ્મને સુખ હિંતા ॥ ૪ ॥

(૨) વિજયામૃત વદો, તેજથી જ્યું દિણ દોર; શીતલતાએ
ચંદો, ધીરતાએ ગિરીદોર; મુખ જેમ અરવિદોર, બસ સેવે
સુરિદોર; લહો પરમાન દો, સેવના સુખકદોર ॥ ૧ ॥

(૩) સંભવ સુખદાતા, જેહ જગમાં વિખ્યાતા; પદ્મજ્યોના
ત્રાતા, આપતા સુખશાતા; માતા ને જાતા, કેવલજ્ઞાન જ્ઞાતા;
દુઃખ દોહગ પાતા, બસ નામે પગાતા ॥ ૧ ॥

(૪) સંવરમૃત સાચો, બસ સ્યાદ્રાહ વાચો; યયો હીરો
ભયો, મોહને દેઈ તમાચો; પ્રભુ ગુણ ગણ માચો, એહને ધ્યાને
રાચો; જિન પદ સુખ સાચો, ભવ્ય પ્રાણી નીકાચો ॥ ૧ ॥

૧ ગણપર પ્રતિષ્ઠા. ૨ પાપ. ૩ સૂર્ય. ૪ મેરુ. ૫ કમળ. ૬ સુખવંત
મુખ. ૭ દારિકનો સમૂહ. ૮ નાંધો.

(૫) સુમતિ સુમતિદાઇ, મંગલા જાસ માઇ; મેરુ ને રાઇ,
ચોર એહને તુલાઇ; ક્ષય કીધાં - ઘાઇ^૧, કેવલજ્ઞાન પાઇ; નહિ
બિણીમ કાઇ, સેવીએ એ સદાઇ ॥ ૧ ॥

(૬) અઢીશેં ધનુષ કાયા, ત્યક્ત મદ મોહ માયા, સુસીમા
જાસ માયા, શુદ્ધ જે ધ્યાન ધ્યાયા; કેવલ વર પાયા, આમરાદિ
ધરાયા; સેવે સુરરાયા, મોક્ષનગરે સધાયા ॥ ૧ ॥

(૭) સુપાસ જિન વાણી, સાંભળે જેહ પ્રાણી; હૃદયે પહે-
ચાણી, તે તર્યા લવ્ય પ્રાણી; પાંત્રીશ ગુણુપાણી, સૂત્રમાં જે
શુદ્ધાણી; વદ્દ્રવ્યશ્યું જાણી, કર્મ પીલે જ્યું ઘાણી ॥ ૧ ॥

(૮) સેવે સુરવૃંદા, જાસ ચરણારવિદા; અકૃમ જિનચંદા,
અંદવરણે મોહંદા; મહસેન નૃપનંદા, કાપતા દુઃખંદા; લંછન
મિપ અંદા, પાપ માતુ સેવંદા ॥ ૧ ॥

(૯) ઝનરદેવ ઝભાવદેવો, જેહની સારે સેવો; જેહ દેવાધિ-
દેવો, સાર જગમાં જ્યું શેવો; જોતાં જગ એહવો, દેવ દીઠો ન
તેહવો; સુવિધિ જિન જેહવો, મોક્ષ દે તતખેવો^૨ ॥ ૧ ॥

(૧૦) શીતળ જિન સ્વામી, પુન્યથી સેવ પામી; પ્રભુ
આતમરામી, સર્વ પરભાવ વામી; જે શિવગતિ ગામી, શાશ્વતાનંદ
ધામી; ભવિ શિવસુખ કામી, પ્રભુમીએ શિશ નામી ॥ ૧ ॥

• ૧ ધાતિ કર્મ. ૨ લંછનના મિત્રે આવીને અંદ્રમા આપની
સેવા કરે છે એમ હું માનું છું. ૩ રાગ-મહારાગ. ૪ ચાર નિઘાયના
દેવતા. ૫ તત્કાળ.

(૧૧) વિષ્ણુ જસ માત, જેહના વિષ્ણુ તાત; પ્રભુના અવં-
દાત^૧, તીન ભુવને વિખ્યાત; સુરપતિ સંઘાત^૨, જસ નિકટે આયાત;
કરી કર્મનો ઘાત, પામિયા મોક્ષ શાત ॥ ૧ ॥

(૧૨) વિશ્વના ઉપગારી, ધર્મના આદિકારી; ધર્મના દાતારી,
કામ ક્રોધાદિ વારી; તાર્યા નર નારી, દુઃખ દોહંગ હારી; વાસુપૂજ્ય
નિહારી, જાઉં હું નિત્ય વારી ॥ ૧ ॥

(૧૩) વિમળ જિન જીહારો, પાપ સંતાપ વારો; ડશ્યામાંળ
મદહારો, વિશ્વ કીર્તિ વિકારો; ચોજન વિસ્તારો, જસ વાણી
પ્રસારો; શુભ ગણ આધારો, પુન્યના એ પ્રકારો ॥ ૧ ॥

(૧૪) અનંત અનંત નાગી, જસ મહિમા ગવાણી; સુરનર
તિરિષ પ્રાણી, સાંભળે જસ વાણી; એક વચન સમજાણી, જેહ
સ્વાદ્વાદ જાણી; તાર્યા તે શુભાણી, પામિયા સિદ્ધિરાણી ॥ ૧ ॥

(૧૫) ધરમ ધરમ ધોરી, કર્મના પાસ તોરી; કેવળશ્રી
જોરી, જેહ ચોરે ન ચોરી; દર્શની મદ છોરી, જાય ભાગ્યા સંટોરી;
નમે સુરનર કોરી, તે વરે સિદ્ધિ ગોરી ॥ ૧ ॥

(૧૬) વંદો જિન શાંતિ, જસ સોવન્ન કાંતિ; ટાળે ભવ-
ભ્રાંતિ, મોહ મિથ્યાત્વ શાંતિ; દ્રવ્ય ભાવ અરિ પાંતિ^૪, તાસ કરતા
નિકાંતિ^૧, ધરતા મન પાંતિ, શોક સંતાપ વાંતિ^૫ ॥ ૧ ॥ દોય
જિનવર નીલા, દોય ધોળા સુશીલા; દોય રૂઝા રંગીલા, કાઢતા
કર્મ કીલા; ન કરે કોઈ હીલા, દોય સ્વામા સલિલા ॥ સોળ

૧ અસ્તિ, ૨ હકોનો સમુદાય. ૩ સ્વામા માતાનો પુત્ર. ૪ તિર્ષ્થ. ૫ શત્રુની શ્રેણી. ૬ વિનાશ-વિધ્વંસ. ૭ વધી નાંખે છે.

સ્વામીશ પીળા, આપજો મોક્ષલીલા ॥ ૨ ॥ જિનવરની વાણી,
મોહવહ્લી કૃપાણી^૧; સૂત્રે દેવાણી, સાધુને યોગ્ય જાણી; અર્થે
શુધાણી, દેવ મનુષ્ય પ્રાણી; પ્રભુમો હિત આણી, મોક્ષની જો
નિશાણી ॥ ૩ ॥ વાઘેશ્વરી દેવી, હર્ષ હિયડે ધરેવી; જિનવર
પાય સેવી, સાર શ્રદ્ધા વરેવી; જે નિત્ય સમરેવી, દુઃખ તેહનાં
હરેવી; પદાવિજય કહેવી, ભગ્ય અંતાપ ખેવી^૨ ॥ ૪ ॥

(૧૭) કુંથુ જિનનાથ, જે કરે છે સનાથ; તારે ભવપાથ^૩, જે
શ્રદ્ધી ભગ્ય હાથ; એહનો તજે સાથ, જાવજો દિયે જાથ; તારે
સુરનર સાથ, જે સુણે એક ગાથ ॥ ૧ ॥

(૧૮) અર જિનવર રાયા, જેહની દેવી માયા; સુદર્શન નૃપ
તાયા, જસ સુવર્ણ કાયા; નંદાવર્ત પાયા, દેશના શુદ્ધ દાયા;
સમવસરણ વિરચાયા, ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી ગાયા ॥ ૧ ॥

(૧૯) મક્ષિજિન નમીએ, પૂર્વલાં પાપ ઝમીએ; ઇંદ્રિયગણ
દમીએ, આજુ જિનની ન કમીએ^૪; ભવમાં નવિ ભમીએ, સર્વ
પરબાવ પવમીએ; નિજશુણમાં રમીએ, કર્મભણ સર્વ ધમીએ^૫ ॥ ૧ ॥

(૨૦) યુનિયુક્ત નામે, જે ભવિ ચિત્ત કારો; સવિ સંપત્તિ
પામે, સ્વર્ગના સુખ જામે; દુર્ગતિ દુઃખ વામે, નવિ પટે મોહ
જામે; સવિ કર્મ વિરામે, જઈ વસે સિદ્ધિ પામે ॥ ૧ ॥

(૨૧) નમીએ નમિ નેહ, પુન્ય ચાયે જ્યુ દેહ; અઘડ
સમુદય નેહ, તે રહે નાંહિ રેહ; લહે કેવળ તેહ, સેવના કાર્ય
એહ; લહે શિવપુર ગેહ, કર્મનો આજી છેહ ॥ ૧ ॥

૧ ખડગ-તરવાર. ૨ ક્ષય કરનારી. ૩ ભવ-સમુદ્ર. ૪ ઉદ્ધવગીએ
૫ હંદીએ. ૬ દાણીએ. ૭ પાપ

(૨૨) રાજ્યલ વર નારી, રૂપથી રતિ હારી; તેહના પરિહારી,
ખાળથી સ્વધ્યાચારી; પશુઆં ઉગારી, હુઆ-ચારિત્રધારી; કેવલશ્રી
સારી, પામિયા ધ્યાતિ વારી ॥ ૧ ॥ ત્રણ જ્ઞાન સંજુતા, માતની
કુખે હુંતા; જનમે પુરહુંતાર, આવી સેવા કરતા; અનુક્રમે વ્રત
ધરતાં, પંચ સમિતિ ધરતા; મહીયલ વિચરતા, કેવલશ્રી વરતા
॥ ૨ ॥ સર્વ સુરવર આવે, ભાવના ચિત્ત લાવે; ત્રિગુણ સોહાવે,
દેવછંદો બનાવે; સિદ્ધાસન ઠાવે, સ્વામીના શુભ ગાવે; તિહાં
જિનવર આવે, તત્ત્વ વાણી સુણાવે ॥ ૩ ॥ શાસનસુરી^૩ સારી,
અગ્નિકા નામ ધારી; સમકિતી નર નારી, પાપ સંતાપ વારી;
મહુ સેવાકારી, જાપ જપીએ સવારી; સંઘ દુરિત નિવારી, પદાને
જેહુ ધારી ॥ ૪ ॥

(૨૩) શ્રો પાસજિજ્ઞંદા, મુખપુનમ ચંદા ॥ પદયુગ
અરવિંદા, સેવે ચોસઠ ઇંદા ॥ લંછન નાગિદા, જાસ પાંચુ સોહંદાના
સેવે શુભી વૃંદા. જેહથી સુખકંદા ॥ ૧ ॥ જનમથી વર
ચાર, કર્મનાશે ઇંચાર ॥ ઓગણીશ નિરધાર, દેવ કીધા
ઉદાર ॥ સર્વ ચોત્રીશ ધાર, પુન્યના એ પ્રકાર ॥ નમીએ નરનાર,
જેમ સંસાર પાર ॥ ૨ ॥ એકાદશ ચંગા, તિમ બારે ઉવંગા ॥ પટ
છેદ સુચંગા, મૂળ ચારે સુરંગા ॥ દશ પયજ સુસંગા, સાંભળો
થઈ એકંગા ॥ અનુયોગ ગહુ ભંગા, નંદીસૂત્ર પ્રસંગા ॥ ૩ ॥
પાસે યજ્ઞ પાસો, નિત્ય કરતો નિવાસો ॥ અડતાલીશ જાસો,
સહસ પરિવાર ખાસો ॥ સહુએ મહુદાસો, માગતા મોક્ષ વાસો ॥
કહે પદ્મ નિકાસો^૪, વિધના વૃંદ પાસો ॥ ૪ ॥

(૨૪) મહાવીર જિજ્ઞંદા, રાય સિદ્ધાર્થ નંદા ॥ લંછન
મૃગઇદા^૫, જાસ પાયે સોહંદા ॥ સુરનર વરઇંદા, નિત્ય સેવાં .

કરંદા ॥ ટાળે ભવકંદા, સુખ આપે અમંદા ॥ ૧ ॥ અડ જિનવર
 માતા, મોક્ષમાં સુખશાતા ॥ અડ જિનની ખ્યાતા, સ્વર્ગ ત્રીજે
 અખ્યાતા ॥ અડ જિનપ-જનેતા^૧, નાકર માહેંદ્ર યાતા ॥ સવિ
 જિનવર નેતા, શાશ્વતા સુખદાતા ॥ ૨ ॥ મહિ નેમિ પાસ, આદિ
 અકુમ પાસ ॥ કરી એક ઉપવાસ, વાસુપૂજ્ય સુવાસ ॥ શેષ
 છકુ સુવિદાસ, દેવલજ્ઞાન જાસ ॥ કરે-વાણી પ્રકાશ, જેમ અજ્ઞાન
 નાશ ॥ ૩ ॥ જિનવર જગદીશ, જાસ મોટી જગીશ ॥ નહીં
 રાગ ને રીસ, નામીએ તાસ શિશ ॥ માતંગ સુર ઇશ, સેવતો
 રાત દીશ ॥ શુરુ ઉત્તમ અધીશ, પદ્મ બાળે સુરીશ ॥ ૪ ॥ ઇતિ.

છૂટક થોથો.

(૧) શ્રી સીમધર જિનવર, સુખકર સાહેબ દેવ, અરિહંત
 રાકળની, લાવ ધરી કરું સેવ; સકળ આગમ પારગ^૨, ગણધર
 ભાષિત વાણી, જયવંતી આણી, જ્ઞાનવિમળ શુભપાણી ॥ ૧ ॥
 આ થોથ આર વખત ગણ કહેવાય છે.

(૨) શ્રી સીમધર દેવ મુહંતર, મુનિમનપ કજહંસાણ;
 કુંથુ અર જિન અંતર જનમ્યા, તિહુઅણ જસ પરશંસાણ;
 મુદ્રત નમિ અંતર વર દીક્ષા, શિક્ષા જગત ધનિશસેણ; ઉદય
 પેદાલ જિનાંતરમાં પ્રભુ, જાશે શિવ વહુ પાસેણ ॥ ૧ ॥

(૩) શ્રી શત્રુજય તીરથ સાર, ગિરિવરમાં જેમ મેરુ ઉદાર,
 કાકુર રામ અપાર; મંત્રમાંહી નવકાર જ જાણું, તારામાં જેમ અંદ્ર
 વખાણું, જળધર જળમાં જાણું; પંખીમાં જેમ ઉત્તમ હંસ, કુળ-
 માંહી જેમ ઋષભનો વંશ, નાભિતણો એ અંશ; ક્ષમાવંતમાં શ્રી
 અરિહંત, તપશૂરા મુનિવર મહંત, શત્રુજય ગિરિ શુભવંત ॥૧॥

(૪) શ્રી શત્રુજય મંડલ, ત્રયલ જિણુંદ દયાળ; મરુદેવ
નંદન, વંદન કરું ત્રણ કાળ; એ તીરથ બાણી, પૂર્વ નવાણ વાર;
આદીશ્વર આબ્યા, બાણી લાલ અપાર ॥ ૧ ॥ ત્રેવીશ તીર્થકર,
ચઢીયા એણે ગિરિ લાવે; એ તીરથના ગુણ, સુરઅસુરાદિક ગાવે;
એ પાવન તીરથ, ત્રિભુવન નહિ તસ તોલે; એ તીરથના ગુણ,
સીમંધર સુખ બોલે ॥ ૨ ॥ પુંડરગિરિ મહિમા, આગમમાં
પરસિદ્ધ; વિમલાચલ લેટી, લહીએ અવિચલ ઋદ્ધ; પંચમી
ગતિ પહોતા, સુનિવર કોડાકોડ; એણે તીરથ આવી, કર્મ વિપાક
વિછોડ ॥ ૩ ॥ શત્રુજયકેરી, અહોનિશ રક્ષાકારી; શ્રી આદિજિને-
શ્વર-આણુ હૃદયમાં-ધારી; શ્રી સંઘ વિધનહર, કવડ જક્ષ ભરપૂર;
શ્રીસંઘનાં સંકટ, રવિબુધસાગર ચૂર ॥ ૪ ॥

(૫) પુંડરીક મંડલ પાંચ પ્રભુમીને, આદીશ્વર જિન ચંદાણ;
નેમિ વિના ત્રેવીશ તીર્થકર, ગિરિ ચઢીયા આણુંદાણ; આગમમાં
પુંડરીક મહિમા, બાખ્યો જ્ઞાન દીણુંદાણ; ચૈત્રી પૂનમ દિન દેવી
ચક્રેસરી, સૌભાગ્ય ઘો સુખકંદાણ ॥ ૧ ॥

(૬) મણિરચિત સિંહાસન, બેઠા જગદાધાર; પર્યુષણકેરો,
મહિમા અગમ અપાર; નિજ સુખથી દાખી, સાખી સુરનર વૃંદ;
એ પર્વ પર્વમાં, જિમ તારામાં ચંદ ॥ ૧ ॥ નાગકેતુની પરે, કંપ-
સાધના કીજે; મત નિયમ આખડી, ગુરુમુખ અધિકી કીજે;
હોય લેહે પૂજા, દાન પંચ પ્રકાર; કર પડિકમણા ધર, શિયલ
અખંડિત સાર ॥ ૨ ॥ જે ત્રિકરણ શુદ્ધે, આરાધે નવ વાર; બવ
સાત આઠ, અવશેષ ન તાસ સંસાર; સદુ સૂત્રશિરોમણિ, કંપસૂત્ર
સુખકાર; તે ધ્રુવણ સુણીને, સદ્ગુણ કરો અવતાર ॥ ૩ ॥ ગ્રહ
ચૈત્ય જુહારી, ખમતખામણા કીજે; કરી સાહમીવતસલ કુગલિ
દાર પટ દીજે; અઘાઈ મહોત્સવ, ચિદાનંદ ચિત્ત લાઈ; ધ્રમ
કરતાં સંધને, શાસન દેવ સહાઈ ॥ ૪ ॥

(૭) શંખેશ્વર પાસછ પૂજ્યો, નરભવનો લાહો લીછ્યો;
મનવંછિત પૂરણ સુરતરુ, જય વામાસુત અલવેસર ॥ ૧ ॥
દોય રાતા જિનવર અતિ લાલા, દોય ધોળા જિનવર ગુણનીલા;
દોય નીલા દોય શ્યામળ કહ્યા, સોળે જિન કંચન વર્ણ લહ્યા
॥ ૨ ॥ આંગમ જે જિનવર લાંબીઓ, ગણધર તે હમડે રાખીઓ;
તેહનો રસ જેણે આખીઓ, તે હુઓ શિવસુળ સાખીઓ ॥ ૩ ॥
ધરણીધર રાય પદાવતી, પ્રભુ પાર્શ્વતણા ગુણ ગાવતી; સહુ
સંઘના સંકટ ચૂરતી, નયવિમલના વંછિત પૂરતી ॥ ૪ ॥ ઇતિ ॥

૬ શ્રી પદ્મવિજયણ-કૃત પાંચ સ્તવનો

(૧) પ્રથમ જિનેશ્વર પ્રણમીઓ, જાસ સુગંધી રે કાય;
કલ્પવૃક્ષ પદે તાસ ઈંદ્રાણી નયન જે, ભૂંગપદે લપટાય ॥ ૧ ॥
રોગ રોગીશુ તુજ નવિ નડે, અમૃત જેહ આસ્વાદ; તેહથી પ્રતિકૃત
તેહ માતુ કોઈ નવિ કરે, જગમાં તુમશું રે તાહ ॥ ૨ ॥ વગર
ધોઈ તુજ નિરમળી, કાયા કંચનવાન; નહી પ્રવેદ લગાર તારે
તું તેહને, જે ધરે તાહરું ધ્યાન ॥ ૩ ॥ રાગ ગયો તુજ મન
થકી, તેહમાં ઓચિત્ર ન કોય; રુધિર આભિપથી રાગ ગયો તુજ
જન્મથી, કૂધ સહોદર હોય ॥ ૪ ॥ આસોઆસ કમળ સમો,
તુજ હોહોત્તર વાત; દેખે ન આહારનિહાર, ચર્મચક્ષુ ધણી,
એવા તુજ અવદાર ॥ ૫ ॥ ચાર અતિશય મૂળથી, ઓગણીશ
દેવના કીધ; કર્મ જાણ્યાથી અગ્યાર ચોત્રીશ એમ અતિશયા,
સમવાયાંગે પ્રસિદ્ધ ॥ ૬ ॥ જિન ઉત્તમ ગુણ ગાવતાં, ગુણ આપે

૧ કલ્પવૃક્ષની પુષ્પમાળાની પેઠે. ૨ સર્પ. ૩ આશ્વર્થ. ૪ લોહી ને
માંસમાંથી. ૫ રતાશ-લાલ રંગ. ૬ સદશ. ૭ અસાદિક-આશ્વર્થકારી.
૮ જિનેશ્વર પ્રભુનાં ગુણમાં આત્મલક્ષ (ચિત્ર ઉપયોગ) સહિત ચતાં
આપણામાં એવા ગુણ પ્રગટે છે.

નિન્ન અંગ; પદ્મવિજય કહે એક સમય પ્રભુ પાળમે, જેમ થાઉં
અક્ષય અભંગ. પ્રયગ ૥ ૭ ॥

(૨) સોળમા શાન્તિ જિનેશ્વર દેવ કે અચિરાના નંદ રે,
જેહની સારે સુરપતિ સેવ કે અચિરાના નંદ રે; તિરિં નર સુર
સહુ સમુદાય કે અં એક યોજનમાંહે સમાય કે અં ॥ ૧ ॥ તેહને
પ્રભુજીની વાણી કે અં પરિણમે સમજે જે ભવિષ્યાણી કે અં
સહુ:જીવના સંશય ભાંજે કે અં પ્રભુ મેઘધ્વનિ પદે ગાજે કે
અં ॥ ૨ ॥ જેહને જોયણ સવાસો માન કે અં જે પૂર્વના રંગ
તેણે થાન કે અં સવિ નાશ થાયે નવા નાંવે કે અં પદમાસ
પ્રભુ પ્રભાવે કે અં ॥ ૩ ॥ જિહાં જિનજી વિચરે રંગ કે અં
નવિ ભૂપક શલભ પતંગ કે અં નવિ કોંઈને વચર વિરોધ કે
અં અતિવૃદ્ધિ અનાવૃદ્ધિ રોધ કે અં ॥ ૪ ॥ નિન્નપરચકના
ભય નાસે કે અં વળી મરગીર નાવે પાસે કે અં પ્રભુ વિચરે
તિહાં ન દુકાળ કે અં જાયે ઉપદ્રવ સવિ તતકાળ કે અં ॥ ૫ ॥
જસ મસ્તક પુઠે રાજે કે અં ભામંડળ રવિ પેરે છાજે કે અં
કર્મક્ષયથી અતિશય અગિયાર કે અં માત્ર યોગ સામ્રાજ્ય
પરિવાર કે અં ॥ ૬ ॥ કળ દેખું ભાવ એ ભાવે કે અં એમ
હોંશ ઘણી ચિત્ત આવે કે અં જિન ઉત્તમ તુમ્હ પ્રભાવે કે અં
કહે પદ્મવિજય જાની આવે કે ॥ ૭ ॥

(૩) નિરખો નેમિ જિણુંદને અરિહંતાજી, રાજમતી કર્યો
ત્યાગ ભગવંતાજી; પ્રહાર્યારી સંયમ મહેા અં અનુક્રમે ધયા
વીતરાગ. ભં ॥ ૧ ॥ ચામર ચક્ર સિંહાસન, અં પાદપીઠ
સંયુત્ત; ભં છત્ર ચાલે આકાશમાં, અં દેવદુંદુભિ પર યુત્ત,
ભં ॥ ૨ ॥ સહસ જોયણ ધ્વજ સોહતો, અં પ્રભુ આગળ

ચાલંત; ભ૦ કનકકમળ નવ ઉપરે, અ૦ વિચરે પાય ઠવંત.
 ભ૦ ॥ ૩ ॥ આરંભુજે દિયે દેશના, અ૦ ત્રણ ગઠ ઝાંકઝમાળ;
 ભ૦ કેશ રોમ રમદ્યુ નખા, અ૦ વાધે નહીં કોઈ કાળ. ભ૦ ॥ ૪ ॥
 કાંટા પણ ઊધા હોયે, અ૦ પંચ વિષય અનુકૂળ; ભ૦ પટનતુ
 સમકાળે રૂળે, અ૦ વાયુ નહીં પ્રતિકૂળ ભ૦ ॥ ૫ ॥ રપાણી
 સુગંધ વર કુસુમની, અ૦ વૃષ્ટિ હોય સુરસાળ; ભ૦ પંખી દીયે
 સુમદક્ષિણા, અ૦ વૃક્ષ નમે ડાહ્યાસાળ. ભ૦ ॥ ૬ ॥ જિન ઉત્તમ
 પદ પદ્મની, અ૦ સેવા કરે સુર કોઠ; ભ૦ ચાર નિકાયના
 નધનપથી, અ૦ ચૈત્યવૃક્ષ તેમ જોડ. ભ૦ ॥ ૭ ॥

(૪) જિનજી ત્રેવીશમે જિન પાસ, આશ સુજ પૂરવે રે લોલ
 ॥ જિ૦ ॥ ઈહ ભવ પરભવ દુઃખ દોહળ સવિ સૂરવે રે લોલ ॥
 જિ૦ ॥ આઠ પ્રાતિકારજથું જગમા તું જયો રે લોલ ॥ જિ૦ ॥
 તાહરા વૃક્ષ અશોકથી શોક દૂર ગયો રે લોલ ॥ ૧ ॥ ॥ જિ૦ ॥
 જાનુ પ્રમાણુ ગીર્વાણુ કુસુમ વૃષ્ટિ કરે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥
 દિવ્ય ઈવનિ સુર પૂરે કે વાંસળીએ સ્વરે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥ આમર
 કેરી હાર ચલંતી એમ કહેરે લોલ ॥ જિ૦ ॥ જે નમે અમ પદે તે
 ભવિ ઉરધઃ ગનિ લહે રે લોલ ॥ ૫ ॥ જિ૦ ॥ પાદપીઠ સિંહાસન
 વ્યંતર વિરચિયે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥ તિહાં ખેસી જિનરાજ ભવિક
 દેશના દિયે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥ લામંડળ શિર પુઠે કે સૂર્ય પેરે
 તપે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥ નિરખી હરખે જેહ તેહના પ્રાતિક જાયે રે
 લોલ ॥ ૩ ॥ જિ૦ દેવદુહલિનો નાહ ગંભીર ગાત્રે ઘણો રે લોલ
 ॥ જિ૦ ॥ ત્રણ છત્ર કહે તુજકે ત્રિભુવનપતિપણો રે લોલ ॥ જિ૦ ॥
 એ ઠકુરાઈ તુજ કે ખીજે નવિ ઘટે રે લોલ ॥ જિ૦ ॥ સગી દ્રેખી
 દેવ કે તે ભવમાં અટ્ટે રે લોલ ॥ ૪ ॥ જિ૦ ॥ મૂજક નિંદક દોય કે

તાહરે સમખણે રે લોલ ॥ જિંઠા ॥ કમઠ ધરણુપતિ ઉપરે સમચિત્ત તું
ગણે રે લોલ ॥ જિંઠા ॥ પણ ઉત્તમ તુજ પાદ પદ્મ સેવા કરે રે
લોલ ॥ જિંઠા ॥ એહ સ્વભાવે બળ્ય દે લવસાયર તરે રે લોલ ॥ ૫ ॥

(૫) શાસનનાયક શિવસુંખદાયક જિનપતિ મહારા લાલ,
પાયક જાસ સુરાસુર ચરણે નરપતિ; મહાં ૧ સાયક કંદર્પકેરં
જિણે નવિ ચિત્ત ધર્યાં, મહાં ૨ લાયક પાતક વૃદ્ધ ચરણ અંગી
કર્યાં. મહાં ૩. ક્ષાયક ભાવે કેવળ જ્ઞાન દર્શન ધરે, મહાં ૪
જાયક લોકાલોકના ભાવ સુવિસ્તરે; મહાં ૫ લાયક ધાતિકર્મ મર્મની
આપદા, મહાં ૬ લાયક અતિશય પ્રાતિહાર્યની સંપદા. મહાં ૭.
કારક પદ્મ થયા તુજ આતમતત્ત્વમાં, મહાં ૮ કારક ગુણ સમુદાય
સયલ એકત્વમાં; મહાં ૯ નારક નર તિરિ દેવ બ્રમણ્યથી હું થયો,
મહાં ૧૦ કારક જેહ વિભાવ તિણે વિપરીત ભયો. મહાં ૧૧. તારક
તું ભવિ જીવનો સમરથ મેં લલો, મહાં ૧૨ કારક કરુણારસથી
કોધાનલ દલો; મહાં ૧૩ વારક જેહ ઉપાધિ અનાદિની સહચરી,
મહાં ૧૪ કારક નિજ ગુણ કાઢિ સેવકને બરાણરી. મહાં ૧૫. વાણી
એહવી સાંભળી જિનઆગમતણી, મહાં ૧૬ જાણી ઉત્તમ આશ
ધરી મનમાં ઘણી; મહાં ૧૭ ખાણુ ગુણની તુજ પદ પદ્મની ચાકરી,
મહાં ૧૮ આણી હીયડે હેજ કરું નિજ પદ કરી. મહાં ૧૯.

૭ શ્રી ઉદયરત્નજીકૃત સ્તવનની ચોવીશી.

(રાગ ગીત)

(૧) મરુદેવોનો નંદ માહરો, સ્વામી સાચો રે, શિવવધૂની
ચાહ કરો તો, એહને યાચો રે. મં ૧. કેવળ કાચના કુંપા
જેહવો, પિંડ કાચો રે; સત્ય સરૂથી સાહિબો એહને, રંગે રાચો

રે. મં ૨. ચમરાજના મુખડા ઉપર, દેઈ તમાચો રે; અમર ઘઈ ઉદયરત્ન પ્રભુશું, મિલી માચો રે. મં ૩.

(૨) વિષયને વિસારી, વિજ્યાનંદ વંદો રે; આનંદપદનો એ અધિકારી, સુખનો કંદો રે. વિં ૧. નામ લેતાં જે નિશ્ચય ફેડે, ભવનો ફંદો રે; જન્મ મરણ જરાને ટાળે, દુઃખનો દંદો રે. વિં ૨. જગજીવન જે જગજીવકારી, જગતીયંદો રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ પર ઉપગારી, પરમાનંદો રે. વિં ૩.

(૩) દીનદયાકર દેવ, સંભવનાય દીઠો રે; સાકર ને સુધા-ધકી પણ, લાગે મીઠો રે. દીં ૧. કોપ રહ્યો ચંડાળની પરે, દર ધીઠો રે; અસાનરૂપ અંધકારનો હવે, વેગ નીઠો રે. દીં ૨. ભક્તીપરે ભગવંત સુને, ભગતે તુઠો રે; ઉદય કહે માહરે આજ દૂધે, મેહ કુઠો રે. દીં ૩.

(૪) સિદ્ધારથના સુતના પ્રેમે, પાય પૂલે રે; દુનિયામાંહિ એહ સરિષો, દેવ ન દૂલો રે. સિં ૧. મોહરાયની ક્રોધ દેખી, કાં તમે ધૂલો રે? અભિનંદનને ઓઠે રહીને, બેરે ખૂઝો રે. સિં ૨. શરણાગતનો એ અધિકારી, ખુઝો ખુઝો રે; ઉદય પ્રભુશું મળી મનની, ઠરીએ શુભે રે. સિં ૩.

(૫) સુમતિકારી કુમતિવારી, સુમતિ સેવો રે; કુમતિનું જે મૂળ કાપે, દેવદેવો રે. સું ૧. ભવજંજીરના બધ દે લાંગી, દેખતાં ખેવો રે; દરસન લેહનું દેખવા સુને, લાગી ટેવો રે. સું ૨. કોડિ સુમંગળકારી સુમંગલા-સુત એહવો રે; ઉદય પ્રભુ એ મુજરો રહારો, માની લેવો રે. સું ૩.

(૬) લાલ જાસુના ફૂલસો વારુ, વાન દેહનો રે; ભુવનમોહન
પદ્મપ્રભ છે, નામ જેહનો રે. લાં ૧. જોધળીજ વધારવા જેમ,
શુભ મેહનો રે; મન વચન કાયા કરી હું, દાસ તેહનો રે.
લાં ૨. ચંદ્રચક્રોર પરે તુજને ચાહું, ગાંધ્યા નેહનો રે; ઉદય
કહે પ્રભુ તું વિષ્ણુ નહી, આધીન કેહનો રે. લાં ૩.

(૭) સુપાસજી તાહરું મુખડું જોતાં, રંગ લીનો રે; જાણે
પંકજની પાંખડી ઉપર, લમર લીનો રે. સું ૧. હેત ધરી મેં
તાહરે હાથે, દિલ દીનો રે; મનડામાંહિ આવતું મોહન, મેહલી
કીનો રે. સું ૨. દેવ બીજે હું કોઈ ન દેખું, તુજ સમીનો
રે; ઉદયરતન કહે મુજ પ્રભુ જો, છે નગીનો રે. ૩.

(૮) ચંદ્રપ્રભુના મુખની સોહ, કાંતિ સારી રે; કોડિ ચંદ્રમા
નાખું વારી, હું જલિહારી રે. ચં ૧. ચેત રજતસી જ્યોતિ
ગિરાજે, તનની તાહરી રે; આશક થઈ તે ઉપર લમે, આંખડી
માહરી રે. ચં ૨. લાવ ધરી તુજને લેટે જે, નર ને નારી રે,
ઉદયરતન પ્રભુ પાર ઉતારે, ભવજલ તારી રે. ચં ૩.

(૯) સુવિધિ સાહિજશું મન માહરું, યયું મગન રે; જિહ્વાં
જોઈ તિહાં તુજને દેખું, લાગી લગન રે. સું ૧. મનડામાં જિમ
મોર ધચ્છે, ગાજે ગગન રે; ચિતડામાં જિમ કોયલ ચાહે, મામ
ફગન રે. સું ૨. જોહવી તુજશું આસડી મુને, બરું ડગ ન રે;
જોર જસ ફોજનો તું, જોઈ કમન રે. સું ૩. પંચ ઇદ્ર રૂપ
મુનો જે, કરીય નગન રે; ઉદયરતન પ્રભુ મિલી તેશું, ખાય
મોગન રે. સું ૪.

(૧૦) શીતળ શીતળનાથ સેવે, ગર્વ ગાળી રે; ભવદાવાનજ
ભંજવાને, મેઘમાળી રે. શીં ૧. આશવ રૂપી જોઈ ભુદિ,

આસન વાળી રે; ધ્યાન એહનું મનમાં ધરો, લેઈ તાળી રે.
શીં ૨. કામને બાળી ક્રોધને ટાળી, રાગને રાગી રે; ઉદય
પ્રભુનું ધ્યાન ધરતાં, નિત દીવાળી રે. શીં ૩.

(૧૧) મૂરતિ જોતાં શ્રેયાંસની માહરું, મનહું મોહું રે;
ભાવે લેટતાં ભવના દુઃખનું, ખાપણુ ખોયું રે. મૂં ૧. નાથજીએ
માહરી નેહની નજરે, સાસું જોયું રે; મહિર લહી મહાશાળની
મેં તો, પાપ ધોયું રે. મૂં ૨. શુદ્ધ સમક્ષિત રૂપ શિવનું, ખીજ
ખોયું રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ પામતાં ભાગ્ય, અધિક સોહ્યું રે. મૂં ૩.

(૧૨) જુઓ જુઓ રે જ્યાનંદ જોતાં, હર્ષ થયો રે;
સુરશુર પણ પાર ન પામે, ન જાય કહ્યો રે. જું ૧. ભવ-
અટવીમાં ભમતાં, બહુ કાળ ગયો રે; કોઈ પુણ્ય કલોલથી અવસર,
આજ લહ્યો રે. જું ૨. શ્રી વાસુપૂજ્યને વાંદતાં સધળો, દુઃખ
દહ્યો રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ અંગીકરીને, જાંહિ ગ્રહો રે. જું ૩.

(૧૩) વિમલ તાહરું રૂપ જોતાં, રદ જાગી રે; દુઃખડાં ગયા
વીસરી ને, ભૂખડી ભાંગી રે. વિં ૧. કુમતિએ માહરી કેડ તણ,
સુમતિ જાગી રે; ક્રોધ માન માયા લોભો, શીખ માગી રે. વિં
૨. પંચ વિવચ વિકારનો હવે, થયો ત્યાગી રે; ઉદયરત્ન કહે
આજથી હું તો, તાહરો રાગી રે. વિં ૩.

(૧૪) અનંત તાહરા સુખડા ઉપર, વારી જાઉં રે; સુગતની
સુને મોજ દીજે, શુભ જાઉં રે. અં ૧. એકરસો હું તલસું તુંને,
ધ્યાન ધ્યાઉં રે; તુજ મિલવાને કારણ તાહરો, દાસ થાઉં રે.
અં ૨. ભજન તાહરું ભવોભવે, ચિત્તમાં. આહું રે; ઉદયરત્ન
પ્રભુ જો મિલે તો, છેડા સાહું રે. અં ૩.

(૧૫) વારુ રે વાહલા વારુ તું તોમેં, દિલ વાહી રે; મુજને મોહ લગાડ્યો પોતે, જોપરવાહી રે. વાં ૧. હવે હું હઠ લેઈ બેઠો, ચરણ સાહી રે; કેઈ પેરે મેલાવયો કહોને, ઘોળતાઈ રે. વાં ૨. કોડ ગમે જો તુજશું પ્રભુ, કરું ગહિલાઈ રે; તોપણ તું પ્રભુ ધર્મધારી, દ્યો નિવાહી રે. વાં ૩. તું તાહરા અધિકાર સાહમું, જોને ચાહી રે; ઉદય પ્રભુ શુનહીનને તારતાં, છે વડાઈ રે. વાં ૪.

(૧૬) પોસહમાં પારેવડો રાખ્યો, શરણ લેઈ રે; તન સાંટે જીવાડ્યો અભય-દાન દેઈ રે. પોં ૧. અનાથ જીવનો નાથ કહાવે, શુણનો ગેહી રે; તો તુજને પ્રભુ તારતાં કહો, એ વાર કહી રે. પોં ૨. ગરીબનિવાજ તું ગિરુઓ માહિળ, શાંતિ રનેહી રે; ઉદયરતન પ્રભુ તુજશું ખાંધી, પ્રીત અછેહી રે. પોં ૩.

(૧૭) વાઈવાઈ રે અમરી વીણ વાળે, મુદંગ રણકે રે; ઠમક પાય વિષ્ટવા ઠમકે, લેરી બણકે રે. વાં ૧. ધમધમધમ ધુધરી ધમકે, ઝાંઝરી ઝમકે રે; નૃત્ય કરતી દેવાંગના જાણે, દામની ઠમકે રે. વાં ૨. ઠાં ઠાં ઠાં હુંહુબિ વાળે, સુડી ખમકે રે; કુહડી લેતાં કુંમતી ફરકે, જાલ જણુકે રે. વાં ૩. કુંથુ આગે ઈમ નાથે, ચાલને ચમકે રે; ઉદય પ્રભુ ઓધળીજ આપો, ઢાલને ઠમકે રે. વાં ૪.

(૧૮) અરનાથ તાહરી આંખડીએ મુજ, કામણ કીધું રે; એક હેઝળમાં મનડું માહરું, હરી લીધું રે. અં ૧. તુજ નયણે વયણે માહરે, અમૃત પીધું રે; જન્મ જરાનું જોર બાગ્યું, કાજ સિંધું રે. અં ૨. દુરગતિનાં સરવે દુઃખનું હવે, દ્વાર દીધું રે; ઉદયરતન પ્રભુ શિવપંથનું મેં, સંગલર લીધું રે. અં ૩.

(૧૯) તુજ સરીખો પ્રભુ તું જ દીસે, બેતાં ૧ધરમાં રે; અવર દેવ કુણુ એહવો બળિયો ? હરિ હરમાં રે. તુ ૧. તાહરા અંગનો લટકોમટકો, નારીનરમાં રે; મહીમંડલમાં કોઈ નાવે, માહરા ૨હરમાં રે. તુ ૨. મહિનિન આવીને માહરા, મનમદિરમાં રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ આવી વસો, તું નજરમાં રે. તુ ૩.

(૨૦) મુનિસુવત મહારાજ માહરા, મનનો વાસી રે; આશા દાસી કરીને થયો, તું ઉદાસી રે. મુ ૧. મુગતિવિલાસી તું અવિનાશી, ભવની કાંસી રે; ભંજીને ભગવંત થયો તું, સહજ-વિલાસી રે. મુ ૨. ચૌદ રાજ પ્રમાણુ લોકલોક પ્રકાસી રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ અંતરજામી, જ્યોતિવિકાસી રે. મુ ૩.

(૨૧) નમિ નિરંજન નાથ નિર્મળ, ધરું ધ્યાને રે; સુંદર જેહનું રૂપસોહો, સોવન વાને રે. ન ૧. વેણુ તાહરા હું મુણુવા રસીયો, એકતાને રે; નેણુ માહરાં રહ્યાં છે તલસી, નિરખવાને રે. ન ૨. એક પલક જો રહસ્ય પામું, કોઈક યાને રે; હું તું અંતર મેલી-મણું, અલેદ જાને રે. ન ૩. આઠ પહોર હું તુજ આરાધું, ગાવું ગાને રે; ઉદયરત્ન પ્રભુ નિહાલ કીજે, બોધિ દાને રે. ન ૪.

(૨૨) બોલ બોલ રે પ્રીતમ મુજશું, મેલી આંટો રે; પગલે પગલે પીઠ મુજને, પ્રેમનો કાંટો રે. બો ૧. રાજેમતી કહે છોડ છળીલા, મનનો ગાંઠો રે; જિહાં ગાંઠો વિહાં રસ નહીં જિમ, રોલડી સાંઠો રે. બો ૨. નવ ભવનો મુને આપ નેમજી, નેહનો આંટો રે; ધોયો કિમ ધોવાય બદવણી, પ્રીતનો છાંટો રે. બો ૩. નેમં રાણુલ જો મુગતિ પહોંચ્યા, વિરહ નાંઠો રે; ઉદયરત્ન કહે આપને સ્વાગી ! ભવનો કાંટો રે. બો ૪.

(૨૩) ચાલ ચાલ કુમર ચાલ તાહરી, ચાલ ગમે રે; તુજ દીઠડા વિના મીઠડા માહરા પ્રાણ લમે રે. આં ૧. ખોળાંમાંહિ પડતું મેલે, રીસે હમે રે; માવડી વિના આવડું ખુંદું, કુણુ ખમે રે. આં ૨. માતા વામા ઠહે મુખડું જોતાં, દુખડાં શમે રે; લગીલગી ઉદયરતન પ્રભુ, તુજને નમે રે. આં ૩.

(૨૪) આવ આવ રે માહરા મનડાંમાંહિ, તું છે પ્યારો રે; હરિહરાદિક દેવહુંતી, તું છે ન્યારો રે. આં ૧. અહો મહાવીર! ગંભીર તું તો, નાથ માહરો રે, હું નચું તુને ગમે મુને, સાથ તાહરો રે. આં ૨. સાહીસાહી રે મીઠડાં હાથ માહરા, વૈરી વારો રે; ઘો ઘો રે દર્શન દેવ મુને, ઘેને લારો રે. આં ૩. તું વિના ત્રિલોકમે કંઠનો, નથી ચારો રે; સંસાર પ્યારાવારનો સ્વામી ! આપને આરો રે. આં ૪. ઉદયરતન પ્રભુ જગમે જોતાં, તું છે વતારો રે; તાર તાર રે મુને તાર તું, સંસાર પ્યારો રે. આં ૫.

૮ કંઠાંત્રે કરવા યોગ્ય સંજ્ઞાય—પદો

(૧) કંઠવાં કૃણ છે ક્રોધના, શાની એમ જોલે; રીસંતજો રસ જાણીએ, હસાહસ તોલે. કંઠવાં ॥ ૧ ॥ ક્રોધે ક્રોડ પૂર-વતણું, સંજમ કૃણ જાય; ક્રોધ સહિત તપ જે કરે, તે તો લેખે ન થાય. કંઠવાં ॥ ૨ ॥ સાધુ ઘણો વપીયો હતો, ધરતો મન ચૈરાગ; શિષ્યના ક્રોધચક્રી થયો, ચંડકોશીયો નાગ. કંઠવાં ॥ ૩ ॥ આગ જોડે જે ઘરચક્રી, તે પહેલું ઘર જાળે; જળનો જોગ જો નવિ મળે, પાસેનું પરજાળે. કંઠવાં ॥ ૪ ॥ ક્રોધતણી ગતિ એહવી, કહે કેવલનાણી; હાણુ કરે જે હેતની, જળ-વળે એમ જાણી. કંઠવાં ॥ ૫ ॥ ઉદયરતન કહે ક્રોધને, કાઢજો જાળે સાહી; કયા કરજો નિર્મળી, ઉપશમ રસે નાહી. કંઠવાં ॥ ૬ ॥

(૨) રે જીવ ! માન ન કીજીએ, માને વિનય ન આવે રે;
 વિનય વિના વિદ્યા નહીં, તો કિમ સમકિત પાવે રે ? રે ॥ ૧ ॥
 સમકિત વિણ ચારિત્ર નહીં, ચારિત્ર વિણ નહીં મુક્તિ રે; મુક્તિનાં
 મુખ છે શાશ્વતાં, તે કેમ લહીએ જીજિત રે. રે ॥ ૨ ॥ વિનય વડો
 સંસારમાં, શુભમાં અધિકારી રે; માને શુભ જાયે ગળી, પ્રાણી
 જોજો વિચારી રે. રે ॥ ૩ ॥ માન ક્યું જો રાવણે, તેને રામે
 માર્યો રે; દુર્યોધન ગરવે કરી, અંતે સવિ હાર્યો રે. રે ॥ ૪ ॥
 સૂઠાં લાકડાં સારિખો, દુઃખદાયી ખોટો રે; ઉદયરત્ન કહે માનને,
 દેજો દેશવટો રે. રે ॥ ૫ ॥

(૩) સમાકલનું મૂળ જાણીએ જી, સત્ય વચન સાક્ષાત;
 સાચામાં સમકિત વસે જી, માયામાં મિથ્યાત રે. પ્રાણી ! ન કરીશ
 માયા લગાર ॥ ૧ ॥ મુખ મીઠો જૂઠો મને જી, ફૂડ કપટનો રે
 ઠોટ; જીભે તો જીજી કરે જી, ચિત્તમાં તાકે ચોટ રે. પ્રાણી ॥
 ૨ ॥ આપ ગરજે આવો પડે જી, પણ ન ધરે વિશ્વાસ; મનશું
 રાખે આંતરો જી, એ માયાનો પાસ રે. પ્રાણી ॥ ૩ ॥ જોડશું
 બાંધી પ્રીતડીજી, તેડશું રહે પ્રતિકૂળ; મેલ ન છડે મનતણી જી,
 એ માયાનું મૂળ રે. પ્રાણી ॥ ૪ ॥ તપ કીધો માયા કરી જી,
 મિત્રશું રાખ્યો રે લેહ; માલ જિનેશ્વર જાણજો જી, તો પામ્યા
 શ્રી વેદ રે. પ્રાણી ॥ ૫ ॥ ઉદયરત્ન કહે સાંભળો જી, મેલો
 માયાની ખુદ; મુક્તિપુરી જાવાતણી જી, એ મારગ છે શુદ્ધ
 રે. પ્રાણી ॥ ૬ ॥

(૪) તુમે લક્ષણ જોજો લોભનાં રે, લોભે મુનિજન પામે ક્ષોભના
 રે; લોભે ઝાઝા મન ટાળ્યા કરે રે, લોભે દુર્ધર પંથે સંચરે રે.
 તુમે ॥ ૧ ॥ તજે લોભ તેહનાં લેહ લામણાં રે, વળી પાયે
 નમીને કરું ખામણાં રે; લોભે મરજાદા ન રહે કેહની રે, તુમે
 સંગત મેલો તેહની રે. તુમે ॥ ૨ ॥ લોભે ઘર મેલી રણમાં

મરે રે, લોભે ઇચ તે નીચું આદરે રે; લોભે પાપ ભણી પગલાં
 ભરે રે, લોભે અકારજ કરતાં ન ઓસરે રે તુમેં ॥ ૩ ॥
 લોભે મનડું ન રહે નિર્મળું રે, લોભે સગપણ નાસે વેગળું રે;
 લોભે ન રહે પ્રીતિ ને પાવડું રે, લોભે ધન મેળે બહુ એકડું
 રે. તુમેં ॥ ૪ ॥ લોભે પુત્ર અત્યે પિતા હણે રે, લોભે હલ્યા
 પાતક નવિ ગણે રે; તે તો દામતણે લોભે કરી રે, ઉપર મણિધર
 થાયે મરી રે. તુમેં ॥ ૫ ॥ ભેતાં લોભને થોભ દીસે નહી
 રે, એવું સૂત્ર સિદ્ધાન્તે કહ્યું સહી રે; લોભે ચક્રી સુભૂમ નામે
 જીવે રે; તે તો સમુદ્રમાંડે ડુબી જીવે રે. તુમેં ॥ ૬ ॥ એમ
 જાણીને લોભને છંડજો રે, એક ધર્મશું મમતા મંડજો રે; કવિ
 ઉદયરત્ન બાળે સુદા રે, વડું લોભ તજે તેહને સદા રે. તુમેં ॥ ૭ ॥

(૫) અવધુ નિરપક્ષ વિરલા કોઈ, દેખ્યા જગ સહુ જોઈ.
 અવધું સમરસં ભાવ ભલા ચિત્ત બાંકે, થાપ ઉથાપૂ ન કોઈ;
 અવિનાશીકે ઘરકી ખાતાં, બનેમે નર સોઈ. અવં ॥ ૧ ॥ રાવ
 રંકમે' ભેદ ન જાને, કનક ઉપલ સમ લેખે; નારી નાગણીકો
 નહિ પરિચય, તે શિવમંદિર દેખે ॥ અવં ॥ ૨ ॥ નિંદા શ્રુતિ
 શ્રવણ સુણીને, હર્ષ શોક નવિ આણે; તે જગમે' જોગીસર પૂરા,
 નિત્ય ચઢતે શુભઠાણે ॥ અવં ॥ ૩ ॥ ચંદ્રસમાન સૌમ્યતા
 જાકી, સાયર જેમ ગંભીરા; અમરત ભારંડ પરે નિત્ય, સુર-
 ગિરિ સમ શુચિ ધીરા ॥ અવં ॥ ૪ ॥ પંકજ નામ ધરાય
 પંકજું, રહત કમલ જિમ ન્યાસ; ચિદાનંદ ધર્યા જન ઉત્તમ,
 સો સાહેબકા પ્યારા ॥ અવં ॥ ૫ ॥

(૬) લધુતા મેરે મન માની, લઈ ગુરુગમ જ્ઞાન નિશાની;
 ॥ લધું ॥ મદ અષ્ટ જીનોને ધારે, તે દુર્ગતિ ગયે બિચારે; દેખો
 જગતમે' પ્રાની, દુઃખ લહત અધિક અભિમાની ॥ લધું ॥ ૧ ॥
 શશી સૂરજ બડે કહાવે, તે રાહુ કે બસ આવે; તારા ગણ લધુતા

ધારી, સરલાનુભીતિ નિવારી. ॥ લઘુ ॥ ૨ ॥ છેટી અતિ રત્નેય-
લુગંધી, લહે ખટરસ સ્વાદ સુગંધી; ઝકરી મોટાઈ ધારે, તે છાર
શીશ નિજ ઠારે ॥ લઘુ ॥ ૩ ॥ જળ બાલચંદ હોય આવે,
તળ સહુ જળ દેખણુ ધાવે; પૂનમ દિન બડા કહાવે, તળ ક્ષીણ
કળા હોઈ જાવે ॥ લઘુ ॥ ૪ ॥ ગુરુવાઈ મનમેં વેદે, નૃપ ધવણ
નાસિકા છેદે; અંગમાંહે લઘુ કહાવે, તે કારણ ચરણ પૂજવે
॥ લઘુ ॥ ૫ ॥ શિશુ રાજધામમેં જાવે, સખી હિલમિલ રંગોદ
ખીલાવે; હોય બડા જાણુ નવિ પાવે, જાવે તો શીશ કટાવે ॥ લઘુ ॥
૬ ॥ અંતર મદ ભાવ વહાવે, તળ ત્રિલુચનનાથ કહાવે; ધ્રુમ
ચિદાનંદ એ ગાવે, રહણી બિરલા કોઈ પાવે ॥ લઘુ ॥ ૭ ॥

(૭) કથણી કથે સહુ કોઈ, રહણી અતિ દુર્લભ હોઈ ॥
કથ ॥ શુક રામકો નામ વખાણે, નવિ પરમારય તસ જાણે;
યાવિધ જણી વેદ સુણાવે, પણ અકળ કળા નવિ પાવે ॥ કથ ॥
૧ ॥ પદ્મીશ પ્રકાર રસોઈ, સુખ ગણનાં તૃપ્તિ ન હોઈ; શિશુ
નામ નહિં તસ લેવે, રસ સ્વાદત સુખ અતિ એવે ॥ કથ ॥
૨ ॥ બંદીજન કઠખા ગાવે, સુણી શૂરા શીશ કટાવે; જળ
ફંદમુંદતા ભાસે, સહુ આગળ ચારણ નાસે ॥ કથ ॥ ૩ ॥
કથણી તો જગત મજૂરી, રહણી હે બંદી હજૂરી; કથણી સાકર
સમ મીઠી, રહણી અતિ લાગે અનીઠી ॥ કથ ॥ ૪ ॥ જળ
રહણીકા ધર પાવે, કથણી તળ ગિણતી આવે; અખ ચિદાનંદ
ધ્રુમ જોઈ, રહણીકો સેજ રહે સોઈ ॥ કથ ॥ ૫ ॥

(૮) વિરથા જનમ ગમાયો મૂરખ વિરં રચક સુખરસવશ
હોય ચેતન, અપનો મૂલ નસાયો; પાંચ મિથ્યાત્વ ધાર તું અજહું,
સાચ લેહ નવિ પાયો. મૂ ॥ ૧ ॥ કનક કામિની અરુ એહથી,

નેહ નિરંતર લાથો; તાહુંથી તું ફિરત ચોરાનો, કનકબીજી માત્ર
 આયો. મૂં ॥ ૨ ॥ જનમ જસ મરણાદિક દુઃખમે, કાળ અનંત
 ગમાયો; અરહટ ઘટિકા જિમ કહો યાકો, અંત અજહું નવિ આયો.
 મૂં ॥ ૩ ॥ લખ ચોરાથી પહેર્યા ચોલના, નવ નવ રૂપ બતાયો;
 ણિન સમકિત સુધારસ ચાખ્યા, ગિણતિ કોઉ ન ગિણાયો. મૂં ॥ ૪ ॥
 એતી પર નવિ માનત મૂરખ, એ અચરિજ ચિત્ત આયો; ચિદાનંદ
 તે તત્ત્વ જગતમે, જિણે પ્રભુશું મન લાયો. મૂં ॥ ૫ ॥

(૯) પૂરવ પુણ્ય ઉદય કરી ચેતન, નીકા નરલવ પાયા રે.
 પૂં એ આંકણી. દીનાનાથ દયાલ દયાનિધિ, હુલ્લેલ અધિક ણતાયા
 રે; દશ હાંતે દોહિલા નરલવ, ઉત્તરાધ્યયને ગાયા રે. પૂં ॥ ૧ ॥
 અવસર પાય વિપય રસ રાચત, તે તો મૂઠ કહાયા રે; કાગ ઉડા-
 વણ કાળ વિમ જિમ, કાર મણિ પદતાયા રે. પૂં ॥ ૨ ॥ નહી
 ઘોલ પાખાણુ ન્યાય કર, અર્ધ વાટ તે આયા રે; અર્ધ મુગમ
 આગળ રહી નિનકું, જિને કછુ મોહ ઘટાયા રે. પૂં ॥ ૩ ॥ ચેતન
 ચાર ગતિમે નિષ્ણે, મોક્ષદાર એ કાયા રે; કરત કામના સુર
 પણ યાકો, જિનકું અનર્ગલ માયાર રે. પૂં ॥ ૪ ॥ રોહણગિરિ
 જિમ રતનખાણુ તિમ, શુણુ શ્રદ્ધ યામે સમાયા રે; મહિમા
 મુખથી વરણત જાકો, સુરપતિ મન શંકાયા રે. પૂં ॥ ૫ ॥
 કદવૃક્ષ સમ સંયમકેરી, અતિ શીતળ જિદાં છાયા રે; અરણ
 કરણ શુણુ ધરણ મહામુનિ, મધુકર મન લોભાયા રે. પૂં ॥ ૬ ॥
 યા તન વિણુ તિહું કાળ કહો કિણે, સાચા મુખ નિપજાયા રે;
 અવસર પાય ન ચૂક ચિદાનંદ, સદ્ગુણુ યું દરસાયા રે. પૂં ॥ ૭ ॥

(૧૦) અનુભવ અમૃતવાળી હો પાસ જિન અં મુર-
 પતિ ભયો જે નાગ શ્રીમુખથી, તે વાળી ચિત્ત આળી હો ॥
 પાં ॥ ૧ ॥ સ્વાદવાદ મુદ્રા મુદ્રિત ગુણિ, જિમ વમુરસવિતા-

પાણી; અંતર મિથ્યાભાવલતા જે, છેદન તાસ ૧૪ પાણી હો
 ॥ ૫૦ ॥ ૨ ॥ અહોનિશ નાથ અસંખ્ય મળ્યા તિમ, તિરછે
 અચરિત્ત એહી; લોકલોક પ્રકાશ અંશ જસ, તસ ઉપમા
 કહો કેહી હો ॥ ૫૦ ॥ ૩ ॥ વિરહ ત્રિયોગકરણી જો દંતી,
 સંધીજો વેગ મિલાવે; યાદી અનેક અવંચકનાથી, આણુ-
 બિમુખ કહાવે હો ॥ ૫૦ ॥ ૪ ॥ અક્ષર જોકે અનંત અંશ
 નિહાં, લેખ રહિત મુખ ભાળો; તાસ દયોપશમ ભાવ વધ્યાશી,
 શુદ્ધ વચન રસ આળો હો ॥ ૫૦ ॥ ૫ ॥ આખ્યાથી મન તૃપ્ત
 થયું નવિ, શામાટે લોભાવો ?; કર કરણા કરણારસ સાગર,
 પેટ ભરી તે પાવો હો ॥ ૫૦ ॥ ૬ ॥ જો લવલેશ લઘ્યા વિશુ
 સાહિબ, અશુભ યુગલગતિ ધારો; ચિદાનંદ વામાનુત તારી,
 વાણીની બલિહારી હો ॥ ૫૦ ॥ ૭ ॥

(૧૧) આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમશું લય
 લાવે ॥ આ૦ ॥ સુણકે શબ્દ કીટ ભૂંગીકા, નિજ તનમનકી
 સુધ બિસરાવે; દેખહુ મગટ ધ્યાનકી મહિમા, સોઇ કીટ ભૂંગી
 હો જાવે ॥ આ૦ ॥ ૧ ॥ કુસુમસંગ તિલ તોલ દેખ કુનિ, હોય
 સુગંધ કુલેલ કહાવે; રશુક્તિગર્ભગત સ્વાતિઉદક હોય, મુક્તાફલ
 અતિદામ ધરાવે ॥ આ૦ ॥ ૨ ॥ પુન ઓપિયુમંદ પલાશા-
 દિકમેં, અંદનતા જસું સુગંધથી આવે; ગંગામેં જલ આય
 આયકે, ગંગોદકકી મહિમા ભાવે ॥ આ૦ ॥ ૩ ॥ પાર-
 સકો પરસંગ પાપ કુનિ, લોહા કનક સ્વરૂપ લિખાવે; ધ્યાતા
 ધ્યાન ધરત ચિત્તમેં ધમ, ધ્યેયરૂપમેં જાય સમાવે ॥ આ૦ ॥
 ૪ ॥ ભજ સમતા મમતાકું તજ જન, શુદ્ધ સ્વરૂપથી પ્રેમ
 લગાવે; ચિદાનંદ ચિત્ત પ્રેમ મગન લયા, દુવિધા ભાવ મકળ
 મિટ જાવે ॥ આ૦ ॥ ૫ ॥

સજ્જન શ્રાવક કોણ કહેવાય ?

- ૧ મુખ દુઃખના વખતમાં, ધીરજ ધારે જેહ;
- ૨ ચક્રકતીમાં જે નવ છકે, સજ્જન માનો તેહ.
- ૩ ભૂંડું ન ચાહે કોઈનું, ભૂંડું ન બોલે જેહ,
- ૪ ભૂંડું ન કરે કર્મ જે, સજ્જન માનો તેહ.
- ૫ કલેશ કપાય કરે નહીં, વેર ન રાખે જેહ;
- ૬ અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, સજ્જન માનો તેહ.
- ૭ બ્રાહ્મ વિચારી જે વહે, બોલ્યું પાળે જેહ;
- ૮ ગરીબનું રક્ષણ કરે, સજ્જન માનો તેહ.
- ૯ વિશ્વાસુને નવિ ઠગે, જે ગુણચોર ન થાય;
- ૧૦ નિદા ન કરે પારકી, તે સજ્જન કહેવાય.
- ૧૧ પરગુણ બોલે પ્રેમથી, ન કરે આપ વડાઈ;
- ૧૨ ગુણગ્રાહી સૌ વાતમાં, તે સજ્જન કહેવાય.
- ૧૩ કપટકળા જે નવ કરે, ન કરે જે અન્યાય;
- ૧૪ સાચે રાચે જે સદા, તે સજ્જન કહેવાય.
- ૧૫ પરદુઃખ દાઝ દિલે ધરે, પરહિત કરી હરખાય;
- ૧૬ ગુરુજનને દે માન જે, તે સજ્જન કહેવાય.
- ૧૭ સજ્જન સંત ને સત્પુરુષ, છે એકાર્થી નામ;
- ૧૮ સજ્જનનાં લક્ષણથકી, દુર્જન દૂર તમામ.
- ૧૯ શાસ્ત્ર સાંભળી ગુરુ કને, અર્થ વિચારે જેહ;
- ૨૦ શુદ્ધિ વધારે આપણી, આવક લાણે તેહ.
- ૨૧ મુણતાં પૂરા ધ્યાનથી, તત્ત્વ વિચારે જેહ;
- ૨૨ જ્ઞાનકાજ ધન વાવરે, આવક લાણે તેહ.

બાળ કેળવણી પરત્વે આપણી ફરજ

‘દયાળુ માતાપિતાદિક વડીલો ધારે તો તે બાળકોના એક ઉમદા શિક્ષકની ગરજ સારી શકે.’

કેળવણી એ એક અજળ ચીજ છે. તેનાથી અનેક ફાયદા થઈ શકે છે. ઘઉંની કણકને જુદી જુદી રીતે કેળવવાથી તેમાંથી તરેહ-તરેહની રસવતી (રસોઈ) બને છે અને તે ભારે મીઠાશ આપે છે. ફળફૂલના ઝાડને પણ સારી રીતે કેળવીને ઉગાડવાથી તે જાતજાતના જથ્થાબંધ મીઠા, મધુર, સ્વાદિષ્ટ અને ખુશખોદાર ફળફૂલ આપી આનંદ-સતોષ ઉપજાવે છે. જ્યારે જડ વસ્તુઓ પણ તથાગ્રહારની કેળવણીવાળા સસ્કાર પામી આનંદદાયક બને છે તો પછી ચૈતન્યવાળો મનુષ્ય-આત્મા યોગ્ય કેળવણી પામીને સંસ્કારિત બને તો તે સ્વપરને કેટલો બધો આનંદદાયક થાય ? શરીરનો, મનનો, બુદ્ધિનો અને હૃદયનો વિકાસ કરવા માટે કેળવણીની ઓછી જરૂર નથી, બદલે ઘણી જરૂર છે. ઉક્ત દરેક પ્રકારની કેળવણી જરૂરની છે, ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય નથી. વળી તે ગુણમાં એકએકથી અદિયાતી પણ છે, છતાં અફસોસની વાત છે કે બહુધા તેની ઉપેક્ષા જ કરવામાં આવે છે. જુઓ ! આપણા દેશમાં જન્મેલા બાળકો બધા ઉછરીને મોટા થતા નથી; ઉછરેલા બધા તંદુરસ્ત રહેતા નથી; જન્મેલા બાળકોમાંથી એક વર્ષની અંદરનો કે અને પાંચ વર્ષની અંદરનો કે ભાગ તો મરી જાય છે, બાકીના કે ભાગમાંથી પણ થોડાઘણા જ લાંબો વખત બચી શારીરિક સુખસંપત્તિ પામી શકતા હશે. આ સ્થિતિ ખરેખર ખેદજનક છે. ગર્ભને પોષવા અને બાળકોને ઉછેરવા તરફ માળાપોની અત્યંત બેદરકારીનું આ અનિષ્ટ પરિણામ જણાય છે. બચ્ચાઓને કુશળતાથી ઉછેરવામાં આવે તો તે શરીરે પુષ્ટ, કઠાવર અને નીરોગી થવા પામે છે, તેને બદલે બેદરકારીથી,

તેમને ભય, ત્રાસ અને ખેદ ઉપજાવ્યા કરવાથી તે દુઃખી, સત્વહીન અને રોગીલાં તથા દુઃખીયારા બને છે. કોમળ વયના બચ્ચાંઓને બચ્ચપણથી જ યોગ્ય રીતે કેળવવાની માળાપની જે પવિત્ર ફરજ છે તે અત્યારે બહુધા વિસારી દેવાય છે, એનું જ આ અતિ દુઃખકારક માહું પરિણામ લેખવા યોગ્ય છે.

પ્રથમ તો બાળક આઠેક વર્ષનું થાય ત્યાંસુધી નિર્દોષ સ્વભાવગતતામાં દિવસ નિર્ગમી તેને વિદ્યા તરફ રુચિ કરાવવાની જરૂર છે. ગમન સાથે જ્ઞાન મળે અને તે નબળી સોબતથી બચે તેવી કાળજી પ્રથમથી જ રાખવી જોઈએ. ધીમેધીમે તેનામાં સારા સફળતા બીજી નીકળે એવા બીજા સંસ્કારો તેના ઉપર પડવા દેવા જોઈએ. તે તરફ જેટલી કાળજી વધારે રહે તેટલું હિત અધિક થઈ શકે; પરંતુ અઘ્વાપિ માળાપનું તેમજ શિક્ષકોનું આ આવશ્યક વાત તરફ ફર્લક્ષ્ય જેવું જ જણાય છે. જે શુભ સંસ્કાર બચ્ચપણથી જ બાળકો ઉપર પડે છે તે બહુ સ્થાયી—ન ભૂંસાઈ શકે તેવા ટકાઉ બને છે. શિક્ષકો ધારે તો બાળ વિદ્યાર્થીઓને સુસંસ્કારિત બનાવવા ઘણું કરી શકે અને એમ કરવાની એમની ફરજ પણ છે. તે તેમણે નિઃસ્વાર્થપણે બાળવવા લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. જડ બાળકોને પણ હીરા જેવા કરવાનું સફલાગ્ર્ય સુશિક્ષિત માળાપો ઉપરાંત દિલસોજ શિક્ષકોનું છે. તેથી જ તેમને તે ફરજને ઊંચો દેખાય છે. જે માળાપ તથા શિક્ષકો ન્યાયી તથા સદાચરણી હોય તો તેમના રૂઢા આચરણની સચોટ અસર બાળકો ઉપર ઘણી સારી થવા પામે છે. જે બાળકોનું જીવન સુધારવું હોય તો તેમની જેમને શુભ ચિંતા રાખવી હોય તેવાં માળાપ તથા શિક્ષકોએ પણ પોતાનું વર્તન જરૂર સુધારવું જોઈએ. આપણાં બાળકોમાંના ઘણા એક તો કુસંગથી જ બગડે છે અને તે વળી બીજા બાળકોને બગાડે છે. બચ્ચપણમાં જે ખૂરી આદતો પડે છે; તે કુસંગતિનું પરિણામ

હોય છે. તે દોષથી પોતાના વહાલાં બાળકો બચી શકે તેવું ઉચિત લક્ષ માળાપોએ તેમજ શિક્ષકોએ અવશ્ય રાખવું જોઈએ. ઊંચા પ્રકારના નૈતિક શિક્ષણવડે તથા ધાર્મિક શિક્ષણવડે જ બીજી શારીરિકાદિક કેળવણીની સાર્થકતા છે, તે બૂલવું જોઈતું નથી. એવા શુભ લક્ષ્યપૂર્વક બાળવયથી બાળકોને યોગ્ય કેળવણી અપાવી જોઈએ.

આવી ઉત્તમ કેળવણી ક્રમસર પામેલા માનવરત્નોની કિંમત ઠોણ કરી શકે વારુ ? સૌ માતા-પિતા અને શિક્ષકાદિકને પોતા-પોતાની જવાબદારી સમજીને સદાચારપરાયણ થઈ રહેવા સદાય સફળ હિ સ્ફુરો.

ધૃતિશમ્

સ. કર્પૂરવિજયજી

વીતરાગ પરમાત્માની ગૃહસ્થ-શ્રાવકોવડે કરાતી પૂજા

તેના જુદા જુદા પ્રકાર, પ્રયોજન તથા ફળ સમજી સુગ્રહ લાઈ બહેનાએ તેમાં કસોડો જોઈતો આદર.

આઠ પ્રકારી, સત્તર પ્રકારી અને એકવીસ પ્રકારી પૂજાનો સમાવેશ અંગપૂજા, અન્નપૂજા અને ભાવપૂજામાં થઈ શકે છે. પહેલી વિદ્યોપશમ કરનારી, બીજી અબ્યુદય કરનારી અને ત્રીજી મોક્ષ આપનારી થાય છે. વિધિયુક્ત કરેલી પૂજા યથાસ્થિત ફળદાયક બને છે. અંગશુદ્ધિ, વસ્ત્રશુદ્ધિ, મનશુદ્ધિ, ભૂમિ-શુદ્ધિ, પૂજોપકરણશુદ્ધિ, દ્રવ્યશુદ્ધિ અને વિધિશુદ્ધિ—એ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ પ્રભુપૂજા વંદનાદિ પ્રસંગે સાચવવા યોગ્ય છે. ધર્મી પૂજા કરનારનાં આશય-અભિપ્રાયને અનુસરી પ્રભુપૂજા વિચારામૃતસંશ્લેષમાં સત્ત્વિકી, રાજસી અને તામસી એ રીતે પણ ત્રણ પ્રકારની કહી છે, તે એવી રીતે કે:—

૧ અરિહંત પરમાત્માના ઉત્તમ શુભોના જ્ઞાનપૂર્વક ગમે તેવા કષ્ટ સમયે પણ મનનો રંગ બદલ્યા વગર પ્રભુભક્તિ-નિમિત્તે મહા ઉત્સાહથી નિઃસ્પૃહભાવે સર્વસ્વ અર્પણ કરતો ભવ્યાત્મા યથાશક્તિ જે પૂજા કરે તે સાત્ત્વિકી પૂજા સમજવી.

૨ જે આ લોકના સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો નિશ્ચય રાખી લોક-રંજન અર્થે કરવામાં આવે તે રાજસી ભક્તિ સમજવી.

૩ પોતાના કલ્પેલા શત્રુઓના નિશ્ચય અર્થે મત્સર ભાવથી દ્રઢ નિશ્ચય કરી તેમના માર્ગમાં અવરોધ ઊભા કરવા માટે જે કરાય તે તામસી ભક્તિ બાજુવી.

રાજસી અને તામસી ભક્તિથી સર્વ કોઈને સુખ (સ્થેને) પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પણ મોક્ષ પર્યંત સુખને આપનારી સાત્ત્વિકી ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી અતિ દુર્લભ છે. સાત્ત્વિકી ભક્તિ ઉત્તમ છે, રાજસી મધ્યમ છે અને તામસી જઘન્ય છે. પાછલી બન્નેને છોડીને તત્ત્વજ્ઞોએ પહેલીનો જ સ્વીકાર કરેલો છે. (બીજા ત્રણ પ્રકાર).

૧ અંગ પૂજા-જળ, ચંદન, પુષ્પ (પત્ર-ફળ) અને આભૂષણવડે કરાય છે.

૨ અથ પૂજા-અક્ષત, ફળ, નૈવેદ્યાદિક તથા તાલમૃદંગાદિક-વડે કરાય છે. ધૂપ, દીપનો પણ આમાં જ સમાવેશ છે.

૩ ભાવ પૂજા-વૈરાગ્ય ઉપજાવી આત્મશુભ જગાવે એવી રીતે વીતરાગ પ્રભુની પાસે તન, મન, વચનની એકાગ્રતાથી સમજ અને ઉપયોગ સાથે ચૈત્યવંદન, સ્તુતિ, સ્તવનાદિકવડે કરાય છે.

ભાવવાની ભાવના

૧ જળપૂજાવડે પ્રભુનો અભિષેક કરતાં સ્વચેતનને કર્મભલ રહિત વિશુદ્ધ કરવાનું ભાવવું. ચંદનાદિક રીતળ વસ્તુવડે પ્રભુના

સર્વાંગે વિલેપન કરતાં તાપ રહિત શાંત થવાનું ભાવવું, સુગંધી પુષ્પમાલ્યાદિ પ્રભુ ઉપર આરોધી ચિત્તની પ્રસન્નતા, પ્રદુહ્લતા ડા પ્રકારે ભાવવી. ઉત્તમ પત્ર ફળ પ્રભુના કરકમળમાં સ્થાપી, ઉત્તમ આભૂષણો આરોધી ચિત્તની એકાગ્રતા ભાવવી.

૨ અખાંડ અને ઉજ્જવળ તંદુલવટે ત્રણ ઢગલી પ્રભુ પાસે કરી નિર્મળ રત્નત્રયીની ભાવના કરવી તેમજ સ્વસ્તિકાદિક આયોગવાવડે આત્માનું મંગળ ચલાવું.

ઉત્તમ સરસ શ્રીફળ, કેરી, દાડમાદિ ફળો ધરવાવડે અનુપમ એવું પ્રધાન મોક્ષફળ ચલાવું. સરસ પક્વાનાદિ ઉત્તમ નૈવેદ્ય પ્રભુ પાસે ધરીને આત્માનું અણાહારીપદ ચલાવું.

૩ તાલમુદગાદિક વાજીત્રના સાજથી સંગીતનૃત્યાદિ પ્રભુ પાસે કરી, નિજભાન ભૂલી, પ્રભુરૂપ થવું.

‘ જિન’ ઉત્તમ ગુણ ગાવતાં, ગુણ આવે નિજ અંગ ’ એવા ઉચ્ચ આશયથી સ્વપરને સુખે સમન્વય અને વૈરાગ્ય ભાવ ઉપજાવે એવાં ઉત્તમ પદ ને અર્થસુક્ત ચૈત્યવંદન, સ્તુતિ, સ્તવનાદિ કેવળ પ્રભુ કે પ્રભુનાં સ્વરૂપ સામે દ્રષ્ટિ સ્થાપી રાખી, ણીજના ધ્યાનમાં વ્યાધાત ન થાય તેમ શાંત ચિત્તથી ગંભીર સ્વરે ગાવાં અથવા અન્યકૃત ગાયનાદિ સાંભળવાં, અનુમોદવાં કે જેથી આત્માની અનાદિ મલિન વિષયવાસનાદિ નિર્મૂળ થઈ સ્વાત્મ-ગુણ જાગૃત થવા પામે અને ઉત્કૃષ્ટ યોગની એકતાથી ચેતન નિજ ભાન ભૂલી જઈ પરમાત્મસ્વરૂપી થવા પામે.

આ ત્રણ પ્રકારની પ્રસિદ્ધ પૂજા ઉપરાંત એક ચોથી પ્રતિ-પત્તિ નામની પૂજા પણ કહી છે અને તે પ્રમાદમાત્ર પરિહરી પરમાત્મા પ્રભુની અખાંડ આજ્ઞાનું પરિપાલન કરવાવડે બને છે.

૧૪ નીતિની કેળવણી ન મળે તો બાળક અસંભવ અને અવિવેકી થાય. શિક્ષકની રહેણીથી અને નીતિપાઠોની અસરકારક સમજૂતીથી એ કેળવણી આપી શકાય.

૧૫ ક્રિડરગાદોનની સીસ્ટમથી ત્રણે પ્રકારની કેળવણી એકી સાથે મળે છે.

૧૬ શિક્ષક સહાયરણી, ન્યાયી અને મનને કબજામાં રાખી શકે તેવો ન હોય તો તેની અસર બાળકો પર સારી થાય નહીં.

૧૭ સેવાવૃત્તિ રાખી દરેક શિક્ષકે કર્તવ્યપરાયણ થવું.

(સ. ક. વિ.)

• મોક્ષની વાનગીરૂપ સમતા-સામાયિકની પ્રાપ્તિનો ઉપાય

શ્રુત સામાયિક, સમકિત સામાયિક, દેશવિરતિ સામાયિક .
અને સર્વવિરતિ સામાયિક-એમ ચાર પ્રકારે સામાયિક હોઈ શકે છે, શાસ્ત્રાભ્યાસવડે પહેલું; શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિકયલક્ષણ સમ્યક્ત્વવડે બીજું; સ્થૂલ હિંસા, જૂઠું, ચોરી પ્રમુખ તજવાવડે ત્રીજું અને સર્વથા હિંસાદિક પાપવૃત્તિનો દૂર કરવાવડે સાધ્યદૃષ્ટિવંત જીવને ચોથું સર્વવિરતિ સામાયિક

સાધુસમો લેખાય છે, તેથી જ લબ્ય આત્માઓ અવકાશ પામી, સામાયિકનો અધિક ખપ કરે છે. જેમ જોને તેમ સમજપૂર્વક લબ્યાત્માઓએ તેનો અધિકાધિક ખપ કરવો ઘટે છે, કેમકે તેમાં જે સમય જાય છે તે અપૂર્વ લાલકારી થવા પામે છે. જેમ જેમ તેનો અભ્યાસ આત્મલક્ષપૂર્વક અધિકાધિક કરવામાં આવે છે તેમ તેમ આત્મશાન્તિમાં વધારો જ થતો જાય છે, એ વાત સ્વાનુભવસિદ્ધ છે. કઇક મુગ્ધજનો પોતાનો સમય ફેગટ ગમ્પાસપામાં ગાળે છે, તો કઇક ક્ષણિક મોજમજ માણુવામાં ગાળે છે, કઇક કલેશ કંકાસ કરવામાં, તો કઇક કપટજનન શુંઘવામાં ગાળે છે, એમ સ્વેચ્છાચારમાં જ ગાપડા જીવો માનવલવ ફેગટ હારી જાય છે. કોઇક વિરલા આત્માથી જનોજ પુણીયા શ્રાવકની પેઠે અથવા આજુદ કામદેવાદિકની પેઠે પોતાનો અમૂલ્ય માનવ લવ ધર્મ આરાધન કરવાવડે લેખે કરે છે. સુલસા, ચંદનગાળા, સીતા, દ્રૌપદી પ્રમુખ સતીઓ પોતાનાં પવિત્ર આચરણથી જ પ્રસિદ્ધ થઇ છે. ગરીબ-ભિક્ષુ સરખો પણ સામાયિક-ચાંદ્રિના પ્રભાવથી ઇન્દ્ર અને નરેન્દ્રાદિકવડે યૂજિત ગને છે. સામાયિકના આજ પર્ચાય નામો સમજવા યોગ્ય છે.

૧ સામાયિક=સામાયિક=સમતાભાવની પ્રાપ્તિ.

૨ સમયિક=સમયિક=સમ્યગ્ શાન્તિપૂર્વક સર્વ જીવ પ્રત્યે વર્તન.

૩ સમ્ભવાઓ=સમ્યગ્વાદ=રાગ દ્વેષ રહિતપણે યથાસ્થિત કથન.

૪ સમાસ=સ્તોક (થોડા) અક્ષરોવડે કર્મનાશક તત્ત્વાવખોધ.

૫ સંખેવો=સંશ્લેષ=અક્ષરો થોડા પણ અર્થ ગંભીર.

૬ અણવજન=અનવદન=નિષ્પાપ અચરણ.

૭ પરિણ્યા=પરિણા=પાપત્યાગવડે વસ્તુતત્ત્વનું જ્ઞાન.

પ્રત્યક્ષાણુ=પ્રત્યાખ્યાન=તજવા યોગ્ય વસ્તુનો ત્યાગ.

જો આઠ પર્યાય નામોનું રહસ્ય મનન કરવા યોગ્ય િ
ચઉમાસી વ્યાખ્યાનમાં દ્વિધાન્તપૂર્વક તે દર્શાવેલું છે. સહજ
સ્વાભાવિક આત્મિક સુખ પ્રગટ કરવાના અભિલાષી જનોએ
પ્રતિદિન અવકાશ મેળવી ઉક્ત સામાયિકનો જેમ અધિક લાભ
મેળવાય તેમ પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે. સામાયિક એટલે સમભાવન
પ્રાપ્તિ, તેની વૃદ્ધિ જે રીતે-જે માર્ગે અધિક થવા પામે તે રીતે-
તે માર્ગે અધિક કાળજીથી પ્રવર્તન કરવું ઉચિત છે. દેશવિરતિ
આવકને સામાયિક ઉચ્ચરવાનો કાળ બે ઘડીથી એછો ન જ હોય,
પણ કદાચ પાંચ દશ મિનિટનો અવકાશ છૂટાછવાયો મળે તો
તેનો પણ સદુપયોગ કરી, સમભાવ-સમતા શુભની પ્રાપ્તિ અને
વૃદ્ધિ કરવાનું ભૂલવું જોઈએ નહીં. સામાયિકમાં જે પ્રતિજ્ઞા
કરવામાં આવે છે તેનું રહસ્ય સારી રીતે લક્ષમાં રાખી તેને
સફળ કરવા કાળજી રાખવી જોઈએ. મન, વચન અને કાયાવડે
કંઈ પણ પાપાચરણ કરવું કે કરાવવું નહીં, તથા જીવના ઉદાર
રાખવી. મૈત્રી, ક્રોધ, મૃદુતા અને માધ્યસ્થનો કાયમ અભ્યાસ
રાખવો. શરીરાદિક સંયોગની અસારતા ને ક્ષણિકતા વિચારી,
ભાગ્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલ માનવજવાદિક દુર્લભ સામગ્રીની સફળતા
શીઘ્ર કરી લેવી ઉચિત છે.

(સ. ક. વિ.)

